

**KULUJEN VÄHENNYSKELPOISUUS
HYÖTYKONFISKAATIOSSA ERITYISESTI
YMPÄRISTÖRIKOSTEN NÄKÖKULMASTA**

Sanni Rantanen

Pro gradu -tutkielma

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

2019

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Kulujen vähennyskelpoisuus hyötykonfiskaatiossa erityisesti ympäristörikosten näkökulmasta

Tekijä: Sanni Rantanen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, ympäristöoikeus

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: XVII+93

Vuosi: 2019

Tiivistelmä:

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää hyötykonfiskaation ja ympäristörikosoikeuden välistä suhdetta sekä erilaisten kuluerien vähennyskelpoisuutta, kun lasketaan rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn määrää erityisesti rikoslain (RL, 19.12.1889/39) 48 luvun mukaisissa ympäristörikostapauksissa. Rikoshyödyn menettämisseuraamuksen tarkoituksena on estää rikoksen taloudellinen kannattavuus. Koska ympäristörikoksen tekemiseen liittyy tyypillisesti taloudellinen intressi, tulee rikoshyödyn menettämisen olla ympäristörikostapauksissa tehokas ja vaikuttava rikosoikeudellinen seuraamus.

Tutkielman pääasiallisena metodina käytetään lainoppia. Oikeuskäytäntöä on kuitenkin hyödynnetty tavanomaista laajemmin myös alioikeuskäytännön muodossa, mikä tuo tutkielmaan hieman empiirisiä piirteitä. Tämä on perusteltua, sillä rikoslaissa ei ole säädetty rikoshyödyn laskentatavasta, vaan laskentatapaan vaikuttavat seikat ovat muotoutuneet lainvalmisteluvälineistön, oikeuskirjallisuuden ja etenkin oikeuskäytännön perusteella. Tutkielmassa kuvataan ympäristörikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn laskemista koskeva prosessi aina hyödyn syntymisestä sen lopullisen määrän määrittämiseen. Rikoshyödyn lopullisen määrän laskemiseen ympäristörikoksissa kuuluu rikokseen mahdollisesti liittyvien kuluerien vähennyskelpoisuuden arviointi. Ympäristörikoksiin liittyy sekä vähennyskelpoisia että vähennyskelvottomia kulueriä. Kuluerän luonteeseen vaikuttaa kuluerän ja rikoksen syy-yhteys sekä menettely, jolla kuluerä on aiheutettu.

Erityisesti ympäristörikoksiin liittyvänä erilliskysymyksenä tarkastellaan ennallistamisen ja hyötykonfiskaation välistä suhdetta. Sitä koskeva doktriini on muodostunut hajanaiseksi ja nykyisen oikeusjärjestyksen perusteella on vaikea antaa yksiselitteistä tulkintasuositusta siitä, miten ennallistamisesta johtuvat kulut tulee huomioida hyötykonfiskaatiossa. Kulujen vähennyskelpoisuutta arvioitaessa on joka tapauksessa varmistettava, että hyötykonfiskaatioon vaikuttava seuraamuskokonaisuus ei johda menettämisseuraamuksen muodostumiseen rangaistuksen luonteiseksi, ja että vastaaja ei toisaalta hyödy rikoksestaan ympäristön kustannuksella.

Avainsanat: rikoshyödyn menettäminen, rikoslaki, ympäristörikos, ennallistaminen

Muita tietoja: -

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön__

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

SISÄLLYS

1 ALUKSI.....	1
1.1 Tutkielman aihe ja tarpeellisuus.....	1
1.2 Tutkimuksen kysymyksenasettelu ja näkökulma.....	2
1.3 Tutkielman metodologia ja aineisto.....	2
1.4 Tutkielman rakenne ja rajaukset.....	7
2 HYÖTYKONFISKAATION LÄHTÖKOHDAT	9
2.1 Konfiskaation yleiset perusteet	9
2.1.1 Konfiskaatio rikoksen seuraamuksena	9
2.1.2 Konfiskaation tavoitteet.....	11
2.2 Hyötykonfiskaation sääntely.....	13
2.2.1 Hyötykonfiskaation sääntelysystemaattinen sijoittuminen osaksi rikoslain 10 lukua ja eurooppaoikeudellisia normistoja.....	13
2.2.2 RL 10:2:n luonne ja taloudellisen hyödyn käsite.....	15
2.2.3 Rikoksen ja hyödyn välinen syy-yhteys.....	17
2.3 Rikoshyödyn laskemisen yleiset perusteet	21
2.3.1 Sääntelyn puuttumisen ongelmallisuus.....	21
2.3.2 Rankaisukiello ja rikastumiskielto.....	23
2.3.3 Nettohyötyperiaate ja bruttohyötyperiaate	23
2.3.4 Rikoshyödyn laskemisen perusteet eräissä muissa maissa	31
3 YMPÄRISTÖRIKOSOIKEUS JA HYÖTYKONFISKAATIO	35
3.1 Ympäristökriminalisointien lähtökohdat ja sääntelyperusta.....	35
3.1.1 Ympäristökriminalisointien tausta kriminalisointiperiaatteiden valossa.....	35
3.1.2 Ympäristö- ja rikosoikeuden yhdistyminen — sääntelyn luonne ja tekniikka.....	38
3.1.3 Rikoslain 48 luvun mukaiset ympäristörikokset ja erityisesti rikoslain 48:1.....	39
3.1.4 Sääntelyn eurooppaoikeudellinen ulottuvuus	41
3.2 Konfiskaation ja ympäristörikosoikeuden suhde — kohti tehokkaampaa konfiskaatiota ympäristörikoksissa	42

3.2.1 Hyötykonfiskaation merkitys ja tehtävä ympäristörikosuudessa	42
3.2.2 Sääntelyehdotus — luonnonrauhan arvон konfiskaatio	45
3.3. Ympäristörikoksen tuottaman rikoshyödyn määrittäminen	49
3.3.1 Rikoshyödyn syntymisen tyyppitilanteet ympäristörikoksissa	49
3.3.2 Bruttohyödyn määrittäminen tyyppitilanteittain	54
3.3.3 Nettohyötyperiaatteen soveltaminen ympäristörikoksissa	58
4 YMPÄRISTÖRIKOKSEN TUOTTAMASTA HYÖDYSTÄ	
TEHTÄVÄT KULUVÄHENNYKSET	63
4.1 Lailliset kulut ja rangaistavaan menettelyyn liittyvät kulut	63
4.2 Kuluilta vaadittava syy-yhteys	64
4.3 Kuluryhmien erittely ja niiden vähennyskelpoisuuden tarkastelu	67
4.3.1 Johdanto	67
4.3.2 Liiketoiminnalliset kulut	68
4.3.3 Vastaajan muuhun toimintaan liittyvät kulut	71
4.3.4 Verot	72
4.4 Yhteenveto eri kuluryhmien vähennyskelpoisuudesta ympäristörikoksissa	74
5 ENNALLISTAMINEN JA HYÖTYKONFISKAATIO	77
5.1 Ennallistaminen prosessina	77
5.2 Ennallistamisen ja hyötykonfiskaation suhdetta koskeva doktriini	78
5.2.1 Johdanto	78
5.2.2 Lainsäädäntö ja lain esityöt	79
5.2.3 Oikeuskäytäntö	79
5.2.4 Oikeuskirjallisuus	83
5.3 Arviointi	85
6 LOPUKSI	90

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aarnio, Aulis: Laki, teko ja tavoite. Forssa 1975.

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.

Aarnio, Aulis: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsinki 2011.

Ailio, Erkki: Esinekonfiskaatio Suomen rikosoikeudessa. Helsinki 1964.

Alkio, Paavo: Rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn tuomitsemisesta menetetyksi. Defensor Legis 1945, s. 179-200.

Aronson, James — Clewell, Andre F.: Ecological Restoration: Principles, Values and Structure of an Emerging Profession. Island Press 2013.

Berg, Ulf — Berggren, Nils-Olof — Munck, Johan — Werner, Anita — Victor, Dag — Örn, Claes: Kommentar till Brottsbalken. Del III (25-38 kap.). Påföljder m.m. Följdförfattningar. Fjärde upplagan. Göteborg 1994. (*Berg ym.* 1994)

Dahlström, Mats — Strand, Annette — Westerlund, Gösta: Brott och påföljder. Femte upplagan. Stockholm 2014.

Ekroos, Ari — Kumpula, Anne — Kuusiniemi, Kari — Vihervuori, Pekka: Ympäristöoikeuden pääpiirteet. Alma Talent Oy 2012. (*Ekroos ym.* 2012) (verkkokirja)

Erkkilä, Mikko — Marttinen, Kari: Ympäristöoikeudelliset väärinkäytökset. Defensor Legis N:o 4/2008, s. 606-612.

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2005.

Frände, Dan — Helenius, Dan — Hietanen-Kunwald, Petra — Hupli, Tuomas — Koulu, Risto — Lappalainen, Juha — Lindfors, Heidi — Niemi, Johanna — Rautio, Jaakko — Saranpää, Timo — Turunen, Santtu — Virolainen, Jyrki — Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeus. Helsinki 2012. (*Frände ym.* 2012)

Greve, Vagn — Jensen, Asbjørn — Jensen, Poul Dahl — Nielsen, Gorm Toftegaard: Kommenteret straffelov. Almindelig del. 9. utgave. Gylling 2009. (*Greve ym.* 2009)

Haila, Yrjö: Luonnon itseisarvo. Ympäristö ja terveys 3/1990, s. 178-183.

Hakamies, Kaarlo: Taloudellisen hyödyn menettämisestä arvopaperimarkkinarikoksissa. Oikeustiede-Jurisprudentia, s. 5-115. Helsinki 2008.

- Halinen, Markku — Koskinen, Pekka — Lappi-Seppälä, Tapio — Majanen, Martti — Palmén, Harri — Tränksman, Per Ole — Utriainen, Terttu*: Rikosten seuraamukset. Helsinki 1981. (Halinen ym. 1981)
- Helenius, Dan*: Ne bis in idem -kiellon rakenne ja ongelmakohdat viimeaikaisen oikeuskäytännön valossa. Defensor Legis N:o 6/2010, s. 764-777.
- Hepola, Matti*: Metsästysrikokset. Tampere 1991.
- Hepola, Matti*: Oikeuskäytännön tulkinnasta kalatalousvelvoitetta muutettaessa. Teoksessa Tapio Määttä et al. (toim.): Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 2017. Joensuu 2017, s. 7-88.
- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- Hollo, Erkki J.*: Maaperän pilaantuminen ja ympäristövastuu. Teoksessa Esa Kolehmainen (toim.): Business Law Forum, s. 49-94. Helsinki 2004.
- Honkasalo, Brynolf*: Rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn menettäminen. Lakimies 1948, s. 115-140.
- Höft, Kersten*: § 76a Abs. 4 StGB – Ein neues und verfassungswidriges Instrument im deutschen Vermögensabschöpfungsrecht. Onlinezeitschrift für Höchstgerichtliche Rechtsprechung zum Strafrecht 5/2018, 196-204.
- Joecks, Wolfgang*: Sieber Titel.Verfall un Einziehung. Teoksessa Wolfgang Joecks — Klaus Miebach (toim.): Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch. München 2012, s. 1282-1393.
- Kallio, Heikki*: KKO 2018:14 Hyödyn menettäminen työturvallisuusrikoksessa. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2018:I. Alma Talent Oy, jatkuvapäivitteinen verkkoversio.
- Karhu, Juha*: Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. Lakimies 5/2003, s. 789-807.
- Kartio, Leena*: Esineoikeuden perusteet. Jyväskylä 2001.
- Klami, Hannu Tapani*: Oikeus ja moraali. Lakimies 8/2011, s. 1309-1313.
- Kolehmainen, Antti*: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa Tarmo Miettinen (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing 2016, s. 106-134. (verkkokirja)

- Koponen, Pekka*: Talousrikokset rikos- ja prosessioikeuden yhtymäkohdassa erityisesti tahallisuuden ja syytesidonnaisuuden kannalta tarkasteltuna. Vammala 2004.
- Korkka, Heli*: Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen. Helsinki 2015.
- Kukkonen, Reima*: Rikoshyödyn menettäminen. Osa I — yleiset edellytykset, määrittely ja määrä. Defensor Legis N:o 5/2016, s. 721-740. (*Kukkonen 2016a*)
- Kukkonen, Reima*: Rikoshyödyn menettäminen. Osa II Henkilöllinen ulottuvuus, yhteisvastuullisuus, suhde vahingonkorvaus- ja ennallistamisvelvoitteisiin. Defensor Legis N:o 6/2016, s. 897-915. (*Kukkonen 2016b*)
- Kukkonen, Reima*: Rikoshyödyn menettäminen. Osa III Rikoshyödyn verotettavuus ja rikos- ja veroprosessien yhteensovittaminen. Defensor Legis N:o 1/2017, s. 64-83.
- Kukkonen, Reima*: KKO 2017:56 Luvattoman taksiliikenteen harjoittaminen ja rikoshyödyn menettäminen. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2017:II. Helsinki, jatkuvapäivitteinen verkkoversio.
- Kumpula, Anne*: Ympäristö oikeutena. Jyväskylä 2004.
- Kuusiniemi, Kari — Ekroos, Ari — Kumpula, Anne — Vihervuori, Pekka*: Ympäristöoikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki 2013. (*Kuusiniemi ym. 2013*)
- Lappi-Seppälä, Tapio*: Rikoksen seuraamukset. Porvoo 2000.
- Lappi-Seppälä, Tapio — Hakamies, Kaarlo — Helenius, Dan — Koskinen, Pekka — Majanen, Martti — Melander, Sakari — Nuotio, Kimmo — Nuutila, Ari Matti — Ojala, Timo — Rautio, Ilkka*: Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki 2013. (*Lappi-Seppälä ym. 2013*)
- Lavonen, Heli*: Konfiskaatiopuitemääräyksen tulkintavaikutus ja menetettäväksi tuomittavan rikoshyödyn määrittäminen. Lakimies 6/2011, s. 1215-1236.
- Liljenfeldt, Robert*: Något om konfiskation av ekonomisk fördel, särskilt med hänsyn till brott mot vattenlagen. Defensor Legis 1984 s. 453–478.
- Matikkala, Jussi*: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Helsinki 2010.
- Matningsdal, Magnus*: Inndragning. Oslo 1987.
- Matningsdal, Magnus*: § 34 Inndragning av utbyte. Teoksessa Magnus Matningsdal — Anders Bratholm (toim.): Straffeloven. Kommentartutgave. Første Del. Almindelige Bestemmelser. 2. utgave. Oslo 2003, s. 215-241.

- Melander, Sakari*: Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Lakimies 6/2002, s. 938-961.
- Melander, Sakari*: Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa. Oikeus 2/2011, s. 175-198.
- Melander, Sakari*: Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja rikosoikeudellinen tulkinta. Defensor Legis N:o 4/2015, s. 644-661.
- Meißner, Markus*: Die Reform der strafrechtlichen Vermögensabschöpfung – ein Ehrgeizprojekt oder: Höher, schneller, weiter... das neue Abschöpfungsrecht aus Sicht des Strafverteidigers. Kriminalpolitische Zeitschrift 4/2017, s. 237-243. (*Meißner 2017a*)
- Meißner, Markus*: Das neue Recht der Vermögensabschöpfung - Ein Überblick über die wichtigsten Änderungen seit dem 01.07.2017. Confront Heft 3, 2017, s. 21-30. (*Meißner 2017b*)
- Myrsky, Matti — Rabinä, Timo*: Henkilökohtaisen tulon verotus. Alma Talent Oy 2014. (verkkokirja)
- Määttä, Tapio*: Metodinen pluralismi oikeustieteessä — Ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntauksset ja menetelmät. Teoksessa Tarmo Miettinen (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing 2016, s. 135-222. (verkkokirja)
- Niskavaara, Eeva*: Yritystaloutta esimiehille. Alma Talent Oy 2017. (verkkokirja)
- Nissinen, Matti*: Ympäristörikoksista käytännössä. Defensor Legis N:o 4/2003, s. 620-639.
- Norros, Olli*: Vahingonkorvausvelan vanhentuminen. Alma Talent Oy 2015. (verkkokirja)
- Norros, Olli*: Velvoiteoikeus. Helsinki 2018.
- Nummela, Heidi*: Rangaistuksen mittaaminen ympäristörikoksissa. Teoksessa Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Rangaistuksen määrääminen, s. 127-145. Helsinki 2013.
- Nuutila, Ari-Matti*: Rikoslain yleinen osa. Helsinki 1997.
- Nuutila, Ari-Matti*: KKO 1999:89 Rangaistus ja menettämisseuraamus huumeiden laajamittaisesta viljelystä. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 1999:II. Helsinki, jatkuvapäivitteinen verkkoversio.
- Nyholm, Elina*: Oikeuskäytännön hyödyntäminen ympäristöoikeudellisessa tutkimuksessa. Ympäristöjuridiikka 1/2016, s. 69-85.
- Pirjatanniemi, Elina*: Ympäristörikokset. Saarijärvi 2001.

- Pirjatanniemi, Elina*: Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat. Helsinki 2005. (*Pirjatanniemi 2005a*)
- Pirjatanniemi, Elina*: Ympäristörikokset talouden rikoksina. Teoksessa Ari-Matti Nuutila — Elina Pirjatanniemi (toim.): Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945-14/5-2005. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2005, s. 261-282. (*Pirjatanniemi 2005b*)
- Pirttisalo, Riikka*: Rikoshyödyn konfiskointi talousrikoksissa. Teoksessa Raimo Lahti — Essi Konttinen-Di Nardo (toim.): Kirjoituksia rikosoikeudesta. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Helsinki 2015, s.197-205.
- Rautio, Jaakko*: Hyötykonfiskaatiokanne. Vantaa 2006.
- Rautio, Jaakko*: Menettämisseuraamuksen yleiset opit — onko niitä? Teoksessa Raimo Lahti ja Pekka Koponen (toim.): Talousrikokset. Vaajakoski 2007.
- Rautio, Juha*: Euroopan unionin oikeus. Alma Talent Oy 2016. (verkkokirja)
- Räty, Markku*: Hyödyn menettäminen huumausainerikoksissa ja KKO:2004:73. Defensor Legis N:o 1/2005, s. 178-182.
- Saarnilehto, Ari — Annola, Vesa — Hemmo, Mika — Karhu, Juha — Kartio, Leena — Tammi-Salminen, Eva — Tolonen, Juha — Tuomisto, Jarmo — Viljanen, Mika*: Varallisuus oikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki 2012.
- Sajama, Seppo*: Prejudikaatit oikeuden kehityksessä. Teoksessa Altti Mieho (toim.): Vero ja finanssi. Juhlakirja Matti Myrsky 60 vuotta. Edita Publishing Oy 2013, s. 285-304. (verkkokirja)
- Salila, Jari*: Menetetyksi tuomittavan taloudellisen hyödyn määrittämisestä vesirikoksissa. Lakimies 8/1997, s. 1233-1249. (*Salila 1997a*)
- Salila, Jari*: Konfiskaatio ympäristörikosten seuraamuksena. Ympäristöoikeudellisia tutkielmia 1997. Suomen ympäristöoikeustieteen seuran julkaisuja 28. Mikkeli 1997, s. 1-120. (*Salila 1997b*)
- Siltala, Raimo*: Johdatus oikeusteoriaan. Helsinki 2001.
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria. Vammala 2003.
- Suominen, Annika*: KKO 2007:1 Bruttoperiaate ja EU-rikosoikeus rikoshyödyn menettämisessä. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2007:I. Helsinki, jatkuvapäivitteinen verkkoversio.

- Suvantola, Leila*: Kun maailma ei riitä — Luonnon monimuotoisuudelle aiheutettavien haittojen kompensointi. *Ympäristöjuridiikka* 3-4/2005, s. 30-80.
- Suvantola, Leila — Similä, Jukka*: Luonnonsuojeluoikeus. Helsinki 2011.
- Tala, Jyrki*: Lakien laadinta ja vaikutukset. Helsinki 2005.
- Tapani, Jussi*: KKO 2005:71 Parituksella saadut vuokratulot rikoshyötynä. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2005:I. Helsinki, jatkuvapäivitteinen verkkoversio.
- Tapani, Jussi — Tolvanen, Matti*: Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Alma Talent Oy 2013. (verkkokirja)
- Tepora, Jarno*: Johdatus esineoikeuteen. Helsinki 2003.
- Tolonen, Hannu*: Oikeuden kaleidoskooppi. Kirjoituksia oikeudesta ja sen historiasta. Vaajakoski 2008.
- Tolvanen, Matti*: Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus. Teoksessa Tarmo Miettinen (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing 2016, s. 272-294. (verkkokirja)
- Tränksman, P.O.*: Miljöbrott och kontroll av miljöbrottslighet. Helsinki 1992.
- Tuomainen, Jouko*: Vastuu saastuneesta ympäristöstä. Vantaa 2001.
- Viljanen, Pekka*: Rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn arvioimisesta. Teoksessa Raimo Lahti (toim.): Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Vammala 1989, s. 523-540.
- Viljanen, Pekka*: Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Helsinki 2007.
- Viljanen, Pekka*: KKO 2011:61 Alkoholijuoman laittomaan välittämiseen liittyvä menettämisseuraamus. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2011:II. Helsinki, jatkuvapäivitteinen verkkoversio.
- Vilkkä, Leena*: Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki 1993.
- Vilkkä, Leena*: Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta. Helsinki 1998.
- Waris, Emil*: Ennallistaminen korjaamalla — Ympäristövastuudirektiivin mukainen uuden sukupolven ennallistamisvastuu. Teoksessa Tapio Määttä (toim.): Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 2008. Joensuu 2008, s. 7-76.
- Zitting, Simo — Rautiala, Martti*: Esineoikeuden oppikirja. Helsinki 1963.

VIRALLISLÄHTEET**Hallituksen esitykset**

HE 11/1932 vp. Hallituksen esitys n:o 11 (1932 vp) laiksi rikoslain 2 luvun 16 §:n muuttamisesta.

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 80/2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 190/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren eräiden todistelua, kiireelliseksi julistamista ja ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 47/2007 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen soveltamisesta menetetyksi tuomitsemista koskeviin päätöksiin tehdyn puitepäätöksen lainsäädännön alaan kuuluvien säännösten kansallisesta täytäntöönpanosta ja puitepäätöksen soveltamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 228/2008 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ympäristölle aiheutuvien vahinkojen korjaamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 157/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain 44 ja 48 luvun, luonnonsuojelulain 58 §:n ja ympäristönsuojelulain 20 §:n muuttamisesta.

HE 214/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ympäristönsuojelulaiksi ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 4/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 10 luvun sekä pakkokeinolain 6 ja 7 luvun muuttamisesta.

HE 221/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi konkurssilain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot

KM 1973:49. Ympäristörikostoimikunnan mietintö.

KM 1976:72. Rikosoikeuskomitean mietintö.

YmVL 3/1994 vp. Ympäristövaliokunnan lausunto.

LaVL 5/1994 vp. Lakivaliokunnan lausunto.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Muut suomalaiset virallislähteet

Ennallistamistyöryhmän mietintö. Ennallistaminen suojelualueilla. Suomen ympäristö 618. Helsinki 2003.

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke. Menettämisseuraamukset. Työryhmän raportti 11.12.2008 / 19.1.2009.

Konfiskaatiotyöryhmä. Laittoman taloudellisen hyödyn laskeminen ja valtiolle menettäminen eräissä ympäristörikostapauksissa. Suomen ympäristökeskus, ympäristöopas 26. Helsinki 1997.

Valtioneuvoston periaatepäätös 19.1.2012. Tehostettu harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimintaohjelma vuosille 2012-2015. Valtioneuvoston periaatepäätös 19.1.2012.

Valtioneuvoston periaatepäätös 28.4.2016. Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategiaksi 2016-2020.

Ulkomaiset ja Euroopan unionin virallislähteet

Gesetzentwurf der Bundesregierung, Deutscher Bundestag 18. Wahlperiode. Entwurf eines Gesetzes zur Reform der strafrechtlichen Vermögensabschöpfung. Drucksache 18/9525, 5.9.2016. (viitattu Gesetzentwurf der Bundesregierung, Drucksache 18/9525) (Saksa)

KOM (2007) 51 lopullinen, 9.2.2007. Ehdotus. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin (komission esittämä).

Regeringens proposition 2004/05:135. Utökade möjligheter att förverka utbyte av och hjälpmedel vid brott m.m. (Ruotsi)

Regeringens proposition 2007/08:68. Förverkande av utbyte av brottslig verksamhet. (Ruotsi)

MUUT LÄHTEET

SER, Society for Ecological restoration. The SER Primer on Ecological Restoration. A Publication of the Science & Policy Working Group. April 2002 (First Edition). [https://nau.edu/uploadedFiles/Centers-Institutes/ERI/_Forms/Resources/ser-primer.pdf] Luettu 17.12.2018.

Ympäristörikokset ja rikoshyödyn laskeminen. *Leila Suvantolan* puheenvuoro ympäristörikoksia koskevassa koulutustilaisuudessa 5.9.2017. [<http://www.ym.fi/download/noname/%7BE5FE4E7A-8CAF-4860-ACB6-FDE99B8BCCAC%7D/130645>] Luettu 17.12.2018.

OIKEUSTAPAUKSET**Euroopan yhteisöjen/Euroopan unionin tuomioistuin**

C-105/03 Pupino (2005) ECR

Korkein oikeus

KKO 1987:57

KKO 1995:181

KKO 1999:89

KKO 2004:73

KKO 2005:17

KKO 2005:71

KKO 2006:88

KKO 2007:1

KKO 2009:1

KKO 2011:61

KKO 2012:60

KKO 2015:74

KKO 2016:85

KKO 2017:56

KKO 2018:14

Hovioikeudet

- Helsingin HO 18.5.2006, R 03/3196, nro 1466 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Helsingin HO 30.8.2013, R 12/2475, nro 2297 (ns. Lokapojat-tapaus) (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Helsingin HO 30.1.2015, R 13/3246, nro 15/104448 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Helsingin HO 11.4.2017, R 15/2177, nro 17/114980 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Helsingin HO 13.12.2017, R 16/1268, nro 17/150511 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Helsingin HO 27.6.2018, R 17/1338, nro 18/127743 (lainvoimainen)
- Helsingin HO 02.11.2018, R 17/2165, nro 18/147495 (ei lainvoimainen)
- Itä-Suomen HO 9.9.2014, R 14/65, nro 14/136524 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Itä-Suomen HO 25.2.2016, R 15/1097, nro 16/108012 (lainvoimainen)
- Itä-Suomen HO 21.4.2017, R 16/1105, nro 17/115921 (lainvoimainen)
- Itä-Suomen HO 13.6.2017, R 16/918, nro 17/10309 (lainvoimainen)
- Itä-Suomen HO 29.11.2017, R 17/341, nro 17/148498 (lainvoimainen)
- Itä-Suomen HO 19.6.2018, R 18/135, nro 18/126608 (lainvoimainen)
- Kouvolan HO 30.11.2011, R 11/89, nro 1120 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Rovaniemen HO 22.3.2018, R 16/915, nro 18/112404 (ns. Talvivaara-tapaus) (ei lainvoimainen, KKO: valituslupa myönnetty)
- Turun HO 18.3.2015, R 14/472, nro 15/112327 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Turun HO 2.11.2018, R 18/292, nro 18/147794 (ei lainvoimainen)
- Vaasan HO 31.8.2011, R 10/223, nro 972 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Vaasan HO 22.5.2013, R 12/281, nro 652 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Vaasan HO 7.4.2016, R 15/294, nro 16/114624 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)
- Vaasan HO 23.11.2016, R 16/234, nro 16/148815 (lainvoimainen, KKO: ei valituslupaa)

Käräjäoikeudet

- Etelä-Pohjanmaan KO 21.2.2013, R 12/1856, nro 13/356 (lainvoimainen)
- Etelä-Savon KO 1.7.2016, R 15/301, nro 16/127977 (ks. Itä-Suomen HO 13.6.2017, R 16/918, nro 17/10309)
- Etelä-Savon KO 16.12.2016, R 16/1375, nro 16/153312 (lainvoimainen)
- Hyvinkään KO 30.6.2017, R 17/195, nro 17/126890 (lainvoimainen)

Hyvinkään KO 1.9.2017, R 17/308, nro 17/133699 (ks. Helsingin HO 2.11.2018, R 17/2165, nro 18/147495)

Hyvinkään KO 6.10.2017, R 17/98, nro 17/139908 (lainvoimainen)

Keski-Suomen KO 21.12.2017, R17/1928, nro 17/148166 (lainvoimainen)

Pirkanmaan KO 2.10.2014, R 13/5806, nro 14/141463 (lainvoimainen)

Pirkanmaan KO 3.3.2015, R 15/171, nro 15/109607 (lainvoimainen)

Pirkanmaan KO 5.10.2018, R 18/2677, nro 18/142478 (lainvoimainen)

Pohjois-Karjalan KO 14.2.2017, R 16/1391, nro 17/106373 (ks. Itä-Suomen HO 29.11.2017, R 17/341, nro 17/148498)

Pohjois-Savon KO 30.5.2014, R 14/513, nro 14/123532 (lainvoimainen)

Pohjois-Savon KO 8.7.2015, R 15/360, nro 15/129393 (ks. Itä-Suomen HO 25.2.2016, R 15/1097, nro 16/108012)

Tuusulan KO 5.9.2014, R 12/1395, 14/136390 (lainvoimainen)

Tuusulan KO 15.4.2016, R 15/312, nro 16/116154 (ks. Helsingin HO 13.12.2017, R 16/1268, nro 17/150511)

Tuusulan KO 8.11.2016, R 16/648, nro 16/146305 (lainvoimainen)

Varsinais-Suomen KO 11.06.2013, R 13/112, nro 13/104441 (lainvoimainen)

Varsinais-Suomen KO 21.8.2014, R 14/2679, nro 14/132965 (lainvoimainen)

LYHENNELUETTELO

BrB	brottsbalk (1962:700)
BStGB	Bundesstrafgesetzbuch
ECR	Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen/Euroopan unionin tuomioistuimen tuomioiden kokoelma (European Court Reports)
EIS	Euroopan ihmisoikeussoikeussopimus (SopS 18/1990)
EU	Euroopan unioni
EUVL	Euroopan unionin virallinen lehti
EY	Euroopan yhteisöt
EYVL	Euroopan yhteisöjen virallinen lehti
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KM	komiteanmietintö
KO	käräjäoikeus
KOM	komission ehdotus
konfiskaatiodirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/42/EU, annettu 3 päivänä huhtikuuta 2014, rikoksentekovälineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa (EUVL L 127, 29.4.2014)
konfiskaatiopuitepäätös	neuvoston puitepäätös 2005/212/YOS, tehty 24 päivänä helmikuuta 2005, rikoksen tuottaman hyödyn ja rikoksella saadun omaisuuden sekä rikoksentekovälineiden menetetyksi tuomitsemisesta (EUVL L 68, 15.3.2005)
LaVL	lakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	perustuslaki (11.6.1999/731)
RL	rikoslaki (19.12.1889/39)
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja

XVII

ympäristörikosdirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/99/EY, annettu 19 päivänä marraskuuta 2008, ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin (EUVL L 328, 6.12.2008)
YmVL	ympäristövaliokunnan lausunto
YSL	ympäristönsuojelulaki (27.6.2014/527)

1 ALUKSI

1.1 Tutkielman aihe ja tarpeellisuus

Ei yhtä ilman toista. Rikoslain (RL, 19.12.1889/39) 10 lukuun sijoitetut säännökset taloudellisen hyödyn menettämisestä, hyötykonfiskaatiosta, ovat sidottuja lailla rangaistavaksi säädettyihin tekoihin. Tällaisia ovat esimerkiksi RL 48 luvun mukaiset ympäristörikokset, joiden kannalta hyötykonfiskatio on olennainen rikosoikeudellinen seuraamus. Tässä tutkielmassa käsitellään näiden kahden rikoslain elementin välistä suhdetta keskittyen erityisesti rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn laskemiseen ja erilaisten kulujen vähennyskelpoisuuteen ympäristörikosten näkökulmasta.

Nyt käsillä olevan tutkielman aiheen valintaa perustelee etenkin rikoshyödyn laskemista koskevan sääntelyn puutteellisuus. Menettämisseuraamusta koskevissa rikoslain säännöksissä ei ole otettu kantaa siihen, miten rikoshyöty tulisi yksittäistapauksessa laskea. Tämän vuoksi tuomioistuinkäytäntö konfiskaatiokysymyksissä on ollut osin hajanaista. Oikeuskäytäntö on kuitenkin ollut jatkuvassa kehityksen tilassa, eikä uusimpia ratkaisuja ole oikeustieteellisessä tutkimuksessa vielä juurikaan analysoitu. Rikoshyödyn laskemista koskevaa tutkimusta on syytä täydentää ja ajantasaistaa.¹ Toiseksi tutkimusteeman valintaa perustelee lisääntyvä ympäristötietoisuus. Kasvava huoli ympäristön hyvinvoinnista edellyttää tehokkaampaa puuttumista ympäristörikoksiin. Tehokkaampi puuttuminen tarkoittaa myös ympäristörikosten tehokkaampaa torjuntaa, jossa konfiskaatiolla on tärkeä merkitys ottaen huomioon ympäristörikoksiin usein liittyvän taloudellisen ulottuvuuden ja vielä keskimäärin melko lievän rangaistuskäytännön. Kolmanneksi tutkielmaa voidaan perustella rikoshyödyn mittaamisen käytännön ongelmilla. Kun selkeää käsitystä rikoshyötylaskelmassa huomioitavista tekijöistä ei ole, saattaa laskelmien tekeminen muodostua käytännössä haasteelliseksi ja työlääksi.²

¹ Rikoshyödyn laskemista on käsitelty erityisesti teoksissa *Viljanen, Pekka: Konfiskaatio rikosoikeudellisena seurauksena* (2007) ja *Korkka, Heli: Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen* (2015). Uusimman oikeuskäytännön vuoksi teoksissa esitettyä on tarpeen täydentää.

² Aiheen valintaan on vaikuttanut myös harjoitteluni Pirkanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen Ympäristö-vastuualueella. Harjoitteluni aikana työskentelin konfiskaatiota koskevien kysymysten parissa sekä keskustelin eri viranomaisten kanssa. Omat sekä muiden havainnot rikoshyödyn laskemiseen liittyvistä ongelmista ja epävarmuuksista kannustivat tekemään tutkielman kyseisestä aiheesta.

1.2 Tutkielman kysymyksenasettelu ja näkökulma

Tässä tutkielmassa tavoitteena on selvittää *erilaisten kuluerien vähennyskelpoisuutta, kun lasketaan rikoshyödyn määrää erityisesti rikoslain 48 luvun mukaisissa ympäristörikostapauksissa*. Kysymykseen vastaaminen edellyttää *menettämisseuraamussäätelyn ja ympäristörikoisuuden sekä niiden välisen suhteen yleisempää tarkastelua*. Ympäristörikosasioihin liittyy usein myös kysymys ympäristön ennallistamisesta. Useat ympäristöoikeudelliset säännökset velvoittavat ympäristöä pilanneen korjaamaan jälkensä, mistä voi aiheutua mittavia kustannuksia sekä pilaantumisen aiheuttajalle että mahdollisesti myös yhteiskunnalle, mikäli aiheuttaja ei syystä tai toisesta saada vastuuseen. Tämän vuoksi tutkielmassa pyritään selvittämään, *miten ennallistaminen huomioidaan rikoshyötyä määritettäessä*. Näiden pääkysymysten lisäksi pyritään nostamaan esille rikoshyödyn laskemiseen liittyviä *ongelmakohtia* ympäristörikostapausten näkökulmasta.

Tutkielmaa voidaan luonnehtia leimallisesti eri oikeudenalat ylittäväksi. Ympäristörikoksia tutkittaessa sivutaan väistämättä sekä ympäristöoikeutta että rikosoikeutta.³ Ympäristöoikeudellinen näkökulma kuitenkin korostuu paikoin tässä tutkielmassa. Ympäristön arvostus on viime vuosikymmeninä kasvanut muun muassa ilmastonmuutoksen aiheuttaman keskustelun myötä. Jokainen yksilö on aikansa lapsi ja häneen vaikuttaa se yhteiskunnallinen ja sosiaalinen todellisuus, jossa hän elää.⁴ Näin nyky-yhteiskunnassa korostunut ympäristöllinen näkökulma suodattuu myös käsillä olevaan tutkielmaan. Oikeudelliseen tutkimukseen kuuluu kuitenkin eri näkökulmien vertailu ja tämä on pyritty huomioimaan eri suuntaan argumentoivien lähteiden käsittelyllä.

1.3 Tutkielman metodologia ja aineisto

Tämän tutkielman pääasiallinen metodi on lainoppi eli oikeusdogmatiikka, jonka tehtäväksi on vakiintuneesti katsottu voimassa olevan oikeuden sisällön selvittäminen. Tämä lainopin päätehtävä puolestaan jakautuu kahteen alatehtävään: voimassa olevan oikeuden systematisointiin ja voimassa olevan normiston tulkintaan.⁵

³ Pirjatanniemi 2005a, s. 27.

⁴ Ks. Aarnio 1975, s. 350. Aarnion mukaan jokainen tulkinta vaatii jonkin yhteiskunnallisen oletuksen, joten ”puhtaasti juridinen” tulkinta on käsitteellinen mahdottomuus. Aarnio 1975, s. 361.

⁵ Esimerkiksi Siltala 2003, s. 67 ja Hirvonen 2011, s. 21-22.

Lainopin systematisointitehtävän sisältönä on oikeudenalan yleisten käsitteiden ja periaatteiden muodostaminen sekä jäsentäminen.⁶ Tarkoituksena on luoda oikeudenalakohtaisia tulkintakonteksteja, joihin yksittäiset oikeussäännökset sijoittuvat ja joissa niitä voidaan hallita.⁷ Systemisoinnin kannalta sekä konfiskaatio että ympäristörikosoikeus ovat haastavia oikeuden osa-alueita. Yleisenä rikosoikeudellisena seuraamuksena konfiskaation sekä sen yleisten käsitteiden ja periaatteiden on sovelluttava moniin erityyppisiin tekoihin, sillä rikoslain 10 luvun yleisiä konfiskaatiosäännöksiä sovelletaan sekä rikoslain että sen ulkopuolisiin kriminalisointeihin.⁸ Ympäristörikosoikeudessa puolestaan yhdistyvät ympäristöoikeuden sekä rikosoikeuden käsitteet ja periaatteet, jotka eivät aina ole sovittavissa sujuvasti yhteen. Tämä aiheuttaa haasteita myös tutkielman tulkintatehtävää ajatellen, sillä tulkinta on juuri käsitteiden ja periaatteiden kautta sidoksissa systematiikkaan.⁹ Tutkielmassa tavoitellaan kuitenkin rikoshyödyn laskemistilanteiden selkeää ja systematisoitua esitystapaa, joka on linjassa rikosoikeuden ja ympäristöoikeuden keskeisten elementtien kanssa.

Lainopin tulkintatehtävässä on kysymys normien sisällön selvittämisestä. Tarve tulkintaan syntyy, kun havaitaan epäselvyys jonkin oikeusnormin sisällöstä.¹⁰ Tällainen epäselvyys voi syntyä esimerkiksi silloin, kun lain soveltamistilanteessa törmätään sääntelyn puuttumiseen. Kuten jäljempänä havaitaan, tällainen tilanne vallitsee konfiskaatiosääntelyn kohdalla, sillä RL 10 luku ei määrittele rikoshyödyn laskemisperusteita. Tulkinnassa voidaan kuitenkin päätyä useisiin erilaisiin vaihtoehtoihin. Tutkijalla ei ole ratkaisupakkoa kuten tuomarilla, mutta olennainen osa lainopin tulkintatehtävää on tulkintavaihtoehdon valitseminen.¹¹ Myös tämän tutkielman tarkoituksena esittää ratkaisuja sääntelemättömään tilanteeseen. Tuomarin ja tutkijan tulkintatoimintaa yhdistää se, että tulkintakannanotto tulee perustella lainmukaisella ja

⁶ Aarnio 1978, s. 74 ja Hirvonen 2011, s. 25.

⁷ Aarnio 1978, s. 74 ja Siltala 2001, s. 23.

⁸ HE 80/2000 vp, s. 16. Rikoslain ulkopuolella on yhä joitakin erityissäännöksiä menettämisseuraamuksesta. Esimerkkinä voidaan mainita luonnonsuojelulain (20.12.1996/1096) 59 §.

⁹ Aarnio 1975, s. 283.

¹⁰ Aarnio 1978, s. 101.

¹¹ Ks. Aarnio 1975, s. 315; Aarnio 1978, s. 129, Siltala 2003, s. 329; Määttä 2016, s. 149 ja Tolvanen 2016, s. 276. Aarnio toteaa myös, että juristitutkija haluaa etsiä nimenomaan oikeaa tulkintaa. Aarnio 1978, s. 317.

muutoinkin hyväksyttävällä tavalla. Tämä tapahtuu noudattamalla vallitsevaa oikeuslähdeoppia.¹²

Tutkimusteeman ja valitun metodin vuoksi tutkielmassa hyödynnetään pääasiallisesti perinteistä rikosoikeudellista aineistoa. Lähtökohtana on kotimainen lainsäädäntö, jonka ohella hyödynnetään lainvalmisteluaineistoja, oikeuskäytäntöä, oikeuskirjallisuutta ja osin arvopohjaisiakin argumentteja. Tietyillä lähteisiin liittyvillä valinnoilla saattaa olla vaikutusta myös käytettävään metodiin, joten näitä valintoja on syytä tarkastella lyhyesti tarkemmin.

Tutkielman kohdistuessa puutteellisesti säänneltyyn oikeuden osa-alueeseen on oikeuskäytännöllä korostunut merkitys.¹³ Käsillä olevaan tutkielmaan on valikoitu tutkimusaiheen kannalta olennaisia tuomioistuinratkaisuja, jotka ovat osa empiirisesti havainnoitavaa maailmaa.¹⁴ Niimenomaan ympäristörikoksia ja hyötykonfiskaatiota käsitteleviä korkeimman oikeuden (KKO) ratkaisuja on hyvin vähän. Tutkielmaa varten onkin pyydetty Suomen hovi- (HO) ja käräjäoikeuksista (KO) vuosien 2014-2017 aikana annetut ympäristörikostuomiot, joiden lisäksi käsitellään myös vanhempia ja uudempia aiheen kannalta keskeisiä alempien oikeusasteiden ratkaisuja. Oikeuskäytännön korostunut asema ja tavanomaista laajempi hyödyntäminen eivät kuitenkaan muuta tutkielman lainopillista lähtökohtaa, vaan pikemmin tuovat siihen

¹² *Siltala* 2001, s. 24 ja *Siltala* 2003, s. 326. Tässä tutkielmassa noudatetaan pääosin *Aulis Aarnion* muodostamaa oikeuslähdeoppia. *Aarnio* jaottelee oikeuslähteet niiden velvoittavuuden mukaan vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallituihin oikeuslähteisiin. Vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin kuuluvat laki (kansallinen ja kansainvälinen) sekä maan tapa. Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lainsäätäjän tarkoitus ja ennakkoratkaisut, kun taas sallitut oikeuslähteet muodostuvat esimerkiksi oikeustieteen kannanotoista, yleisistä oikeusperiaatteista ja reaalisista argumenteista. *Aarnio* 2011, s. 68-69. Aarniolaista oikeuslähdeoppia on kuvattu staattiseksi. Eurooppalaiset normistot ovat muuttaneet oikeuslähdeoppia dynamisempaan suuntaan. *Kolehmainen* 2016, s. 117. Myöskin perus- ja ihmisoikeuksien vahvistuminen on muranut käsitystä perinteisestä oikeuslähdeoppista. Ks. *Karhu* 2003, s. 789. Tutkielmassa pyritään huomioimaan myös tämä oikeuslähdeopin modernisaatio.

¹³ *Nyholm* 2016, s. 75. Kuten jo aiemmin mainittu, rikoshyödyn laskentatavasta ei ole säädetty rikoslaisissa, vaan on katsottu tarpeelliseksi jättää tuomioistuimille riittävästi harkinnanvara määrätä menettämisseuraamuksen laajuudesta. HE 80/2000 vp, s. 15-16.

¹⁴ *Hirvonen* 2011, s. 32.

empiirisen sävöyksen.¹⁵ Empirismi ja teoreettinen lainoppi eivät siis sulje toisiaan pois ja oikeustieteellisessä tutkimuksessa onkin vahvistunut metodinen pluralismi.¹⁶

Tuomioistuinratkaisuja voidaan lähestyä erilaisista tutkimuksellisista näkökulmista. Tässä tutkielmassa tuomioistuinkäytäntöä hyödynnetään yhtäältä tulkintakannanoton luomiseen ja valitsevan oikeustilan kuvaamiseen sekä toisaalta tulkinnallisten ongelmien osoittamiseen ja tietyin osin nykyisen lainsoveltamistoiminnan kyseenalaistamiseen.¹⁷ Näkökulmasta riippumatta tuomioistuinratkaisujen käyttäminen voidaan nähdä prosessina, joka edellyttää ensinnäkin soveltuvien ratkaisujen löytämistä, toiseksi niiden sisältämien tosiseikkojen (faktojen) analyysia sekä lopuksi mahdollisen oikeusohjeen tunnistamista ja hyödyntämistä.¹⁸ Oikeuskäytännön hyödyntämisprosessin kannalta merkitystä ei ole sillä, onko kyseessä nimenomaan ylimmän oikeusasteen ratkaisu. Millä tahansa aiemmalla tuomioistuinratkaisulla voi olla myöhempää ratkaisukäytäntöä ohjavaa vaikutusta johtuen Suomen perustuslakiin (PL, 11.6.1999/731) kirjatusta oikeudellisen yhdenvertaisuuden periaatteesta.¹⁹ Vahvin painoarvo tutkielmassa on kuitenkin ylimpien tuomioistuinten ratkaisuilla ja ne vaikuttavat myös alempien oikeusasteiden tuomioiden analysointiin.

Ympäristörikosoikeutta ja konfiskaatiota koskevassa tutkimuksessa on huomioitava, että oikeustapaukset saattavat olla tosiseikoiltaan hyvinkin poikkeavia. Ympäristörikossääntely ja

¹⁵ Tuomioistuinratkaisujen hyödyntämisen on katsottu olevan poikkeuksellisen runsasta silloin, kun tutkimuksessa on hyödynnetty myös muita kuin ylimmän oikeusasteen ratkaisuja. *Nyholm* 2016, s. 70-71.

¹⁶ *Määttä* 2016, s. 135. *Määttän* mukaan metodinen pluralismi ilmenee erilaisten tutkimuksellisten näkökulmien, lähestymistapojen, aineistojen ja menetelmien luovana yhdistelemisenä. Ympäristöoikeudelliset väitöskirjat ovat pääosin yhdistelmä tutkimuksia, joissa lainoppiin yhdistyy useita muita tiedonintressejä ja menetelmiä. *Määttä* 2016, s. 135-136. Vaikka käsillä oleva tutkielma vain sivuaa ympäristöoikeudellista tutkimusta, kattaa metodisen pluralismin idea mielestäni myös muiden oikeusalojen tutkimukset. Ks. myös *Hirvonen*, joka on todennut, etteivät puhtaasti lainopilliset menetelmät enää riitä, sillä oikeusnormit koetaan ajallis-paikallisina yhteiskunnallistaloudellis-kulttuurisina ilmiöinä. Oikeustieteilijöiden tulee olla tieteen moniosaajia. *Hirvonen* 2011, s. 55-57.

¹⁷ Ks. *Nyholm* 2016, s. 71 ja 81. Tässä tutkielmassa tuomioistuinratkaisuihin ei suhtauduta täysin kriittikittömästi, sillä kuten alaluvussa 1.1 todettiin, tutkielman tarkoituksena on tarjota tulkintaratkaisu käytännön ongelmaan ja nimenomaan paras mahdollinen tulkinta voimassa olevasta oikeudesta. Kyse ei ole kuitenkaan varsinaisesta vaihtoehtoisesta tai kriittisestä lainopista, jossa tosin myös etsitään vastausta siihen, mitä oikeuden pitäisi olla. Varsinaisen vaihtoehtoisen lainopin tunnusmerkkeihin kuuluvat lisäksi ideologiset kysymykset sekä voimassa olevan oikeuden sisäisten ristiriitojen ja jännitteiden korostaminen. Sen ja perinteisen lainopin yhdistämistä samassa tutkimuksessa on pidetty ongelmallisena ja tässä tutkielmassa voimassa olevan oikeuden kritiikki sekä tuomioistuinratkaisujen kyseenalaistaminen tapahtuu perinteisen lainopillisen metodin puitteissa. *Kolehmainen* 2016, s. 107-108. Laajemmin vaihtoehtoisesta lainopista ks. *Siltala* 2003, s. 541-549.

¹⁸ *Hepola* 2017, s. 81-82. Prosessin taustalla voidaan nähdä common law -perinteen prejudikaattioppi, jonka perusteella etenkin ennakkopäätösten hyödyntäminen tapahtuu purkamalla ratkaisu kahteen osaan: myöhempää lainsoveltajaa sitovaan tai ohjaavaan ratkaisuperusteeseen (*ratio decidendi*) ja ei-sitovaan *obiter dicta* -pohdintaan ("sivumennen sanottua"). Tosiseikkojen on katsottu muodostavan tapauksen *ration*, jolloin faktojen tunnistamisen tulee myös tapahtua ajallisesti ensin. *Sajama* 2013, s. 286-288 ja 292.

¹⁹ *Siltala* 2003, s. 267-268.

yksin rikosnimikettä ympäristön turmeleminen kantava RL 48:1 kattavat huomattavan laajan kirjon erilaisia tekoja. Menettämisseuraamussäännöksiä taas sovelletaan pääsääntöisesti kaikkiin rikoslain mukaisiin ja myös sen ulkopuolisiin kriminalisointeihin. Tosiseikkojen liiallinen erilaisuus saattaa asettaa esteen käsiteltävänä olevien tuomioistuinratkaisujen vertailtavuudelle²⁰ ja siten myös yksittäisten tapausten yleistettävyydelle. Tällaisten oikeusnormistojen tulkintaa on lähes mahdotonta ohjata oikeuskäytännöllä ja epäyhtenäisyys saattaa muodostua ongelmaksi myös tuomioistuinempiriaa hyödyntävän tutkimuksen kannalta.²¹ Mikäli kuitenkin oikeustapauksesta on erotettavissa enemmän tai vähemmän oikeussäännön kaltainen ratkaisuperuste, tarjoaa tapaus oikeudellisen yhdenvertaisuuden periaatteen vuoksi vähintään heikon laintulkinnallisen kannanoton hyödynnettäväksi myös myöhemmissä ratkaisuisissa ja tulkinnoissa.²²

Oikeus on aina läheisessä yhteydessä yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja moraaliin, mikä korostuu rikosoikeudellisessa sääntelyssä. Kriminalisoinneilla pyritään osoittamaan teot, jotka ovat vastoin yhteiskunnan arvoja tai moraalikäsitteitä.²³ Kriminalisoinneista ja seuraamuksista päättäminen vaatii yhteiskunnallista, toisin sanoen kriminaalipoliittista keskustelua.²⁴ Rikosoikeudellisena seuraamuksena konfiskaatio on yhteiskunnallisen ja arvolutautuneen tarkastelun kohteena, minkä seurauksena tähän tutkielmaan välittyy kriminaalipoliittinen, erilaisia tavoitteita ja intressejä punnitseva näkökulma. Vastakkain voivat olla esimerkiksi rikoksenteijän ja ympäristön intressit. Siten tutkielmassani on myös viitteitä *de lege ferenda* -tutkimuksesta, jonka tarkoituksena on esittää perusteltuja ehdotuksia siitä, millaisia päätöksiä tulisi tehdä tiettyjen yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi.²⁵

²⁰ Hepola 2017, s. 16-17.

²¹ Nyholm 2016, s. 74.

²² Siltala 2003, s. 268.

²³ On kuitenkin eri asia, onnistutaanko tässä. Kaikki moraalisesti paheksuttava ei ole kriminalisoitua. Ks. Frände 2005, s. 27-28. Tarkemmin oikeuden ja moraalien välisestä suhteesta ks. Klami 2001, s. 1309-1311.

²⁴ Kriminaalipoliitiikalla voidaan tarkoittaa rikollisuuteen liittyvän yhteiskunnallisen päätöksenteon kokonaisuutta. Tolvanen 2016, s. 278.

²⁵ Siltala 2001, s. 19 ja Siltala 2003, s. 131-132. Ks. myös Frände, jonka mukaan kriminaalipoliittisen tutkimuksen ydin muodostuu nimenomaan *de lege ferenda* -tutkimuksesta. Frände 2005, s. 7.

Konfiskaatio tai ympäristörikosoikeus eivät nykyisin ole yksinomaan kansallisia kysymyksiä, vaan niitä koskevat myös esimerkiksi Euroopan unionin (EU) normistot.²⁶ Tutkielman kannalta keskeisimmät EU-oikeudelliset instrumentit ovat niin sanottu konfiskaatiopuitepäätös (2005/212/YOS) ja konfiskaatiodirektiivi (2014/42/EU), joita hyödynnetetään tutkielmassa tarpeen mukaan.²⁷ Kansainvälistä näkökulmaa tutkielmaan on pyritty tuomaan myös viittamalla mahdollisuuksien mukaan ruotsalaiseen, tanskalaiseen, norjalaiseen ja saksalaiseen lähdemateriaaliin.²⁸ Tutkielmaa ei kuitenkaan ole tarkoitettu varsinaisesti oikeusvertailevaksi, vaan tavoitteena on pikemminkin esitellä muissa Pohjoismaissa ja Saksassa tehtyjen lainsäädännöllisten ja tulkinnallisten ratkaisujen lähtökohtia.²⁹

1.4 Tutkielman rakenne ja rajaukset

Tutkielma sisältää kuusi päälukua. Pääluvussa kaksi esitellään konfiskaation yleiset perusteet, keskeinen sääntely ja rikoshyödyn laskemisen yleiset periaatteet laajuudessa, joka on välttämätön tutkielman pääkysymysten ymmärtämisen kannalta. Pääluvussa kolme käsittelyn kohteena ovat puolestaan ympäristörikokset, joiden osalta käydään läpi lähtökohdat sekä keskeinen sääntely. Luvuissa 3.2 ja 3.3 yhdistetään jo käsiteltyjä teemoja.

Tutkimuskysymysten kannalta keskeisimpiä ovat tutkielman pääluvut neljä ja viisi. Pääluvussa neljä tarkastellaan tarkemmin erilaisten kulujen vähennyskelpoisuutta ja luodaan kuluryhmiin perustuva systematisointi. Ennallistaminen on teemana pääluvussa viisi, jossa taustoite-

²⁶ Kansainvälisestä näkökulmasta tärkeimmän viitekehyksen kotimaiselle konfiskaation ja ympäristörikosoikeuden sääntelylle luo nimenomaan Euroopan unionin rikosoikeus. Lisäksi Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset, joista konfiskaation osalta mainittakoon esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus laitonta huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden kauppaa vastaan (SopS 44/1994) ja ympäristörikosoikeuden osalta kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö (SopS 56/2002). Koska kansainväliset sopimukset eivät juurikaan sisällä rikoshyödyn laskemiseen suoraan vaikuttavia säännöksiä, niitä ei ole tarpeen käsitellä tarkemmin tässä tutkielmassa.

²⁷ Konfiskaatiopuitepäätöksen ja konfiskaatiodirektiivin viralliset nimet ovat neuvoston puitepäätös 2005/212/YOS, tehty 24 päivänä helmikuuta 2005, rikoksen tuottaman hyödyn ja rikoksella saadun omaisuuden sekä rikoksentekevälaineiden menetetyksi tuomitsemisesta (EUVL L 68, 15.3.2005) ja Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/42/EU, annettu 3 päivänä huhtikuuta 2014 rikoksentekevälaineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa (EUVL L 127, 29.4.2014). Konfiskaatiota koskee muun muassa myös neuvoston puitepäätös 2001/500/YOS, tehty 26 päivänä kesäkuuta 2001, rahanpesusta, rikoksentekevälaineiden ja rikoksen tuottaman hyödyn tunnistamisesta, jäljittamisestä, jäädyttämisestä tai takavarikoimisesta ja menetetyksi tuomitsemisesta (EYVL L 182 5.7.2001).

²⁸ Kyseisten maiden valintaa perustelee niiden samankaltainen rikosoikeudellinen perinne ja menettämisseuramussääntely Suomeen verrattuna.

²⁹ *Aarnio* on katsonut, ettei kotimaisia säännöksiä voida eristää niiden syntytaustan selvittämisestä ja ulkomaisen esikuvien analysoinnista. Tällaisessa toiminnassa on kyse pikemminkin oikeusvertailun tuloksien hyväksikäyttämisestä kuin itse oikeusvertailusta. *Aarnio* 1975, s. 213. Oikeusvertailun käsitteestä tiivistetysti ks. *Siltala* 2003, s. 131.

taan ensin ennallistamista prosessina ja käsitellään sitten rikoshyödyn menettämisen ja ennallistamiskustannusten välistä oikeudellista suhdetta. Pääluku kuusi on tarkoitettu yhteenvedolle ja johtopäätöksille siltä osin kuin niitä ei ole tutkielmassa muutoin käsitelty.

Rikoshyödyn laskemiskysymyksen lisäksi konfiskaatio kattaa useita muitakin haastavia ja mielenkiintoisia teemoja. Jotta luvussa 1.2 esitettyjen tutkimuskysymysten käsittely kattavasti olisi mahdollista, on tarkastelua rajattu eri näkökulmista. Konfiskaatiota osana rikosoikeudellista järjestelmää koskevat oikeudenalan yleiset opit, joita ei kuitenkaan käsitellä muutoin kuin tutkimuskysymysten kannalta tarpeellisin osin. Rikoslain 10 luvun sisällä tarkastelun kohdistuu erityisesti taloudellisen hyödyn menettämistä koskevaan säännökseen (RL 10:2), eikä tutkielmassa käsitellä muita menettämisseuraamuksien lajeja tai RL 10 luvun muita säännöksiä, esimerkiksi menettämisseuraamuksien edellytyksistä ja prosessista, kuin tarpeen mukaan. Vaikka tutkimusaiheenkin kannalta kiinnostava RL 10:10:n kohtuullistamissäännös vaikuttaa rikoshyödyn määrään alentavasti, säännöstä ainoastaan sivutaan ennallistamiskysymyksen yhteydessä ja sen itsenäinen tarkastelu jätetään tämän tutkielman ulkopuolelle. Ympäristörikosten osalta käsitellään vain ympäristön turmelemista koskevaa RL 48 luvun 1 §:ää, sillä se on ympäristörikosten perussäännös sekä yleisimmin tuomioistuimissa sovellettu ympäristörikostunnusmerkistö.³⁰

³⁰ Oikeusrekisterikeskuksesta pyydetyn tilaston mukaan vuosien 2014-2017 aikana annettiin 199 ympäristörikostuomiota, joissa 129:ssä rikosnimike oli ympäristön turmeleminen. Ympäristön turmelemisesta on myös törkeä (RL 48:2), lievä (RL 48:3, ympäristörikkomus) ja tuottamuksellinen (RL 48:4) tekemuoto. Koska näiden tekemuotojen tunnusmerkistöissä viitataan perusmuotoiseen tekoon, ovat tutkielman tulokset vähintään osittain sovellettavissa myös niihin.

2 HYÖTYKONFISKAATION LÄHTÖKOHDAT

2.1 Konfiskaation yleiset perusteet

2.1.1 Konfiskaatio rikoksen seuraamuksena

Konfiskaatiolainsäädännön uudistamista edeltäneessä hallituksen esityksessä konfiskaatiolla eli menettämisseuraamuksella on tarkoitettu lakiin perustuvaa omaisuuden korvauksetonta menettämistä valtiolle rikoksen johdosta.³¹ Konfiskaatio on siis ennen kaikkea rikoksen seuraamus, mikä ilmaistaan yksiselitteisesti myös lainsäädännössä: menettämisseuraamuksen määrääminen edellyttää, että on tehty laissa rangaistavaksi säädetty teko eli rikos (RL 10:1.1).³² Konfiskaation tuomitseminen ei kuitenkaan edellytä, että teko olisi rangaistavissa *in concreto*.³³ Tällä tarkoitetaan RL 10:1.2:ssa säädettyjä tilanteita. Kyseisen momentin mukaan menettämisseuraamus voidaan tuomita, vaikka rikosentekijä olisi tekohetkellä alle 15-vuotias tai syyntakeeton (1 kohta), tekijä olisi rangaistuksesta vapaa jonkin anteeksiantoperusteen nojalla (2 kohta) tai kyseessä olisi teko, josta oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistukseen ilman, että rikosentekijää saadaan selville tai muutoin tuomitaan rangaistukseen (3 kohta). Asia voidaan tällöin käsitellä niin kutsutussa konfiskaatioprosessissa, jossa menettämisseuraamusvaatimus käsitellään ilman rikossyytettä.³⁴ Pääsääntönä kuitenkin on, että menettämisseuraamukset tuomitaan rikosprosessin yhteydessä.³⁵

Konfiskaation asemaan rikoksen seuraamuksena on varsinkin vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa liittynyt pohdinta sen oikeudellisesta luonteesta. Rikoksen seuraamukset on perinteisesti jaoteltu rangaistuksiin ja turvaamistoimiin, ja esimerkiksi 1960-luvulla julkaistussa *Ai-*

³¹ HE 80/2000 vp, s. 4. Lain esitöissä käsitteitä konfiskaatio ja menettämisseuraamus on käytetty synonyymeina, vaikka termiä konfiskaatio ei esiinny lainsäädännössä. Sen sijaan oikeuskirjallisuudessa käsitteiden verrattavuus on kyseenalaistettu. Sana konfiskaatio perustuu latinan termiin *fiscus*, joka tarkoittaa valtiota varallisuus-oikeuksien subjektina. Konfiskaatio merkitsisi siten jo itsessään menetetyksi tuomitun omaisuuden siirtymistä valtiolle. Käsitteellisesti menettämisseuraamus olisikin laajempi, koska siitä ei voida suoraan tulkita, kenelle omaisuus siirtyy. *Hepola* 1991, s. 108-109 ja *Rautio* 2006, s. 9. Suomalaiseen oikeusjärjestykseen sisältyy siis tapauksia, joissa omaisuus voidaan menettää muullekin taholle kuin valtiolle. Ks. vanhemman sääntelyn osalta *Ailio* 1964, s. 6-9 ja *Halinen ym.* 1981, s. 177 sekä uudemmassa sääntelystä *Rautio* 2006, s. 9-10. Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa ei ole nähty käsitteiden *förverkande* tai *konfiskation* välillä oikeudellisesti merkittävää eroa. *Berg ym.* 1994, s. 456. Tässä tutkielmassa konfiskaatio ja menettämisseuraamus ymmärretään juuri rikoksen vuoksi tapahtuvana omaisuuden vastikkeettomana menettämisenä valtiolle ja käsitteitä käytetään rinnakkain.

³² Säännöksen perusteella on esimerkiksi yhdentekevää, perustuuko rangaistavuus rikoslakiin vai muuhun lakiin, onko teko tahallinen vai tuottamuksellinen taikka onko kyseessä yleisen syytteen alainen rikos vai asianomistajarikos. HE 80/2000 vp, s. 20; *Viljanen* 2007, s. 31-32 ja Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 6.

³³ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 7.

³⁴ HE 80/2000 vp, s. 21 ja *Rautio* 2006, s. 25 ja 38-39. Sen sijaan tanskalaisessa oikeuskäytännössä on suhtauduttu varauksellisesti konfiskaation tuomitsemiseen erillisessä oikeudenkäynnissä. *Greve ym.* 2009, s. 409.

³⁵ *Rautio* 2006, s. 31-32.

lion väitöskirjassa tarkastellaan peräti 50 sivun verran sitä, kumpaan ryhmään konfiskaatio kuuluu.³⁶ Tällainen pohdinta on jäänyt taka-alalle lainsäätäjän ilmaistua selkeän kantansa konfiskaation oikeudellisesta luonteesta — menettämisseuraamus on turvaamistoimi, jota ei tule käyttää rangaistuksen luonteisena seuraamuksena.³⁷ Menettämisseuraamus sisältää kuitenkin molemmille ryhmille ominaisia piirteitä, sillä esimerkiksi preventio- eli uusien rikosten ehkäisytaavoite on yhteinen sekä rangaistuksille että turvaamistoimille.³⁸ Konfiskaation ei-rangaistuksellisesta luonteesta ei voi siten automaattisesti johtua, että menettämisseuraamus katsotaan turvaamistoimeksi.³⁹ Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on kyseenalaistettu koko jaottelun tarpeellisuus sen liiallisen kategorisuuden vuoksi. Turvaamistoimina pidetty seuraamusjoukko on hyvin epäyhtenäinen ja siihen kuuluville seuraamuksille on yhteistä lähinnä se, että ne eivät ole rangaistuksia, ja että niiden määrääminen edellyttää rikosta. Tällainen seuraamusjoukko voidaan erottaa rangaistuksista käsitteen *muut rikoksen seuraamukset* avulla.⁴⁰

Myös kansainvälinen kehitys voi vaikuttaa siihen, millaisena seuraamuksena konfiskaatiota kotimaassa pidetään. Ihmisoikeusnäkökulmasta menettämisseuraamuksen ei-rangaistuksellista luonnetta saattaa olla syytä korostaa erityisesti tilanteissa, joissa konfiskaatiovaatimus esitetään rikosasian käsittelyn jo tultua päätökseen. Muu ratkaisu voi johtaa ristiriitaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS, SopS 18/1990) 7. lisäpöytäkirjan 4 kohdan *ne bis in idem*- eli kaksoisrangaistavuuden kiellon kanssa.⁴¹ Lisäksi muissa tässä tutkielmassa tarkasteltavissa maissa on omaksuttu pääasiassa selkeä käsitys konfiskaation luonteesta muuna kuin rangaistuksena.⁴² Esimerkiksi Ruotsissa menettämisseuraamus on suoraan brottsbalkenin (BrB,

³⁶ *Ailio* 1964, s. 13-53.

³⁷ HE 80/2000 vp, s. 15. Näin myös *Rautio* 2006, s. 12.

³⁸ Ks. *Halinen ym.* 1981, s. 4; *Lappi-Seppälä* 2000, s. 6 ja 417 sekä *Frände* 2005, s. 27 ja 355.

³⁹ Ks. *Korkka* 2015, s. 35-36. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että menettämisseuraamus on rangaistuksen tavoin rikoksen seuraamus ja se on siten osa rikosoikeudellista arvomaailmaa. *Korkka* 2015, s. 31. Käytännössä tämä ilmenee esimerkiksi siten, että niin rangaistuksiin kuin muihinkin seuraamuksiin sovelletaan osin samoja rikosoikeudellisia periaatteita, kuten laillisuus- eli legaliteettiperiaattetta. HE 80/2000 vp, s. 4; *Nuutila* 1997, s. 49; *Lappi-Seppälä* 2000, s. 418 ja *Rautio* 2006, s. 14.

⁴⁰ *Frände* 2005, s. 355-356 ja *Korkka* 2015, s. 35-36.

⁴¹ EIS 7. lisäpöytäkirjan 4 kohdan mukaan (k)etään ei saa saman valtion tuomiovallan nojalla tutkia uudelleen tai rangaista oikeudenkäynnissä rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi kyseisen valtion lakien ja oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti. Uusi käsittely estyy, mikäli aiemmalla ratkaisulla on rikosoikeudellinen luonne ja se on lopullinen eli oikeusvoimainen (*res judicata*). Ratkaisun rikosoikeudellista luonnetta tarkastellessaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi ratkaisuun liittyvän seuraamuksen luonteeseen ja rangaistuksellisuuteen. *Helenius* 2010, s. 767-768. Oikeusvoiman estävää vaikutusta koskien on oikeuskirjallisuudessa esitetty kannanottoja, ettei aiempi syyksi lukeva tuomio estä myöhempää erillistä konfiskaatioprosessia. *Koponen* 2004, s. 64 ja *Rautio* 2006, s. 218.

⁴² Saksassa konfiskaatio on nähty omalaatuksena, *kvasi-rangaistuksellisenä* toimenpiteenä, jolla on sekä yleisettä erityisestävää vaikutusta. *Joecks* 2012, s. 1293 ja *Höft* 2018, s. 201.

1962:700) 1:8:n nojalla niin sanottu erityinen oikeusseuraamus (”särskild rättsverkan”).⁴³ Käsitteen sisältöä ei ole täsmennetty lakitekstissä, mutta oikeuskirjallisuudessa sen on tulkittu tarkoittavan rikoksen seuraamusta, joka ei ole yhtäältä rangaistus eikä toisaalta vahingonkorvaus.⁴⁴ Sen sijaan Norjassa ei ole otettu kantaa siihen, mihin yläkategoriaan menettämisseuraamus mahdollisesti kuuluisi. Rangaistus se ei siitä huolimatta ole koskaan.⁴⁵ Yhtäläinen yksimielisyys vallitsee tarkasteltavien maiden kesken siitä, että menettämisseuraamuksen tuomitseminen edellyttää rikosta.⁴⁶

2.1.2 Konfiskaation tavoitteet

Oikeudellisella sääntelyllä lainsäätävä pyrkii edistämään tavoitteitaan, joita laadittaessa tulee puolestaan huomioida sääntelyn yhteys yhteiskunnan arvo- ja moraalikäsitteisiin. Muu ratkaisu olisi ongelmallinen sääntelyn oikeutuksen sekä hyväksyttävyyden (legitimiteetin) suhteen.⁴⁷ Oikeussääntelyn tavoitetta perustellaan yleensä lainvalmisteluaineistossa tai se voidaan ilmaista myös itse lakitekstissä. Tällainen virallisissa oikeuslähteissä ilmaistu tavoite voidaan saada myös tulkinnallista merkitystä.⁴⁸

Rikoshyödyn menettämisen taustalla vaikuttavat useat toisiinsa liittyvät tavoitteet, jotka tässä tutkielmassa jaotellaan kriminaalipoliittisiin, yhteiskunnallisiin ja moraalisiin. Kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin kuuluu ensinnäkin rikoksesta hyötymisen estäminen. Rikos ei saa kan-

⁴³ Lisäksi erityisiin oikeusseuraamuksiin kuuluu BrB 1:8:n mukaan esimerkiksi yhteisösakko (”företagsbot”).

⁴⁴ Berg ym. 1994, s. 452 ja Dahlström — Strand — Westerlund 2014, s. 536.

⁴⁵ Lähestymistapaa menettämisseuraamuksen oikeudelliseen luonteeseen muutettiin vuoden 1973 rikoslain tarkistuksen yhteydessä, kun lain yleisten säännösten soveltamisalaa laajennettiin ja erityislainsäädäntöä kumottiin. Aiemmin menettämisseuraamus oli joissakin tapauksissa muodollisesti rangaistus. Matningsdal 1987, s. 89 ja Matningsdal 2003, s. 215-216.

⁴⁶ Kotimaista ratkaisua pitkälti vastaava rikosedellytys konfiskaatiolle on asetettu Ruotsin brottsbalkenissa ja Tanskan straffelovenissa. Rikoksen objektiivisten ja subjektiivisten edellytysten tulee täytyä. Ks. Ruotsin osalta Dahlström — Strand — Westerlund 2014, s. 537 ja Tanskan osalta Greve ym. 2009, s. 417. Norjassa sen sijaan menettämisseuraamus voidaan tuomita, vaikka tekijän syyllisyyttä ei olisikaan todettu (”ikke utviste skyld”) (Lov om straff 67.1 §, LOV-2005-05-20-28,). Siten objektiivisen tunnusmerkistön olemassaolo on riittävää konfiskaation edellytysten täyttymiselle. Ks. Matningsdal 2003, s. 216-217. Tässä yhteydessä on tutkielman jatkoa ajatellen syytä huomauttaa, että Norjan rikoslainsäädännön uudistus tuli voimaan vuonna 2015. Uudistuksen yhteydessä rikoslain nimeksi vaihdettiin Lov om straff, kun se aiemmin oli ollut Almindelig borgerlig Straffelov (LOV-1902-05-22-10). Myös lain sisäistä systematiikkaa muutettiin ja rikoshyödyn menettämistä aiemmin koskenut 34 § siirrettiin 67 §:ksi. Säännöksen sanamuoto säilyi kuitenkin keskeisiltä osiltaan samanlaisena, joten uutta säännöstä tulkitessa voidaan hyödyntää vanhempaa säännöstä koskevaa oikeuskirjallisuutta. Myös Saksan Bundesstrafgesetzbuchin (BStGB) 73.1 §:n mukaan menettämisseuraamuksen edellytyksenä on oikeudenvastainen teko (”eine rechtswidrige Tat”).

⁴⁷ Tala 2005, s. 14-15 ja 17.

⁴⁸ Korkka 2015, s. 31-32.

nattaa.⁴⁹ Päinvastainen tilanne houkuttelisi uusien rikosten tekemiseen, joten kysymys on myös rikosten ehkäisemisestä eli preventiosta. Kuten rangaistustenkin kohdalla, tunnistettavissa on niin yleis- kuin erityispreventiivinenkin tavoite.⁵⁰ Yleisprevention taustalla on rikosoikeudellisen seuraamuksen yleinen pelotevaikutus: rikoksesta koituva negatiivinen vaikutus on suurempi kuin siitä saatava hyöty.⁵¹ Erityisprevention estävä vaikutus taas kohdistuu yksittäiseen henkilöön, joka on jo tehnyt rikoksen. Kun rikoksella saatu hyöty tai rikosesine tuomiin menetetyksi, pyritään estämään näiden käyttäminen uuteen rikokseen.⁵² Kriminaalipoliitisiin tavoitteisiin voidaan lukea myös harmaan talouden rikosten, talousrikollisuuden sekä järjestäytyneen rikollisuuden ennaltaehkäiseminen.⁵³

Yhtenä konfiskaation keskeisenä yhteiskunnallisena tavoitteena voidaan pitää yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden takaamista. Esimerkkinä on luontevaa käyttää elinkeinotoimintaa. Lainvastaisesti toimiva elinkeinoharjoittaja saa epäasiallisen kilpailuedun, jos toiminnalla saatua hyötyä ei mitätöidä.⁵⁴ Lisäksi kyse on osittain koko rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuudesta. Valtion arvovalta kärsii, jos seuraamusjärjestelmä ei toimi tehokkaasti

⁴⁹ HE 80/2000 vp, s. 4; *Matningsdal* 1987, s. 169; s. 13; *Lappi-Seppälä* 2000, s. 417; *Viljanen* 2007, s. 23; *Rautio* 2006, s. 12; *Joecks* 2012, s. 1288 ja *Korkka* 2015, s. 30.

⁵⁰ *Ailio* 1964, s. 30; *Matningsdal* 1987, s. 105-107; *Rautio* 2006, s. 12; *Rautio* 2007, s. 33; *Viljanen* 2007, s. 23 ja 27 ja *Korkka* 2015, s. 32.

⁵¹ *Frände* 2005, s. 27 ja *Matikkala* 2010, s. 5 ja 7. Yleispreventio voidaan jakaa edelleen välittömään ja välilliseen yleispreventioniin, joista ensimmäinen liittyy erityisesti rangaistusten pelotevaikutukseen ja jälkimmäinen rangaistusten moraalialla ja tapaa luovaan vaikutukseen. Yleispreventiotyyppien jaottelusta *Nuutila* 1997, s. 29-35 ja *Lappi-Seppälä* 2000, s. 49-60.

⁵² HE 80/2000 vp, s. 4; *Matningsdal* 1987, s. 110-111; *Viljanen* 2007, s. 23-24 ja *Korkka* 2015, s. 35. Vrt. *Rautio*, joka on kyseenalaistanut preventiivisen tavoitteen etenkin rikoshyötyyn kohdistuvan menettämisseuraamuksen osalta. Hänen mukaansa hyötykonfiskaation taustalla oleva idea ei perustele rikosten ennaltaehkäisemistä eikä yhteiskuntaa voida todennäköisesti suojella rikoksilta rikoshyödyn menettämisen avulla. *Rautio* 2006, s. 13-14 ja *Rautio* 2007, s. 32-33. Rikosoikeuden preventiivistä tehoa ylipäättään on arvioitu erilaisissa tutkimuksissa, joista tiivistetysti ks. esimerkiksi *Lappi-Seppälä* 2000, s. 60-70 ja 73-86.

⁵³ Harmaan talouden ja talousrikollisuuden osalta ks. Valtioneuvoston periaatepäätös 28.4.2016. Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategiaksi 2016-2020, s. 7. Yksi strategian kärkihankkeista on harmaan talouden rikoksiin liittyvän rikosstorjuntaketjun vaikuttavuuden sekä hallinnollisten seuraamusten kehittäminen. Tähän sisältyy selvitys rikoksella saadun hyödyn täytäntöönpanon ongelmista sekä selvitys mahdollisuuksista estää rikoshyödyn tosiasiallinen jääminen rikoksen tekijälle tai hänen lähipiirilleen. Myös aiemmassa periaatepäätöksessä korostettiin rikoshyödyn menettämistä päätöksen tavoitteiden saavuttamiseksi. Valtioneuvoston periaatepäätös 19.1.2012. Tehostettu harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimintaohjelma vuosille 2012-2015, s. 1 ja 9. Järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaa taas korostavat muun muassa EU-oikeudelliset normistot. Ks. konfiskaatiopuitemääräys (johdanto-osa, kohta 1) ja konfiskaatiodirektiivi (johdanto-osa, kohta 1).

⁵⁴ *Matningsdal* 1987 s. 107-108 ja *Viljanen* 2007, s. 27.

ja rikollinen hyötyy rikoksistaan.⁵⁵ Myös rikoksentekijän oma arvokkuus yhteiskunnan silmissä on mahdollista palauttaa seuraamusjärjestelmän kautta. Kärsimällä rangaistuksen rikollinen sovittaa tekonsa ja palaa yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi.⁵⁶

Nykyinen moraalikäsitys ei salli rikollisen hyötyvän rikoksestaan.⁵⁷ Paheksuttavana pidettävän teon saavutuksia pidetään myös paheksuttavina, sillä ne muistuttavat omaisuuden rikollisesta historiasta. Tässä lähennellään jo psykologista ja pedagogista näkökulmaa.⁵⁸ Rikoksentekijän ja yhteiskunnan halutaan unohtavan rikollinen teko, mikä ei onnistu, ellei siitä muistuttavia tekijöitä poisteta.

2.2 Hyötykonfiskaation sääntely

2.2.1 Hyötykonfiskaation säästelysystemaattinen sijoittuminen osaksi rikoslain 10 lukua ja eurooppaoikeudellisia normistoja

Sääntelysystemaattisesti hyötykonfiskaatio on osa paitsi kotimaista rikoslainsäädäntöä ja erityisesti RL 10 lukua myös eurooppaoikeudellisia normistoja. Kumpikin sääntelytaso on huomioitava tulkittaessa rikoshyödyn menettämistä koskevia säännöksiä.

Menettämisseuraamusta koskevia säännöksiä uudistettiin rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 2002, jolloin säännökset keskitettiin RL 10 lukuun.⁵⁹ Luvussa on omaksuttu menettämisseuraamusten lajien osalta jaottelu, joka perustuu konfiskaation kohteen ja rikok-

⁵⁵ Ks. HE 11/1932 vp, s. 1. Vuoden 1932 hallituksen esityksessä ehdotettiin rikoksentekovälineen konfiskointia koskevan yleissäännöksen säätämistä. Esityksen mukaan ei olisi valtion arvovallan ja yleisen oikeuskäsityksen mukaista, että törkeässä rikoksessa hyödynnetty esine, esimerkiksi tappoon käytetty puukko, tulisi palauttaa rikoksentekijälle hänen niin halutessaan. Samansuuntaisesti todettiin myös rikosella saadun edun menettämistä koskien.

⁵⁶ *Ailio* 1964, s. 28 ja *Korkka* 2015, s. 37. Vrt. *Matningsdal* 1987, s. 105. Rikosoikeudellisista sovitusteorioista yleisesti esimerkiksi *Nuutila* 1997, s. 21-22 ja *Lappi-Seppälä* 2000, s. 16-18.

⁵⁷ Ks. *Viljanen* 2007, s. 26 ja *Korkka* 2015, s. 36. Moraalikäsitykset voivat kuitenkin vaihdella eri aikakausina eivätkä moraalit ja kriminalisoinnit aina vastaa toisiaan. Näin ollen moraalisesti paheksuttavan, mutta ei-rikollisen teon hyöty voi myös jäädä tekijälle. Oikeuden ja moraalin välisistä suhteista yleisesti ks. *Klami* 2001, s. 1309-1311.

⁵⁸ *Ailio* 1964, s. 14-15 ja *Viljanen* 2007, s. 26.

⁵⁹ Aiemmin konfiskaation yleinen sääntely sisältyi vuonna 1921 voimaan tulleeseen RL 2 luvun 16 §:ään. Lisäksi konfiskaatiosta säädettiin useissa rikoslain ulkopuolisissa erityislaeissa. Sääntelyn hajanaisuus tuotti runsaasti käytännön tulkintaongelmia, mikä johti lopulta uuden 10 luvun säätämiseen ja vastaavasti muun sääntelyn kumoamiseen. HE 80/2000 vp, s. 11-12 ja 16. Tarkemmin konfiskaatiosääntelyn historiasta sekä uudistuksen taustoista ja tavoitteista ks. *Viljanen* 2007, s. 18-21.

sen liitännäisyyteen.⁶⁰ Luvun perusteella menetetyksi voidaan tuomita rikoksen tuottama taloudellinen hyöty (RL 10:2), laajennettu hyöty (RL 10:3), rikoksentekoväline (RL 10:4), muu omaisuus (RL 10:5), säilytysväline (RL 10:5a) sekä rikoksentekovälineen tai muun omaisuuden arvo (RL 10:8). Lisäksi luvussa on säädetty kaikkia konfiskaatiolajeja koskevista seikoista, kuten menettämisseuraamuksen edellytyksistä (RL 10:1)⁶¹ ja menettämisseuraamusasian käsittelystä (RL 10:9).

Sääntelyn keskittäminen ja kaikille menettämisseuraamuslajeille yhteiset säännökset ovat luoneet systemaattisen kehikon, joka on huomioitava yksittäistä menettämisseuraamussäännöstä tulkittaessa.⁶² Toisaalta menettämisseuraamuksen määrääminen tulee ratkaista yksittäistapauksellisella harkinnalla peilaten kunkin menettämisseuraamuslajin omaispiirteisiin ja tarkoitukseen.⁶³

Euroopan unionin tasolla hyötykonfiskaatio on nähty olennaisena osana rajat ylittävän järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaa. Jäsenvaltioiden erilaiset lainsäädännölliset ratkaisut konfiskaatiota koskien ovat kuitenkin vaikeuttaneet järjestäytyneen rikollisuuden tuottaman hyödyn jäljittämistä ja menetetyksi tuomitsemista.⁶⁴ Jäsenvaltioiden lainsäädäntöä onkin pyritty yhtenäistämään erityisesti vuonna 2005 annetulla konfiskaatiopuitepäätöksellä sekä sen vuonna 2014 korvanneella konfiskaatiodirektiivillä. Suomessa konfiskaatiopuitepäätöksen ei aikoihin katsottu edellyttävän RL 10 luvun muuttamista⁶⁵, vaan sen merkitys kotimaassa on perustunut lähinnä EU-oikeuden tulkintavaikutukseen.⁶⁶ Tulkintavaikutuksella tarkoitetaan EU-oikeudellisen sääntelyn vaikutusta kotimaisen oikeuden tulkintaan ja se edellyttää, että kansallisen tuomioistuimen tulee huomioida kaikki kansalliset säännökset ja tulkita niitä mahdolli-

⁶⁰ Ks. *Lappi-Seppälä* 2000, s. 418; *Rautio* 2006, s. 11 ja *Pirttialo* 2015, s. 197. Toinen, pohjoismaisestikin tunnistettu jäsenystapa on jaotella konfiskaatiot esine- ja arvokonfiskaatioon. Esinekonfiskaatiolla ymmärretään tietyn konkreettisen esineen tai oikeuden eli omaisuuden menettämistä. Arvokonfiskaatio taas tarkoittaa kyseisen omaisuuden arvon tuomitsemista menetetyksi. *Ailio* 1964, s. 3; *Halinen ym.* 1981, s. 179; *Lappi-Seppälä* 2000, s. 417-418; *Rautio* 2007, s. 31 ja *Viljanen* 2007, s. 21. Pohjoismaisen oikeuskirjallisuuden osalta ks. *Berg ym.* 1994, s. 456; *Dahlström — Strand — Westerlund* 2014, s. 536-537; *Matningsdal* 1987, s. 32-33; *Matningsdal* 2003, s. 236-237 sekä *Greve ym.* 2009, esim. s. 422-423.

⁶¹ Edellytyksistä ks. luku 2.1.1.

⁶² *Korkka* 2015, s. 18-19. Ks. myös *Rautio*, joka on kehitellyt menettämisseuraamuksille omia yleisiä oppeja muun muassa rikosoikeuden yleisten oppien pohjalta. Tästä näkökulmasta yhteisiä nimittäjiä ei ole juurikaan löytynyt. *Rautio* 2007, s. 38-51.

⁶³ HE 80/2000 vp, s. 15.

⁶⁴ Konfiskaatiopuitepäätös (johdanto-osa, kohta 1).

⁶⁵ HE 47/2007 vp, s. 9.

⁶⁶ *Lavonen* 2011, s. 1215.

simman pitkälti eurooppaoikeudellisen normin sanamuodon ja tarkoituksen valossa.⁶⁷ Myös konfiskaatiodirektiiviä koskee EU-oikeuden tulkintavaikutus⁶⁸, mutta lisäksi se on johtanut kotimaisen konfiskaatiosääntelyn tarkennuksiin⁶⁹. Seuraavissa luvuissa käsitellään tarkemmin kotimaista hyötykonfiskaatiosääntelyä ottaen huomioon EU-oikeuden aiheuttamat muutokset.

2.2.2 RL 10:2:n luonne ja taloudellisen hyödyn käsite

Rikoshyödyn menettämistä koskeva RL 10 luvun 2 §:n 1 momentti voidaan jakaa kahteen osaan, joista ensimmäinen määrittelee säännöksen luonteen. RL 10:2.1:n ensimmäisen osan mukaan valtiolle *on tuomittava* menetetyksi rikoksen tuottama taloudellinen hyöty. Säännös on siten luonteeltaan pakottava: mikäli menettämisseuraamuksen tuomitsemisen yleiset edellytykset täyttyvät, tuomioistuimen on tuomittava taloudellinen hyöty menetetyksi ilman eri harkintaa.⁷⁰ Vastaavasti syyttäjällä on lähtökohtaisesti velvollisuus esittää menettämisseuraamusvaatimus (RL 10:9.3), sillä viittaussäännöksen mukaan vaatimus voidaan jättää esittämättä vain oikeudenkäynnistä rikosasioista annetun lain (11.7.1997/689) 1 luvun 8b §:n mukaisissa tilanteissa.⁷¹ Lisäksi syyttäjän tulee vedota vaatimuksen perustaviin seikkoihin sekä näytettävä ne toteen (RL 10:9.4).⁷²

⁶⁷ Ilmaisia on käytetty ns. Pupino-ratkaisussa (C-105/03 Pupino (2005) ECR I-5285), jossa katsottiin, että tulkintavaikutus koskee myös aiemman pilarimallin mukaisia puitepäätöksiä. *Rautio* 2016, s. 239 (alaviite 170). Eurooppaoikeudellisten normien tulkintavaikutuksesta ja sitä koskevasta oikeuskäytännöstä kootusti ks. *Rautio* 2016, s. 239-241. Kotimaisesta näkökulmasta hyvä esimerkki eurooppaoikeudellisesta tulkintavaikutuksesta on ratkaisu KKO 2007:1. Ks. luku 2.3.3.

⁶⁸ Puitepäätöksistä poiketen direktiivit voivat saada myös niin sanotun välittömän vaikutuksen, joka tarkoittaa, että yksityisellä oikeussubjektilla on oikeus vedota välittömästi vaikuttavaan eurooppaoikeudelliseen normiin kansallisessa tuomioistuimessa. *Rautio* 2016, s. 204 (alaviite 39), 229-230 ja 232.

⁶⁹ Direktiivin katsottiin vaativan muutoksia erityisesti laajennetun hyödyn menettämistä ja kolmanteen kohdistuvaa menettämisseuraamusta koskevaan sääntelyyn. HE 4/2016 vp, s. 3.

⁷⁰ *Viljanen* 2007, s. 65. Hyötykonfiskaatiolla oli pakottava luonne jo RL 10 lukua edeltäneessä lainsäädännössä. Ks. *Lappi-Seppälä* 2000, s. 421; *Viljanen* 2007, s. 65 ja *Hakamies* 2008, s. 47. Sen sijaan esimerkiksi Ruotsissa hyötykonfiskaatio on nähty harkinnanvaraisena. Ks. *Berg ym.* 1994, s. 468 ja *Dahlström — Strand — Westerlund* 2014, s. 537. Myös Tanskan straffelovenin 75 §:n mukainen hyötykonfiskaatio on harkinnanvarainen jo säännöksen sanamuodonkin perusteella (”Udbyttet ved en strafbar handling eller et hertil svarende beløb kan helt eller delvis konfiskeres.”). Ks. *Greve ym.* 2009, s. 417.

⁷¹ Vaatimuksen esittämisen esimerkiksi ympäristörikostapauksissa tulisi kuitenkin olla vahva pääsääntö, sillä oikeudenkäynnistä rikosasioista annetun lain 1:8b §:n soveltamisen estää yleinen etu. Ympäristörikokset ovat puolestaan lähtökohtaisesti aina sidoksissa yhteisön hyvään sekä yleiseen etuun. *Nissinen* 2003, s. 638. Ympäristörikosten teknisyyden ja erityislaatuisen vuoksi rikoshyödyn hahmottaminen on ongelmallista niin syyttäjälle, tuomarille kuin muillekin asianosaisille. Vaatimus voi siten jäädä esittämättä puhtaasta tietämättömyydestä tai viitseliäisyydestä tehdä monimutkaisia laskelmia.

⁷² Syyttäjän tulee määritellä täsmällisesti, mitä omaisuutta vaaditaan rikoshyötynä menetettäväksi ja millä perusteella. HE 4/2016 vp, s. 45. Vastaava vaatimis- ja väittämistäakka koskee myös yksin syytettyä ajavaa asianomistajaa (RL 10:9.3).

RL 10:2.1:n jälkimmäinen osa sisältää puolestaan taloudellisen rikoshyödyn määritelmän, joka lisättiin säännökseen vuonna 2016 konfiskaatiodirektiivin implementoimiseksi (laki rikoslain 10 luvun muuttamisesta, 20.5.2016/356).⁷³ Konfiskaatiodirektiivissä rikoshyödyllä tarkoitetaan rikoksen välittömästi tai välillisesti tuottamaa taloudellista etua. Etu voi muodostua mistä tahansa omaisuudesta, ja siihen kuuluvat myös minkä tahansa rikoksen välittömästi tuottaman hyödyn myöhempi uudelleensijoittaminen tai muuntaminen, ja mitkä tahansa muut taloudellista arvoa omaavat edut (art. 2 (1)). RL 10:2.1:ssa edellä mainittu on ilmaistu seuraavasti:

”Valtiolle on tuomittava menetetyksi rikoksen tuottama taloudellinen hyöty, jolla tarkoitetaan:

- 1) rikoksella välittömästi saatua omaisuutta;
- 2) 1 kohdassa tarkoitetun omaisuuden sijaan tullutta omaisuutta;
- 3) 1 ja 2 kohdassa tarkoitetun omaisuuden tuottoa;
- 4) 1–3 kohdassa tarkoitetun omaisuuden ja tuoton arvoa;
- 5) rikoksella saadun säästön arvoa.” (kursiivi SR)

Taloudelliseksi hyödyksi katsotaan mikä tahansa omaisuus, jolla on rahamääräistä arvoa. Se voi siten olla rahaa, mutta myös esine tai oikeus.⁷⁴ Myös kiinteät esineet⁷⁵, lailliset saatavat⁷⁶ ja rikoksella saadut palkkiot⁷⁷ kuuluvat hyötykäsitteen piiriin. Vaikka RL 10:2.1 mukaista hyötykäsitettä on syytä tulkita laajasti, asettaa taloudellisuusvaatimus rajoja puhtaasti tunnearvoisten asioiden, esimerkiksi rikoksen tuottaman mielihyvän tai esineen tunnearvon, konfiskaatiolle.⁷⁸

⁷³ Muutoksella haluttiin varmistaa, etteivät direktiivi ja kansallinen laki ole ristiriidassa keskenään. HE 4/2016 vp, s. 10.

⁷⁴ HE 80/2000 vp, s. 21. Yksityiskohtaisemmin taloudellisen hyödyn käsitteestä Suomessa ks. Rautio 2006, s. 156-158; Viljanen 2007, s. 65-76 ja Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 8-10. Vanhemman oikeuskirjallisuuden osalta ks. esimerkiksi Honkasalo 1948, s. 117-126.

⁷⁵ Ks. KKO 2012:60. Tapauksessa tuomittiin menetettäväksi kiinteistö osana laajennettua hyödyn menettämistä.

⁷⁶ Hyötykonfiskaatio lienee mahdollinen, jos saatavasta on mahdollisuus saada suoritusuomio. Sen sijaan rikoksella saatua oikeutta, joka ei voi saada oikeussuojaa, ei pidetä rikoksen tuottaman hyötynä. Honkasalo 1948, s. 125; Ailio 1964, s. 133-134 ja Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 9. Ks. ratkaisu KKO 2015:74, jossa todettiin, ettei huumausaineen myymisestä syntyneitä saatavaa ollut pidettävä RL 10:2.1:ssä tarkoitettuna rikoksen tuottamana taloudellisenä hyötynä. Mikäli taloudelliseksi hyödyksi katsottaisiin lainvastaisesta huume-kaupasta syntynyt saatava, hylättävien perintäkeinojen määrä voisi KKO:n mukaan lisääntyä.

⁷⁷ HE 80/2000 vp, s. 21.

⁷⁸ Rautio 2006, s. 157 ja Rautio 2007, s. 36.

2.2.3 Rikoksen ja hyödyn välinen syy-yhteys

Jotta taloudelliseksi katsottava hyöty voidaan tuomita menetetyksi valtiolle, tulee sen olla RL 10:2.1:n mukaan *rikoksen tuottamaa*. Kyse on siten rikoksen ja hyödyn välisestä syy-yhteydestä. Suomalaisessa doktriinissa on vakiintuneesti katsottu, että rikoksen tuottamaa hyötyä on ainakin rikoksella suoraan saatu eli *välitön* hyöty. Jonkun varallisuusasema siis paranee rikoksen täyttymisen johdosta.⁷⁹ Mahdollisuus tuomita menetetyksi rikoksella saatu välitön hyöty ilmenee vuoden 2016 muutoksen jälkeen nimenomaisesti RL 10:2.1 1 kohdasta.

Sen sijaan *välillisen* hyödyn, esimerkiksi rikoksella saadun omaisuuden arvonnousun tai surrogaatin, konfiskaatioon on aiemmin suhtauduttu kielteisemmin.⁸⁰ Asenne lieveni vuoden 2002 sääntelyuudistuksen myötä, kun lain esitöissä katsottiin, että arvonnousu tai tuotto voitaisiin tuomita menetetyksi, mikäli ne ovat vaikeuksitta selvitettävissä.⁸¹

Konfiskaatiodirektiivi kuitenkin edellytti täsmällisempää sääntelyä⁸² ja vuonna 2016 RL 10 luvun 2 §:n 1 momenttia tarkennettiin surrogaattia ja omaisuuden arvonnousua koskevilla kohdilla 2-3. Esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa välillisen hyödyn menettäminen on ilmennyt lainsäädännön tasolla jo pidempään.⁸³ Nykyisin Suomessakin menetettäväksi voidaan suoraan lain nojalla tuomita rikoksella saadun omaisuuden sijaan tullut omaisuus (RL 10:2.1 2 kohta). Merkitystä ei ole sillä, kuinka monta kertaa omaisuus muuttaa muotoaan, kunhan rikoksella

⁷⁹ HE 4/2016 vp, s. 8-9.; *Honkasalo* 1948, s. 117-118; *Ailio* 1964, s. 130; *Halinen ym.* 1981, s. 181; *Viljanen* 1989, s. 528; *Rautio* 2006, s. 162; *Viljanen* 2007, s. 81 ja Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 10-11.

⁸⁰ HE 4/2016 vp, s. 9; *Honkasalo* 1948, s. 118; *Ailio* 1964, s. 130; *Halinen ym.* 1981, s. 181 ja *Viljanen* 1989, s. 528. Surrogaattia koskevaa kysymystä ei tosin ole pidetty edes käytännössä merkityksellisenä, koska menetetyksi on voitu tuomita sijaan tulleen omaisuuden arvo. HE 4/2016 vp, s. 9 ja *Viljanen* 2007, s. 81.

⁸¹ Tällä on tarkoitettu esimerkiksi pankkitilille kertynyttä korkotuottoa. HE 80/2000 vp, s. 21.

⁸² Konfiskaatiodirektiivin 2 artiklan 1 kohdan perusteella menettämisseuraamus voi kohdistua myös rikoksen välillisesti tuottamaan taloudelliseen etuun. Lisäksi direktiivin johdanto-osan 11 kohdassa on mainittu omaisuuden vaihtuminen ja sekoittuminen lailliseen omaisuuteen sekä tulot ja muut etuudet, jotka johtuvat rikoshyödyistä tai omaisuudesta, joksi rikoshyöty on muunnettu tai vaihdettu tai johon se on sekoitettu.

⁸³ Ruotsin BrB 36:1c:n sanamuoto vastaa hyvin pitkälle kotimaista sääntelyä. Pykälän mukaan menetettäväksi voidaan tuomita rikoshyödyn sijaan tullut omaisuus (”egendom som har trätt i stället för utbyte”), hyödyn tuotto (”avkastning av utbyte”) sekä sijaan tulleen omaisuuden tuotto (”avkastning av det som trätt i stället för utbyte”). Sanamuotoa muutettiin lakiuudistuksella 2008:370. Ensimmäisen kerran välillisestä hyödystä säädettiin Ruotsissa vuonna 2005 (lag 2005:283). Säännöstä voidaan soveltaa sekä esine- että arvokonfiskaatioon. Ks. Regeringens proposition 2007/08:68, s. 61. Käsitteiden sisällöstä *Dahlström — Strand — Westerlund* 2014, s. 541. Norjassa välillisestä rikoshyödyistä on säädetty jo 1990-luvulla. Kumotun Almindelig borgerlig Straffelovin 34.2 §:n mukaan menetetyksi voidaan tuomita rikoshyödyn sijaan tullut omaisuus (”formuesgode some trer istedenfor utbytte”), hyödyn tuotto (”avkastning”) ja hyödystä seuranneet muut edut (”andre fordeler av utbyte”). Vaikka säännös vaikuttaa hyvin väljältä, mitä tahansa välillistä hyötyä ei kuitenkaan voida tuomita menetetyksi. Esimerkiksi rikoshyödyillä ostettujen osakkeiden myynnistä saatua tuottoa ei ole enää pääsääntöisesti tuomittavissa menetetyksi, koska syy-yhteys rikokseen on liian etäinen. *Matningsdal* 1987, s. 176 ja 178-179. Säännöksen sanamuoto ei muuttunut rikoslainsäädännön uudistuksen yhteydessä (Lov om straff 67.2 §) .

välittömästi saadun omaisuuden ja surrogaatin välinen syy-yhteys ei katkea.⁸⁴ Myös mahdollisuutta tuoton tai arvonnousun konfiskaatioon on selkeytetty (RL 10:2.1 3 kohta). Kysymykseen siitä, mitä on pidettävä tuottona tai arvonnousuna, ei ole lain esitöissä vastattu tyhjentävästi ja asiaa on käsitelty esimerkkien kautta.⁸⁵

Rikoshyöty voi ilmetä myös säästönä, kuten esimerkiksi ympäristöluvan rikkomisesta seuranneina alhaisempina tuotantokustannuksina.⁸⁶ Nykyisin RL 10:2.1 5 kohdassa ilmaistu mahdollisuus tuomita menetetyksi rikoksella saatu säästö on aiemmin perustunut lain esitöihin ja vaikiintuneeseen käytäntöön.⁸⁷ Sen sijaan säästön tuoton arvon tuomitseminen menetetyksi ei ole vuoden 2016 lainvalmisteluaineiston perusteella mahdollista. Säästötapauksissa henkilön varallisuusasema pysyy ennallaan, jolloin rikoksella saadun omaisuuden ja sen tuoton välillä ei katsota olevan riittävää syy-yhteyttä.⁸⁸ Lain esitöiden kanta on nähdäkseni ongelmallinen, sillä positiiviseen omaisuuden lisääntymiseen kohdistuva tuotto ja säästöön kohdistuva tuotto asetetaan eri asemaan, vaikka kummallakin saavutetaan epäoikeudenmukainen etu suhteessa muihin. Ei voida tyhjentävästi todeta, etteikö säästön ja sen tuoton välillä voisi vallita riittävää syy-yhteyttä. Esimerkkinä voidaan käyttää ympäristörikokseen liittyvää tilannetta, jossa henkilö on jättänyt hakematta toiminnalleen vaadittavaa ympäristölupaa. Tällöin ympäristöluvan arvoa vastaava euromäärä kasvaa korkoa henkilön pankkitilillä. Voidaan perustellusti kysyä, miten tällainen tilanne eroaa niin olennaisesti esimerkiksi pankkitilille talletetuista huumausaineiden myyntituloista ja niille kertyneistä korkotuotoista, ettei säästön tuoton konfiskaatio ole mahdollista. Syy-yhteyden olemassaoloa ei nähdäkseni voida säästön tuottoa koskevissa tapauksissa sulkea kategorisesti pois, vaan se tulisi arvioida tapauskohtaisesti, kuten muissakin konfiskaatiotilanteissa.

Korkka on käsitelty ja soveltunut olemassa olevia syy-yhteysmalleja erityisesti menettämis-seuraamuksia silmällä pitäen. Hänen mukaansa syy-yhteysarvio tehdään kaksitasoisesti. Ensimmäinen taso käsittää niin sanotun faktisen kausaliteetin eli kysymyksen siitä, mitä on to-

⁸⁴ HE 4/2016 vp, s. 32.

⁸⁵ Lain esitöissä tuottona pidetään jo konkretisoituneita etuuksia, kuten osakkeen arvonnousua. HE 4/2016 vp, s. 32.

⁸⁶ HE 80/2000 vp, s. 21.

⁸⁷ Ks. HE 4/2016, esim. s. 33 ja 51.

⁸⁸ HE 4/2016 vp, s. 33.

siasiassa tapahtunut ja miten seuraus on syntynyt. Tätä seuraa faktisen kausaliteetin juridisen relevanssin arvioiminen eli arvio siitä, liittyykö tapahtumainkulkuun juridinen seuraus.⁸⁹ Kaksisoinen tarkastelu on kohdistettu nimenomaan rikoksen ja hyödyn väliseen syy-yhteyteen.⁹⁰ Käytännön menettämisseuraamustilanteessa tuomioistuimien joutuu kuitenkin arvioimaan koko kausaaliketjun reaalimaailman tapahtumasta aina rikoksen tuottaman hyödyn konfiskaatioon, jolloin arviointi sisältää sekä tapahtuman ja rikoksen välisen syy-yhteyden että rikoksen ja hyödyn välisen syy-yhteyden tarkastelun. Tutkielman kysymyksenasettelun kannalta jälkimmäinen syy-yhteystarkastelu on kuitenkin relevantimpi.⁹¹

Faktisen kausaliteetin sisäisessä syy-yhteysarviossa voidaan *Korkan* mukaan hyödyntää joko rikosoikeudessa perinteisesti sovellettua INUS-testiä tai vahingonkorvausoikeudellista NESS-testiä.⁹² INUS-testissä seurauksen syy on yksin riittämätön, mutta välttämätön osa ehtojoukkoa, joka ei kuitenkaan ole seurauksen välttämätön vaan riittävä ehto.⁹³ Sen sijaan NESS-testin mukaan tekijä on seurauksen syy, jos ja vain jos se on välttämätön osa seurausta edeltävää tosiasiallista ehtojoukkoa, joka taas on ollut riittävä seurauksen aikaansaamiseksi. Testit eroavat siinä, millaista riittävyyttä ja välttämättömyyttä syytä ja ehtojoukolta edellytetään. Käytännön menettämisseuraamustapauksessa INUS-testi tarkoittaa, että ainoastaan rikos on yksinään välttämätön ja riittävä edellytys lopputuloksen eli taloudellisen hyödyn syntymiselle.⁹⁴ NESS-testissä myös muut seikat kuin rikos voivat vaikuttaa hyödyn syntymiseen, vaikka rikos onkin välttämätön osa tätä seikastoa. Riittävyys muodostuu rikoksen ja muun seikaston yhteisvaikutuksesta. *Korkka* katsookin NESS-testin soveltuvan paremmin menettämisseuraamuskausaliteettiin, sillä se pystyy muun muassa erottelemaan tehokkaammin seurauksen syntymiseen vaikuttavia tekijöitä. Lainsäädännöllä on ratkaistavissa, mikä riittävään ehtojoukkoon sisältyvistä tekijöistä on välttämätön seurauksen kannalta, toisin sanoen rikos.⁹⁵ Ympä-

⁸⁹ *Korkka* 2015, s. 93-94.

⁹⁰ *Korkka* 2015, s. 85.

⁹¹ Sinänsä koko kausaaliketjun käsittely olisi kattavampi ratkaisu käytännön tilanteiden kannalta. Tämä tutkielma keskittyy kuitenkin rikoshyödyn laskennalliseen analyysiin, joten tapahtuman ja rikoksen välisen syy-yhteyden tarkastelu jää tutkielman ulkopuolelle aiheen valintaan ja rajauksiin liittyvistä syistä. Tapahtuman ja rikoksen välistä syy-yhteyttä on tutkinut esimerkiksi *Frände*. Ks. *Frände* 2005, s. 75-84.

⁹² *Korkka* 2015, s. 97.

⁹³ *Frände* 2005, s. 77.

⁹⁴ Ks. *Korkka* 2005, s. 109-110. *Korkan* mukaan tässä tullaan lähelle sine qua non-testiä, joka tarkoittaa, että teko muodostaa välttämättömän edellytyksen lopputuloksen syntymiselle. *Korkka* 2015, s. 109.

⁹⁵ *Korkka* 2015, s. 115-116 ja 126.

ristör rikosten näkökulmasta *Korkan* näkemys on perusteltu.⁹⁶ Esimerkiksi RL 48:1:n mukainen ympäristön turmelemisrikos liittyy usein liiketoimintaan, johon sisältyy sekä laillisia että laittomia toimintoja. Ainoastaan laittomat toiminnot voivat kuitenkin synnyttää menetettäväksi tuomittavaa rikoshyötyä (RL 10:1). Siten hyödyn mittaaminen edellyttää, että laittomista ja laillisista toiminnoista seuraava hyöty pystytään erottelamaan toisistaan.⁹⁷ Toisaalta tässä piilee myös riskejä. Mikäli erottelussa ei onnistuta, voi menettämisseuraamuksen piiriin määriteltävä hyöty laajentua kattamaan jotain, mitä siihen ei tulisi kuulua. Tällöin menettämisseuraamus muuttuu rangaistukselliseksi.⁹⁸

Myös korkeimman oikeuden työturvallisuusrikosta koskeneessa ratkaisussa KKO 2018:14 on nähdäkseni joitakin viitteitä ennemminkin NESS- kuin INUS-testin soveltamisesta.

A:n katsottiin syyllistyneen työturvallisuusrikokseen, kun tämä oli tahallaan sallinut esimerkiksi ylitöiden teettämisen yhtiöissä työturvallisuusmääräyksien vastaisesti. Laiminlyötyihin ylityökorvauksiin perustuvaa konfiskaatiovaatimusta arvioidessaan KKO totesi, että suoran hyötymisen lisäksi rikoksenteekijä voi saada hyötyä myös sellaisesta rikostyypistä, jossa hyöty ei synny suoraan tunnusmerkistön täyttymisen perusteella. Esimerkiksi liiketoiminnan yhteydessä suoritetuista rikoksista voi korkeimman oikeuden mukaan seurata hyötyä, joka ei aiheudu rikoksen tunnusmerkistön täyttymisestä vaan siitä, että rikos tehdään hyötyä tuottavassa toimintaympäristössä.

Ratkaisu voi olla tulkittavissa siten, että myös muut seikat kuin yksin tunnusmerkistön mukainen teko saattavat KKO:n mukaan vaikuttaa hyödyn syntymiseen. Tämä vastaa NESS-testin toimintaperiaatetta. Tosin nimenomaan tunnusmerkistön ja teonkuvauksen mukaisen menettelyn tulisi olla välttämätön hyödyn syntymisen kannalta. Tähän KKO on nähdäkseni viittannut käänteisesti lausumalla, että kun ylityömaksujen laiminlyönnillä ei ollut merkitystä syytteessä tarkoitetun työturvallisuusrikoksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta, tuli syyttäjän vaatimus hylätä. Tapauksessa rikoksen tunnusmerkistö olisi täyttynyt, vaikka yli-

⁹⁶ Myös arvopaperimarkkinarikoksissa syy-yhteyttä tarkastellaan vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta. *Hakamies* 2008, s. 60-61. *Pirttisalon* mukaan rikoshyödyn syy-yhteydedellytystä voitaisiin lähtökohtaisesti tarkastella kaikissa rikoksissa samoin kuin vahingonkorvausoikeudessa. *Pirttisalo* 2015, s. 202.

⁹⁷ Laillisesti ja laittomasti hankitun hyödyn erotteluun on kiinnitetty huomiota myös norjalaisessa oikeuskirjallisuudessa. Erottelu tapahtuu viime kädessä harkinnanvaraisesti. *Matningsdal* 2003, s. 218-219.

⁹⁸ NESS-testistä ks. myös luku 3.3.1.

työmaksuja ei oltaisi laiminlyöty.⁹⁹ Käänteisesti voidaan ajatella niin, että poistetaan tapahtumainkulusta rikos ja pohditaan, olisiko hyötyä syntynyt myös ilman rikosta.¹⁰⁰

2.3 Rikoshyödyn laskemisen yleiset perusteet

2.3.1 Sääntelyn puuttumisen ongelmallisuus

Rikoshyödyn laskentatavasta ei ole säädetty rikoslaissa. Rikosoikeuskomitea katsoi 70-luvulla, että olisi tarpeellista antaa tiettyjen tapausten osalta tuomioistuimille yleisiä ohjeita hyödyn laskemisesta tai arvioimisesta. Tarvittaessa tuomioistuin voisi komitean mukaan pyytää esimerkiksi liiketaloudellista asiantuntija-apua hyödyn laskemiseen.¹⁰¹ Voimassa olevaan rikoslakiin ei ole kuitenkaan otettu säännöksiä rikoshyödyn laskentaperusteista, vaan asia on päätetty jättää tuomioistuinten harkintaan.¹⁰² Näin ollen käytännön laskentatilanteissa on nojaututtu muihin oikeuslähteisiin, kuten lainvalmisteluaineistoon ja aiempaan tuomioistuinkäytäntöön, joista on johdettu hyödyn laskentaa ohjaavat periaatteet.¹⁰³ Periaatteisiin pohjautuvasta lähestymistavasta voidaan osoittaa erilaisia ongelmakohtia, joita käsitellään tässä tutkielmassa erityisesti yleisten oikeudellisten periaatteiden, rikosoikeuden periaatteiden ja hyötykonfiskaatiosäännöksen sisäisen systematiikan näkökulmasta.

Yleisten oikeudellisten periaatteiden osalta huomio kiinnittyy eritoten yhdenvertaisuusperiaatteen. Sääntelyn puuttuminen on ilmennyt osin epäyhtenäisenä tuomioistuinkäytäntönä, sillä periaatteisiin nojautuva rikoshyödyn laskentatapa mahdollistaa sääntöihin perustuvaa tulkintaa laajemman valinnanvaran laskentaperusteiden suhteen.¹⁰⁴ Tämä on ongelmallista yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta, vaikka sen tulisi korostua perusoikeuksiin puuttuvassa rikosoikeudellisessa järjestelmässä.¹⁰⁵

⁹⁹ *Kallio* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa. Ratkaisu korostaa etenkin syyttäjien velvollisuutta vedota seikkoihin, jotka osoittavat, miten vastaaja on hyötynyt rikollisesta menettelystä verrattuna tilanteeseen, jossa rikosta ei olisi tehty. *Kallio* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

¹⁰⁰ *Pirttisalo* 2015, s. 202.

¹⁰¹ KM 1976:72, s. 93. Myös ympäristörikostoimikunta ehdotti ohjeiden antamista omassa mietinnössään kolme vuotta aiemmin. KM 1973:49, s. 168.

¹⁰² Ks. HE 80/2000 vp, s. 15-16.

¹⁰³ Periaatteita käsitellään tarkemmin seuraavissa luvuissa 2.3.2 ja 2.3.3.

¹⁰⁴ Konfiskaatiouudistuksen esitöissä on sen sijaan todettu, että menettämisseuraamusta harkittaessa tulee pyrkiä siihen, ettei se loukkaa yhdenvertaisuusperiaatetta. On oltava ennustettavaa, milloin ja kuinka ankara menettämisseuraamus tuomitaan. HE 80/2002 vp, s. 15.

¹⁰⁵ *Melander* 2011, s. 175-176 ja 195-196. Ks. myös *Lappi-Seppälä* 2000, s. 44.

Lainsäädännön puute on ongelmallinen myös rikosoikeuden sisäisten periaatteiden, erityisesti laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Laillisuusperiaatteeseen kuuluvan *praeter legem* -kiellon mukaan lainsäätäjät päättää, mitkä teot ovat rangaistavia ja miten niistä rangaistaan.¹⁰⁶ Rangaistuslajit ja -asteikot tulisivat siten olla lailla säädettyjä. Rangaistuksen lopullinen mittaaminen tapahtuu säädetyn rangaistusasteikon sisällä ja mittaamisella otetaan kantaa teon moitittavuuteen. Moitittavuusarvostelun lähtökohdat on ilmaistu rangaistuksen mittaamista koskevassa rikoslain 6 luvun 4 §:ssä.¹⁰⁷

Laillisuusperiaate soveltuu myös konfiskaatioon rikosoikeudellisena seuraamuksena.¹⁰⁸ Menettämisseuraamus ei kuitenkaan ole luonteeltaan rangaistus, eikä sen tarkoituksena ole lähtökohtaisesti ilmaista vastaajaan kohdistuvaa moitetta, vaan estää rikoksesta hyötyminen.¹⁰⁹ Rikoshyödyn määrää koskevat laskentaperiaatteet vaikuttavat kuitenkin seuraamuksen laskennalliseen määrään samalla tavoin kuin rangaistusasteikkoa tai rangaistuksen mittaamista koskeva sääntely vaikuttaa rangaistuksen laskennalliseen määrään.¹¹⁰ Näin ollen olisi kenties *praeter legem* -kiellon näkökulmasta perusteltua, että rikoshyödyn laskentaperusteisiin suhtauduttaisiin samalla tavoin kuin rangaistuksen mittaamisperusteisiin, ja laskentaperusteista säädettäisiin lain tasolla. Samaan tematiikkaan liittyy lisäksi laillisuusperiaatteen epätäsmällisyyskielloksi kutsuttu osatekijä, jonka mukaan rikoslain säännösten tulisi olla tarkkarajaisia.¹¹¹ Vaatimuksella pyritään suojaamaan lainkäytön ennakoitavuutta¹¹², mitä sääntelyn puutteellisuus ei luonnollisestikaan edistä.

¹⁰⁶ Pirjatanniemi 2001, s. 40 ja Frände 2005, s. 34. *Praeter legem* -kiellon lisäksi laillisuusperiaatteeseen kuuluu kolme muutakin osatekijää, jotka ovat analogiakielto, epätäsmällisyyskielto ja taannehtivuuskielto. Osatekijöistä ja niiden sisällöstä enemmän ks. HE 44/2002 vp, s. 29-30 ja Frände 2005, s. 34-49.

¹⁰⁷ Ks. Lappi-Seppälä 2000, s. 330-331.

¹⁰⁸ HE 80/2000 vp, s. 4; Nuutila 1997, s. 49; Lappi-Seppälä 2000, s. 418 ja Rautio 2006, s. 14.

¹⁰⁹ Korkka 2015, s. 43. Seuraamusten eroavaisuuksien määrittelyyn liittyy myös kysymys konfiskaation oikeudellisesta luonteesta, jota on käsitelty luvussa 2.1.1.

¹¹⁰ Näkemystä tukevat konfiskaatiosääntelyn esityöt, joissa on määrätty yhdeksi tavoitteeksi, että konfiskaatio olisi kussakin yksittäistapauksessa oikeudenmukaisessa suhteessa rikokseen. HE 80/2000 vp, s. 16. Tavoite vastaa osittain rangaistuksen mittaamista koskevaa RL 6 luvun 4 §:ää, jonka mukaan rangaistuksen mittaamisen tulee tapahtua niin, että *rangaistus on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen*. Tämä viittaisi siihen, että rangaistuksen ja menettämisseuraamuksen mittaamisessa tulisi huomioida samoja seikkoja ja ne olisivat ainakin joiltain osin vertailukelpoisia.

¹¹¹ Nuutila 1997, s. 66 ja Tapani — Tolvanen 2013, s. 135-136.

¹¹² Nuutila 1997, s. 67 ja Melander 2011, s. 180-181. Melander kytkee laillisuusperiaatteen ja epätäsmällisyyskiellon vahvasti yhdenvertaisuuteen, sillä rikoslainsäädännön kohteena on ”kuka tahansa”. Näin ollen ”kenen tahansa” olisi voitava ymmärtää säännöksen sanamuoto ja ennakoimaan, onko jokin teko rikosoikeudellisesti rangaistavaa. Melander 2011, s. 179-182. Muu ratkaisu olisi yhdenvertaisuuden kannalta epätydyttävä.

Hyötykonfiskaatiosäännöksen sisäisen systematiikan näkökulmasta huomio voidaan kiinnittää eri suuntiin vaikuttavien periaatteiden aiheuttamiin säännöksen sisäisiin ristiriitoihin, joita käsitellään seuraavissa luvuissa.

2.3.2 Rankaisukiello ja rikastumiskiello

Rankaisu- ja rikastumiskiello ovat ylätasoa periaatteita, joiden välinen arviointi on tehtävä päätettäessä rikoshyödyn laskentatavasta. Kiellot on johdettu menettämisseuraamusten tavoitteista ja tarkoituksesta, jotka on puolestaan ilmaistu lainvalmisteluaineistossa.

Rankaisukiellon sisältönä on, ettei menettämisseuraamusta tule käyttää rangaistuksena. Menetetyksi tulee siten tuomita vain ja ainoastaan se konkreettinen varallisuuden lisäys, joka rikoksesta on saatu. Yksittäisessä tulkintatilanteessa rankaisukiellolla on siten menetettävää hyötyä vähentävä vaikutus. Päinvastaiseen suuntaan vie rikastumiskiello. Rikos ei saa kannattaa eikä siitä tule saada taloudellista hyötyä. Konfiskaatiovastaaja tulee tuomita menettämään kaikki saamansa rikoshyöty.¹¹³ Yksittäistapauksessa periaate lisää siten menetettävän rikoshyödyn määrää.

Rankaisukiello ja rikastumiskiello ovat luonteeltaan tulkintaperiaatteita. Ne eivät sulje sääntöjen tapaan toistensa soveltuvuutta pois, vaan niiden välinen harkinta on luonteeltaan ”enemmän tai vähemmän” -tyyppistä argumentointia.¹¹⁴ Kielloista on johdettu seuraavaksi esiteltävät varsinaiset rikoshyödyn laskentaperiaatteet, jotka luonteensa vuoksi ovat pikemminkin vaihtoehtoisia toisilleen.

2.3.3 Nettohyötyperiaate ja bruttohyötyperiaate

Rikoshyödyn laskeminen on kulminoitunut pitkälti kysymykseen siitä, voidaanko rikoshyödyistä vähentää kuluja, jotka ovat aiheutuneet rikoksen tekemisestä tai jotka muutoin liittyvät rikokseen. Kulujen vähentämisen kieltäminen voi johtaa konfiskaation laajentumiseen myös varsinaisen varallisuuden lisäyksen ulkopuolelle ja siten rankaisukiellon vastaiseen lopputulokseen. Tämän on katsottu olevan estettävissä käyttämällä laskentaperiaatteena niin sa-

¹¹³ HE 80/2000 vp, s. 4; *Lavonen* 2011, s. 1216; *Korkka* 2015, s. 39 ja *Kukkonen* 2016a, s. 731. Ks. *Viljanen* 2007, s. 88-89.

¹¹⁴ *Saarnilehto ym.* 2012, s. 78.

nottua nettohyötyä eli kuluvähennykset sallivaa laskentatapaa. Toisaalta rikastumiskiellosta seuraa, ettei konfiskaatiovastaajan tule hyötyä rikoksesta kuluvähennysten kautta. Bruttohyötyperiaatetta sovellettaessa kuluja ei vähennetä.¹¹⁵ Tässä luvussa käsitellään eri oikeuslähteissä esitettyjä, kyseisten laskentaperiaatteiden soveltamista koskevia kannanottoja.

Rikoslain 10 luvun 2 §:n sanamuoto ei ota kantaa siihen, kumpaa laskentatapaa rikoshyödyn mittaamisessa tulisi soveltaa.¹¹⁶ Sen sijaan *lain esitöiden* mukaan menetettäväksi on tarkoitettu ainoastaan todellinen nettohyöty. Nettohyötyperiaatteen soveltamisesimerkkinä on käytetty laitonta alkoholikauppaa. Hyötyä olisi tällöin vain myyntihinnan ja alkoholiliikkeestä ostetun tavaran hankintahinnan erotus, koska hankinnan aiheuttama kustannus ei johdu *rikollisesta toiminnasta*.¹¹⁷ Sen sijaan vähennyksenä ei tulisi huomioida *rikoksen valmistelusta tai täytäntöönpanosta aiheutuvia kustannuksia*, kuten huumausaineen valmistamiseen käytettyjen kemikaalien ostohintaa.¹¹⁸ Lain esitöiden lausumaa on tulkittu siten, että nettohyötyperiaate on pääsääntö, josta voidaan tietyissä tilanteissa poiketa bruttohyötyperiaatteen eduksi.¹¹⁹

Esityötekstiä on tulkittu ja sovellettu *korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä*. Vuonna 2002 voimaan tulleen konfiskaatiosääntelyn tulkintakäytännön kannalta merkittäviksi ovat nousseet muun muassa laitonta alkoholikauppaa koskeva ratkaisu KKO 2011:61 ja paristusrikosta koskeva ratkaisu KKO 2005:71, joissa KKO sovelsi nettohyötyperiaatetta, sekä huumausainerikoksia koskevat ratkaisut KKO 2004:73 ja KKO 2007:1, joissa puolestaan hyödynnettiin bruttohyötyperiaatetta. Sittemmin korkein oikeus on ottanut kantaa kaikissa edellä mainituissa ratkaisuissa muodostettuihin oikeusohjeisiin ratkaisussa KKO 2017:56. Kyseisessä ratkaisussa korkeimman oikeuden voidaan katsoa muotoilleen yleisen, kaikkia laskentatilanteita kos-

¹¹⁵ *Rautio* 2006, s. 158-159; *Lavonen* 2011, s. 1216; *Korkka* 2015, s. 151-152 ja *Kukkonen* 2016a, s. 731.

¹¹⁶ Vrt. *Räty*, jonka mukaan hyödyn käsitteen laajeneminen bruttohyötyyn ei vastaa yleiskielen mukaista hyödyn käsitettä. *Räty* 2005, s. 181.

¹¹⁷ HE 80/2000 vp, s. 21. Voidaan pohtia, onko esimerkissä kuitenkin kysymys absoluuttisen nettohyödyn laskeamisesta, sillä siinä ei ole huomioitu esimerkiksi kuljetuskustannuksia. *Viljanen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

¹¹⁸ HE 80/2000 vp, s. 21.

¹¹⁹ *Lavonen* 2011, s. 1216 ja *Korkka* 2015, s. 153. Nettohyötyperiaatteen ensisijaisuus on vahvistettu myös vuoden 2016 lainvalmisteluaineistossa. HE 4/2016 vp, s. 5.

kevan oikeusohjeen.¹²⁰ Oikeusohjeen muotoutumisen havainnollistamiseksi esitellään ensin esimerkinomaisesti ratkaisut KKO 2011:61 ja 2007:1.

Tapauksessa KKO 2011:61 sovellettiin nettohyötyperiaatetta. A oli laittomasti välittänyt alkoholiliikkeestä ostettuja alkoholijuomia. KKO totesi, ettei alkoholin ostaminen vähittäismyyntiliikkeestä ollut sinänsä rikos. *Ainoastaan* silloin, kun rikoshyödyistä vähennettäväksi vaaditut kustannukset eivät olleet liittyneet muuhun rikolliseen toimintaan, oli KKO:n mukaan syytä noudattaa nettohyötyperiaatetta. A:lle tuomittu menettämisseuraamus muodostui siten alkoholijuomien myyntihinnan ja hankintahinnan välisestä erotuksesta.

Ratkaisussa KKO 2007:1 korkein oikeus määritteli rikoshyödyn määrän käyttäen bruttohyötyperiaatetta. A oli tuomittu törkeästä huumausainerikoksesta hänen myytyään huumausaineita useissa eri erissä. Menetettävän hyödyn määrää laskettaessa KKO ei vähentänyt huumausaineiden myyntihintojen yhteismäärästä niiden hankintahintoja. Perusteluissaan KKO viittasi aiempiin ratkaisuihinsa KKO 1999:89 ja KKO 2004:73, joissa se oli katsonut, ettei huumausaineiden valmistamisesta, viljelystä tai hankkimisesta aiheutuneita kuluja voitu ottaa huomioon rikoshyötyä määrättäessä. Nettohyötyperiaate oli KKO:n mukaan laillisen liiketoiminnan myyntivoiton laskentatapa eikä sitä näin ollen ole perusteltua noudattaa rikollisen toiminnan tuottamaa rikoshyötyä määriteltäessä. Muu ratkaisu olisi ollut kriminaalipoliittisesti epäsuotava. Tuomioistuin katsoikin perustelluksi tulkita konfiskaatiosäännöksiä siten, että *rikoksen tekemisestä rikoksentekijälle*

¹²⁰ Oikeusohjeen yleisyyttä puoltaa korkeimman oikeuden käyttämien ilmaisujen yleisyys sekä tapa yhdistää ja täsmentää aiemmissa ratkaisuissa esitettyä argumentaatiota, vaikka ratkaisut koskevatkin erilaisia rikoksia. Ratkaisun KKO 2004:73 yleisluonteisuudesta hieman samansuuntaisesti ks. *Korkka* 2015, s. 154-155. Ratkaisusta KKO 2005:71 ks. luku 4.2.

aiheutuneet kulut jäävät aina rikoksenteikijän itsensä vastattaviksi. Kansallisen sääntelyn ohella ratkaisua perusteltiin konfiskaatiopuitepäätöksen tulkintavaikutuksella.¹²¹

Ratkaisut ilmentävät rikoshyödyn laskentaperiaatteiden soveltamisaloja. Ratkaisujen perusteella nettohyötyperiaateen soveltamisalaan kuuluisivat ainoastaan sellaiset tilanteet, joissa kustannukset eivät ole liittyneet muuhun rikolliseen toimintaan. Bruttohyötyperiaatetta sovellettaisiin sitä vastoin kuluihin, jotka ovat aiheutuneet rikoksen tekemisestä. Tulkinta painottaa bruttohyötyä nettohyödyn kustannuksella.¹²²

Korkeimman oikeuden tulkintalinjaa on kritisoitu *oikeuskirjallisuudessa*. Muun muassa *Räty* ja *Rautio* ovat todenneet, että kulujen vähennyskelvottomuudesta seuraisi konfiskaation muodostuminen kielletyllä tavalla rangaistukselliseksi.¹²³ Myös *Viljanen* on suhtautunut varauksellisesti KKO:n bruttohyötyperiaatetta ilmentäviin ratkaisuihin, mutta on toisaalta katsonut, että puhdasoppisesta nettohyötyperiaatteesta seuraisi kriminaalipoliittisesti epätyytyttäviä tuloksia.¹²⁴ Ratkaisuksi laskentaperiaatteen valintaa koskevaan kysymykseen *Viljanen* on tarjonnut lisähyötyajattelua, joka perustuu laillisen ja rikollisen menettelyn tuottaman hyödyn vertailuun.¹²⁵ Lisähyötyajattelun soveltaminen vaatii kuitenkin esikysymyksenä ratkaisua rikoshyödyn laskentatavasta, sillä myös hypoteettista laillista vaihtoehtoa on käsiteltävä sen

¹²¹ Perustelujen mukaan puitepäätöksen sanamuodosta ei ilmene, mitä laskutapaa rikoshyödyn määrittämisessä tulisi käyttää. Tällöin tulisi tarkastella puitepäätöksen tarkoitusta. Korkein oikeus totesi, että puitepäätöksen johdanto-osan mukaan sillä pyritään menettämisseuraamuksen tehostamiseen. Olisi siten ilmeisesti puitepäätöksen tarkoituksen vastaista antaa sille sellainen tulkintavaikutus, että kansallinen konfiskaatiosääntely menettäisi tehoaan. *Lavonen* ja *Suominen* ovat kyseenalaistaneet korkeimman oikeuden konfiskaatiopuitepäätöstä koskevat tulkinnat. *Lavonen* on katsonut, että ratkaisullaan KKO 2007:1 korkein oikeus pyrki legitimoimaan bruttohyötyperiaatteen EU-oikeuden mukaisena ja vaientamaan itseensä kohdistuneen kritiikin. Vaikka korkein oikeus toteaa puitepäätöksen mahdollistavan molemmat laskentatavat, se ei ole arvioinut mahdollisia nettohyödyn puolesta puhuvia argumentteja. *Suominen* on taas kyseenalaistanut sen, kuinka paljon puitepäätös, joka ei edes ole vaikuttanut kansalliseen lainsäädäntöön, voi avartaa kansallisen lain tulkintaa törmäämättä laillisuusperiaatteeseen. *Lavonen* 2011, s. 1225 ja 1228 sekä *Suominen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa. Laillisuusperiaatteen osalta kritiikki on nähdäkseni relevanttia, sillä konfiskaatiosäännös on jo itsessään kyseenalainen sen näkökulmasta. EU-oikeuden mukaantulo etäännyttää säännöstä entistä enemmän lain kirjaimesta. Sen sijaan puitepäätöksen tulkintavaikutuksen laajuutta ei nähdäkseni tulisi arvioida sen perusteella, onko se muuttanut kansallista lainsäädäntöämme vai ei. Myös lainsäätäjät voi tehdä virhearvioita EU-oikeuden implementointitarvetta koskien.

¹²² *Lavonen* 2011, s. 1216.

¹²³ *Räty* 2005, s. 181; *Rautio* 2006, s. 159-160; *Rautio* 2007, s. 44-45 ja *Viljanen* 2007, s. 88-89.

¹²⁴ *Viljanen* 2007, s. 123.

¹²⁵ Lisähyötyajattelussa verrataan rikollista menettelyä lailliseen menettelyyn ja kysytään, mitä hyötyä rikollinen on saanut siitä, että hän on valinnut rikollisen menettelyn laillisen toiminnan sijaan. *Viljanen* 1989, s. 527-528 sekä *Viljanen* 2007, s. 98 ja 122-123. Ks. *Hakamies* 2008, s. 54-55.

mukaan, tarkastellaanko todellisuudessa tehtyä rikosta brutto- vai nettohyödyn näkökulmasta.¹²⁶

Korkka on lähestynyt KKO:n ratkaisuja toisesta näkökulmasta. Lain esitöihin viitaten hän on mielestäni sinällään aiheellisesti huomauttanut, että konfiskaation rooli rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä on epäselvä. Esitöiden mukaan on kiellettyä käyttää konfiskaatiota rangaistuksen luonteisena seuraamuksena, ei siis rangaistuksena. Esitöissä ei kuitenkaan täsmennetä, mitä rangaistuksen luonteisuus tarkoittaa.¹²⁷ Osin myös tähän epäselvyyteen tarttuen *Korkka* on laatinut KKO:n ratkaisujen pohjalta selkeästi bruttohyötyä painottavan tulkintasuosituksen, jonka perusteella vähennyskelvottomia olisivat olleet itsessään kriminalisoidusta teoista johtuvien kulujen lisäksi myös sinänsä laillisella toiminnalla aiheutetut kulut, jotka johtuvat rikoksen täytäntöönpanosta.¹²⁸

Oikeuskirjallisuudessa on oltu huolissaan myös rikostyyppien epäyhdenvertaisesta kohtelusta. Keskustelun on avannut *Nuutila*, joka on huumausainerikosta koskevaa ratkaisua KKO 1999:89 analysoidessaan katsonut korkeimman oikeuden tulkintalinjan johtavan erottelemaan sellaisenaan hylättävät teot, kuten huumausainerikokset (*mala in se* -rikokset) lähinnä lain nojalla hylättävistä teoista, kuten luvattoman elinkeinon harjoittamisesta tai lailliseen elinkeinon liittyvästä laittomasta menettelystä (*mala prohibita* -rikokset). Erottelusta puolestaan seuraisi kulujen vähennyskelvottomuus liiketoimintarikosten, muttei huumausainerikosten koh-

¹²⁶ *Viljanen* 2007, s. 123. Tämän vuoksi tutkielmassa keskitytään nimenomaisesti netto- ja bruttohyötyperiaatteen väliseen tarkasteluun. Näkökulmaa puoltaa myös se, ettei Suomessa ole säädetty erityistä lisähyötyä koskevaa säännöstä, vaan kaikki tilanteet arvioidaan RL 10:2:n perusteella. Vrt. Ruotsin BrB 36:4.1, joka sisältää erikoissäännöksen elinkeinotoiminnan yhteydessä tehtyjen rikosten konfiskaatiossa. Säännöksessä tarkoitetaan taloudellisella edulla sitä parempaa taloudellista asemaa, jonka elinkeinoharjoittaja saavuttaa sen vuoksi, että elinkeinotoiminnassa tehdään rikos. Etu lasketaan vertaamalla rikoksen kautta syntyneitä taloudellista asemaa ja tilannetta, joka olisi vallinnut, mikäli rikosta ei olisi tehty. *Viljanen* 2007, s. 98-99 ja *Kukkonen* 2016a, s. 734. Lisähyötyajattelua on kritisoitu yhtäältä siitä, että sen seurauksena voidaan päätyä lopputulokseen, jossa rikoshyötyä ei synny lainkaan sekä toisaalta siitä, että se mahdollistaa rikokseen liittymättömien kulujen vähentämisen rikoshyödystä. *Viljanen* 2007, s. 123 ja *Korkka* 2015, s. 162. Kritiikkiin voidaan lisätä, että lisähyötyajattelu saattaa johtaa vastaajien epäyhdenvertaiseen kohteluun, sillä kaikilla vastaajilla ei ole laillista ja kulutonta vaihtoehtoa käytettävissään. Ajatusta konkretisoi Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisu nro 18/142478, 5.10.2018, R 18/2677 (lainvoimainen), jossa vastaajan katsottiin sylllytyneen ympäristön turmelemiseen hänen otettuaan laittomasti maa-aineksia eräältä harjualueelta. Hänellä oli maa-ainesten kuljettamiseen liittyvä kalusto ja myös vaihtoehtoinen ottopaikka, mistä hän luvan saatuaan olisi voinut ottaa aineksia laillisesti. Käräjäoikeus vertaisi nyt toteutettua laitonta maa-ainesten ottoa tähän lähimpään potentiaaliseen lailliseen vaihtoehtoon, joka oli vastaajan kanalta ilmainen. Käräjäoikeus katsoi siten, ettei hyötyä ollut lainkaan syntynyt. Ratkaisu olisi todennäköisesti muodostunut erilaiseksi, mikäli vastaajalla ei olisi ollut laillista vaihtoehtoa maa-ainesten ottoon.

¹²⁷ *Korkka* 2015, s. 161.

¹²⁸ Tulkintasuosituksen mukaan vähennyskelvottomia olisivat olleet esimerkiksi jäteveden kuljetuskustannuksista johtuvat kulut tilanteessa, jossa jätevedettä on kaadettu jätevesiviemäriin jätteenkäsittelymaksujen välttämiseksi. *Korkka* 2015, s. 176-178.

dalla.¹²⁹ Eri rikostyyppien jaottelun ja sen pulmallisuuden ovat todenneet sittemmin myös *Rautio, Viljanen, Lavonen ja Korkka*.¹³⁰ Oikeuskirjallisuudessa esitetty kritiikki on mielestäni aiheellista. Kategorisoiva ja perusteeton rikostyyppiikohtainen jaottelu olisi ilmiselvästi epäoikeudenmukainen ja johtaisi eri rikosten erilaiseen arvottamiseen konfiskaatioissa.

Ratkaisussa KKO 2017:56 korkeimman oikeuden voidaan katsoa vastanneen oikeuskirjallisuudessa esitettyyn kritiikkiin selkeyttämällä rikoshyödyn laskentaperiaatteiden soveltamisaloja koskevaa tulkintalinjaansa.

A oli ajanut omalla henkilöautollaan Uber-sovelluksen kautta tietoonsa saamia kuljetuksia korvausta vastaan. KKO katsoi hänen syyllistyneen luvattoman taksiliikenteen harjoittamiseen. Lisäksi A tuomittiin menettämään rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä hänen laittomista kuljetuksistaan saamansa palkkiot. Palkkioista vähennettiin polttoaineen hankkimisesta aiheutuneet kulut, sillä polttoaineen ostaminen henkilöautoon ei korkeimman oikeuden perustelujen mukaan sinänsä ole rikos. Vähennyskelpoisia eivät sen sijaan olleet auton hankkimisesta aiheutuneet pääomakustannukset eikä autosta suoritettava ajoneuvovero, sillä niiden määrä ei riippunut laittomista kuljetuksista.

Perusteluissaan korkein oikeus viittasi ensinnäkin lain esitöissä ilmaistuun lähtökohtaan nettohyötyperiaatteen pääsääntöisyydestä. Todellisen nettohyötyperiaatteen soveltamisella voidaan varmistaa, ettei menettämisseuraamus muodostu rangaistuksen luonteiseksi seuraamukseksi. Lain esitöiden bruttohyötyä koskeva poikkeus, eli lausuma rikoksen valmistelusta ja täytäntöönpanosta aiheutuneiden kustannusten vähennyskelvottomuudesta, ei korkeimman oikeuden mukaan saa tukea hyötykonfiskaatiosäännöksen sanamuodosta eikä se ole kaikissa tapauksissa sovellettavissa ennakoitavalla ja yhdenmukaisella tavalla. Lisäksi KKO totesi, ettei lainsäädännön, sen esitöiden tai KKO:n oman aiemman käytännön perusteella voida tehdä sellaista johtopäätöstä, ettei rikoksen valmistelusta tai täytäntöönpanosta aiheutuneita kustannuksia voitaisi milloinkaan vähentää rikoshyödystä. Myös tällaiset kustannukset voidaan

¹²⁹ *Nuutila* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

¹³⁰ *Rautio* 2006, s. 160; *Rautio* 2007, s. 45; *Viljanen* 2007, s. 98, *Lavonen* 2011, s. 1236 ja *Korkka* 2015, s. 162. Ruotsissa on sen sijaan katsottu, että vähennysten kieltäminen yhdessä tapauksessa ei tarkoita saman lähtökohdan soveltamista kaikkiin tapauksiin. Voi siten olla relevanttia käyttää erilaista harkintaa eri rikostyypeissä. *Regeringens proposition 2004/05:135*, s. 91.

pääsääntöisesti vähentää, jos niiden aiheuttamiseen ei sinänsä liity rangaistavaa menettelyä. Sen sijaan vähennyksenä ei tule huomioida kustannuksia, joiden määrä ei riipu laittomasta menettelystä, sillä tämä tarkoittaisi kiinteiden kustannusten rahoittamista laittomalla toiminnalla.

Ratkaisun olennainen osa koskee yhtäältä rikoshyödyn bruttomäärästä tehtäviä kuluvähennyksiä ja toisaalta vähennyksenä huomioitavien kuluerien rajaamista. Rikokseen valmisteluun tai täytäntöönpanoon liittyvät kustannukset voidaan vähentää silloin, kun ne eivät ole aiheutuneet sinällään rangaistavasta menettelystä. Vähennyskelvottomia puolestaan olisivat *Kukkonen* mukaan esimerkiksi huumeiden valmistuksessa tarpeellisten aineiden hankintakustannukset, sillä kyseisten aineiden hankkiminen tätä tarkoitusta varten on rangaistavaa huumausainerikoksen valmisteluna tai edistämisenä.¹³¹ Kustannusten aiheuttaneen menettelyn tulisi tämän näkemyksen perusteella siis olla itsessään kriminalisoitu. Vähennysmahdollisuus on kuitenkin rajattu siihen kulujen arvioituun tai laskennalliseen osaan, joka riippuu laittomasta menettelystä.¹³²

Ratkaisussa KKO 2017:56 korkein oikeus on selkeästi huomionnut sen aiempaan käytäntöön kohdistuneen kritiikin. Tuomioistuin on pyrkinyt sekä painottamaan nettohyötyperiaatteen lähtökohtaisuutta että estämään tulkintakäytännön muodostumisen perusteettomasti rikostyyppikohtaiseksi. Tavallinen viiden tuomarin kokoonpano sekä tapa, jolla korkein oikeus viittaa aiempaan ratkaisukäytäntönsä, antavat ymmärtää, että tarkoituksena on ollut pikemminkin yhtenäistää ja täsmentää ristiriitaisuuksiin johtanutta aiempaa tulkintalinjaa kuin tehdä täysin uusia johtopäätöksiä. Täsmennyksistä huolimatta ratkaisun perusteella herää edelleen joitakin kysymyksiä ja ratkaisu on osin altis myös kritiikille. Ensinnäkin jää jossain määrin epäselväksi, mitä korkein oikeus on tarkoittanut lausudessaan, että rikoksen valmistelusta ja täytäntöönpanosta johtuvat kustannukset *voidaan pääsääntöisesti* vähentää rikoshyödyttä,

¹³¹ *Kukkonen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa. Ratkaisua KKO 2017:56 analysoinut *Kukkonen* on nostanut esille erityisesti verotuksellisen näkökulman. Hän on verrannut rikoshyödyttä tehtäviä vähennyksiä muun muassa tuloverotuksesta tehtäviin vähennyksiin. Ks. *Kukkonen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa. Vaikka *Kukkosen* analyysi onkin sinällään perusteltu, tulee verotuksen ja hyötykonfiskaation vertailuun nähdäkseni suhtautua varauksella johtuen konfiskaation ja verotuksen erilaisista tavoitteista sekä menettelyjen muista eroavaisuuksista. Hyötykonfiskaation tavoitteet ovat kriminaalipoliittisia ja sen tehtävänä on estää rikoksen kannattavuus. Verotuksella taas on muun muassa fiskaalinen eli julkisen sektorin rahoittamiseen tähtäävä tavoite. *Myrsky — Räbinä* 2014, s. 17. Lisäksi konfiskaatio on erityismenettely suhteessa verotukseen, joka kohdistuu lähtökohtaisesti kaikkiin. Ks. *Kukkonen* 2017, s. 78 ja 82.

¹³² *Kukkonen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

mikäli niiden aiheuttamiseen ei sinänsä liity rikosta. Onko olemassa myös tilanteita, joissa valmistelu- tai täytäntöönpanokulut voivat olla vähennyskelvottomia, vaikka niitä ei olisi aiheutettu itsessään kriminalisoidulla teolla? Aiemman oikeuskäytännön valossa tällainen tulkinta on ollut mahdollinen¹³³ ja voidaan pohtia, sisältyykö myös nykyiseen täsmennettyyn oikeusohjeeseen samanlaista tulkinnanvaraa. Poikkeukseton kriminalisointeihin kytketty kulujen vähennyskelvottomuus merkitsisi mahdollisesti tiukempaa sitoutumista nettohyötyperiaatteeseen kuin mitä lain esitöissä on kenties tarkoitettu. Esitöiden mukaan vähennyskelvottomia ovat huumausaineiden valmistukseen käytettyjen kemikaalien ostohinnan ohella esimerkiksi tiirikan valmistamiskustannukset.¹³⁴ Tiirikan valmistaminen ei sinänsä ole rangaistavaa. Esimerkkiä laadittaessa on tosin voitu katsoa, että tiirikan valmistamiseen liittyy tosiasiallisesti sellaista hallussapitoa, joka on kriminalisoitu murtovälineen hallussapitona (RL 28:12a).¹³⁵

Kyseenalainen on myös korkeimman oikeuden lausuma, jonka mukaan lain esitöiden bruttohyötyä koskeva poikkeus ei saa tukea konfiskaatiosäännöksen sanamuodosta.¹³⁶ Säännöksen sanamuoto ei kuitenkaan itsessään ota lainkaan kantaa hyödyn laskentatapaan. Ainoastaan sen perusteella ei siten voida sulkea pois nettohyöty- tai bruttohyötyperiaatteen soveltamista, mitä korkein oikeus ei kuitenkaan vaikuta huomioineen esimerkiksi punnitsemalla aiempaa kattavammin eri laskentaperusteita puoltavia seikkoja.

Samassa yhteydessä korkein oikeus totesi, että bruttohyötyä koskeva poikkeus ei ole kaikissa tapauksissa sovellettavissa ennakoitavalla ja yhdenmukaisella tavalla. Lausumalla tuomioistuimen voidaan katsoa huomioineen oikeuskirjallisuudessa esitetyn kritiikin koskien rikostyyppien perusteetonta erottelua *mala in se-* ja *mala prohibita-* luonteisiin rikoksiin. Ratkaisun KKO 2017:56 myötä kulujen vähennyskelvottomuus tuli sidotuksi lainsäädäntöön, tarkemmin sanoen siihen, onko kulun aiheuttamiseen liittynyt rikoslaisa tai muussa laissa kriminalisointua menettelyä. Erottelu ei siten ole enää kritiikin tarkoittamalla tavalla perusteeton, vaan lainsäädännöstä johtuva. Ratkaisusta saattaa kuitenkin seurata, että sinänsä samankaltaisia ku-

¹³³ Ks. *Viljanen* 2007, s. 119 ja *Korkka* 2015, esim. s. 176-177.

¹³⁴ HE 80/2000 vp, s. 21.

¹³⁵ *Viljanen* 2007, s. 89.

¹³⁶ Ratkaisussa sovellettiin ennen vuotta 2016 voimassa ollutta RL 10 luvun 2 §:ää, joka ei sisältänyt taloudellisen hyödyn määritelmää.

luja kohdellaan eri rikosten yhteydessä eri tavoin riippuen siitä, miten rikostyyppiä koskevat valmisteluteot on kriminalisoitu. Esimerkiksi auton hankkiminen huumausaineen salakuljetusta varten täyttää huumausainerikoksen valmistelun tunnusmerkistön (RL 50:3), jolloin hankintakulut eivät ole vähennyskelpoisia.¹³⁷ Sen sijaan, mikäli kulkuneuvo hankittaisiin esimerkiksi tarkoituksessa käyttää sitä ympäristörikoksen tekemiseen, kuten jätteen kuljetukseen ja dumpaamiseen, tulisivat auton hankintakustannukset vähennettäväksi, sillä aineiden tai välineiden hankintaa ympäristörikoksen tekemistä varten taikka muutakaan ympäristörikoksen valmistelua ei ole kriminalisoitu. Rikoksen valmistelun rangaistavuudesta on säädetty vain tiettyjen, lähinnä erittäin vakaviksi miellettyjen rikosten kohdalla eikä valmistelusta voida rangaista ilman itsenäistä tunnusmerkistöä.¹³⁸ Vaikka moitittavuuserot¹³⁹ eri rikostyyppien välillä tulisi ilmaista lähtökohtaisesti yksin rangaistussäännöksiä eikä yleisluonteisen konfiskaation välityksellä, heijastuu nähdäkseni valmistelutunnusmerkistöihin sisällytetty moitevaikutus osin nyt myös hyötykofiskaatioon.

Lain esityöt, KKO:n oikeuskäytäntö sekä oikeuskirjallisuus osoittavat, että on haastavaa valita yksiselitteisesti ainoastaan toinen rikoshyödyn laskentatapa.¹⁴⁰ Moraalinäkökohdista käsin kulujen vähennyskelpoisuutta ja nettohyötyperiaatteen käyttöä ylipäätään voidaan paheksua, mutta tämän ei tulisi vaikuttaa juridiseen tulkintaan.¹⁴¹ Jatkossa tässä tutkielmassa keskitytään rikoshyödyn laskemiseen ja kulujen vähennyskelpoisuuteen nimenomaan ympäristörikoksissa hyödyntäen myös tässä luvussa esiteltyjä oikeuslähteitä ja kannanottoja.

2.3.4 Rikoshyödyn laskemisen perusteet eräissä muissa maissa

Ennen ympäristörikoksia käsittelevään osuuteen siirtymistä tarkastellaan lyhyesti rikoshyödyn määrittämisen perusteita Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa sekä Saksassa, jotta Suomessa omaksumtu hyödyn laskemistapa olisi mahdollista suhteuttaa kansainväliseen kontekstiin.

¹³⁷ Ks. *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 1401.

¹³⁸ *Frände* 2005, s. 250-251 ja *Tapani — Tolvanen* 2013, s. 399. Rikoksen valmisteluna on rangaistavaa esimerkiksi valtiopetoksen (RL 13:3), yleisvaarallisen rikoksen (RL 34:9) ja huumausainerikoksen (RL 50:3) valmistelu. Rangaistavaksi on säädetty lisäksi sellaisia valmistelutekoja, joiden erottaminen yrityksestä olisi hankalaa. *Tapani — Tolvanen* 2013, s. 400.

¹³⁹ *Nuutila* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

¹⁴⁰ Ks. *Viljanen* 2007, s. 98; Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 17 ja *Korkka* 2015, s. 176. Sekä *Korkka* että *Viljanen* ovat esittäneet oman tulkintasuosituksensa periaatteiden soveltamisesta eri tilanteissa. Ks. *Korkka* 2015, s. 176-178 ja *Viljanen* 2007, s. 122-123.

¹⁴¹ *Rautio* 2006, s. 160.

Ruotsissa menettämisseuraamusta koskevat yleissäännökset on koottu BrB:n 36 lukuun. Lisäksi konfiskaatiota koskevia erityissäännöksiä on sisällytetty muuhun lainsäädäntöön, kuten kalastulakiin (fiskelag 1993:787, 45 §) ja metsästyslakiin (jaktlag 1987:259, 47 § ja 48 §), sillä BrB:n konfiskaatiosäännöksiä sovelletaan osittain ainoastaan BrB:n mukaisiin rikoksiin.¹⁴² Tällainen lähtökohtaisesti BrB:n sisäisesti sovellettava säännös on esimerkiksi rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn menettämistä koskeva BrB 36:1, jonka mukaan rikoksella saatu hyöty tuomitaan menetetyksi, ellei se ole ilmeisen kohtuutonta. Säännös ei sisällä ratkaisua hyödyn laskentatavasta, mutta Ruotsissa on vakiintuneesti katsottu, että menetettäväksi tuomitaan ainoastaan nettohyöty. Rikoksenteikijälle rikoksesta aiheutuneet kulut tulevat siten pääsääntöisesti vähennettäväksi.¹⁴³ Mikäli hyödyn arvoa ei pystytä määrittämään tarkasti, tulee menetettäväksi tuomita kohtuullinen määrä.¹⁴⁴

Vastaavankaltainen oikeustila vallitsee Tanskassa. Rikoksella saadun hyödyn menettämisestä on säädetty straffelovenin 9 luvun 75 §:ssä, mutta säännöksessä tai muuallakaan 9 luvussa ei ole ratkaistu kysymystä hyödyn laskentatavasta. Lähtökohdaksi oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on kuitenkin muodostunut nettohyötyperiaate, joskaan vähennettäväksi eivät voidulla kulut, joilla on tietty läheisempi yhteys itsenäisesti rangaistavaan tekoon.¹⁴⁵

¹⁴² Berg *ym.* 1994, s. 463. Esimerkiksi ympäristörikoksista säädetään miljøbalkenin (1998:808) 29 luvussa. Luku sisältää myös oman erityissäännöksen (12 §) menettämisseuraamuksesta, joka kohdistuu rikoksen kohteena olleen omaisuuden tai rikosentekovälineen konfiskaatioon. Ruotsissa taloudellisen hyödyn menettäminen ympäristörikoksissa ei siten lähtökohtaisesti tulisi kyseeseen, ellei samalla ole syyllistytty esimerkiksi BrB 13:8:ssä säädettyyn myrkyä tai tartunnan levittämiseen. On kuitenkin huomattava, että BrB:n 36:1.2:n mukaan hyödyn menettämistä koskevia säännöksiä sovelletaan myös muiden lakien mukaisiin rikoksiin, mikäli rangaistuksena on yli vuosi vankeutta. Lisäksi elinkeinotoiminnan yhteydessä tehdyn rikoksen ja siitä saadun taloudellisen hyödyn menettämistä koskeva BrB 36:4 soveltuu myös BrB:n ulkopuolisiin tekoihin. *Dahlström — Strand — Westerlund* 2014, s. 545. Koska esimerkiksi miljøbalkenin 29:1:n mukaisen ympäristörikoksen rangaistusasteikko on sakkoa tai korkeintaan kaksi vuotta vankeutta ja ympäristörikokset ilmenevät usein juuri elinkeinotoiminnan yhteydessä, BrB:n 36 luvun soveltamisalan rajauksella tuskin on sanottavaa vaikutusta mahdollisuuksiin tuomita menetetyksi ympäristörikoksella saatu taloudellinen hyöty.

¹⁴³ Regeringens proposition 2004/05:135, s. 80, 90 ja 162; Berg *ym.* 1994, s. 466 ja *Dahlström — Strand — Westerlund* 2014, s. 537-538. Vakiintuneesta lähtökohdasta huolimatta myös Ruotsissa on konfiskaatiosäännösten muuttamisen yhteydessä käyty keskustelua netto- ja bruttohyötyperiaatteen välisestä suhteesta. Yhtäältä katsottiin, ettei nettohyötyä voida soveltaa poikkeuksetta. Kohtuutonta olisi esimerkiksi, että rikosenteikijä saisi vähentää asean, muun apuvälineen tai huumausaineen ostosta aiheutuneet kulut. Toisaalta bruttohyötyperiaatettakin pidettiin kohtuuttomana tietyissä tilanteissa eikä sen omaksumista pääsäännöksi suositeltu muun muassa epävarmojen seurausten vuoksi. Pohdinnassa päädyttiin lopulta siihen, ettei nimenomaista sääntelyä laskentatavasta ole syytä antaa ja asia jätetään tuomioistuinten tapauskohtaisen harkinnan varaan nettohyödyn ollessa kuitenkin pääsääntönä. Regeringens proposition 2004/05:135, s. 90-92.

¹⁴⁴ Berg *ym.* 1994, s. 466.

¹⁴⁵ Esimerkkinä on jälleen käytetty huumekauppaa. *Greve ym.* 2009, s. 411 ja 413. Sen sijaan esinekonfiskaatiossa kuluvähennysten mahdollisuus on suljettu pois. *Greve ym.* 2009, s. 411-412.

Sen sijaan Norjan rikoslainsäädännössä yksiselitteiseksi lähtökohdaksi on otettu bruttohyötyperiaate eikä kuluja voida ottaa vähennyksenä huomioon (Lov om straff 67.2 §).¹⁴⁶ Poikkeaminen pääsäännöstä on tosin mahdollista tilanteessa, jossa menettämisseuraamusvastuu muodostuisi selvästi kohtuuttomaksi (Lov om straff 67.1 §). Bruttohyötyperiaatteen sisällyttäminen lainsäädäntöön on yksinkertaistanut hyödyn laskemista etenkin tapauksissa, joissa on tehty useita rikoksia. Kun kuluja ei enää voida vähentää, keskeiseksi kysymykseksi on noussut, mitä kulueriä ylipäättään katsotaan kuuluvan rikoshyötyyn.¹⁴⁷

Myös Saksassa hyödyn laskentatavasta on tehty lainsäädännöllinen, joskaan ei yhtä selkeä ratkaisu. Menettämisseuraamuksista säädetään Bundesstrafgesetzbuchin 73-76 §:issä, joiden sisältöä on uudistettu kattavasti vuonna 2017.¹⁴⁸ Rikoshyödyn menettämistä koskevan BStGB 73.1 §:n mukaan, mikäli rikoksenteijä tai siihen osallinen on saavuttanut jotakin lainvastaisella teolla, määrää tuomioistuin sen menetettäväksi. Hyödyn määrittämisen laskentatavaksi on vakiintunut bruttohyötyperiaate.¹⁴⁹ Bruttohyötyperiaatteen mukainen kulujen vähennyskielto kuitenkin rajoittuu siihen, mitä henkilö on tietoisesti ja tahallaan käyttänyt rikoksen valmisteluun tai täytäntöönpanoon. Muut kulut ovat puolestaan vähennettävissä, ja tarvittaessa saadun hyödyn määrä voidaan arvioida (BStGB 73d §).¹⁵⁰

¹⁴⁶ Ennen vuoden 1999 lainmuutosta konfiskaatio oli Norjassa rajoitettu nettohyötyyn. Bruttohyötyperiaate omaksuttiin lainsäädännön lähtökohdaksi sen jälkeen, kun Norjan korkein oikeus ryhtyi 80-luvulla soveltamaan pääsääntöisesti bruttohyötyä rikoshyödyn laskentatapana. *Matningsdal* 2003, s. 224. Nykyisin kiellettyihin kulu- vähennyksiin kuuluvat esimerkiksi erilaiset yleiskulut, kuten palkkakulut ja omaisuuden arvonalenemisesta johtuvat kulut. *Matningsdal* 2003, s. 226.

¹⁴⁷ *Matningsdal* 2003, s. 226.

¹⁴⁸ Lakiuudistuksessa esimerkiksi luovuttiin käsitteellisestä jaottelusta rikoksella saadun hyödyn menettämisen (aiemmin ”Verfall”) ja muiden menettämisseuraamusten (”Einziehung”) välillä. Nykyisin kaikkia menettämisseuraamuksia kutsutaan yläkäsitteellä ”Einziehung”. Käsitteiden muuttamisesta sekä uudistuksen taustoista ja tavoitteista yleensä ks. uudistuksen esityöt Gesetzentwurf der Bundesregierung, Drucksache 18/9525, s. 1-3, 45 ja 48.

¹⁴⁹ Bruttohyötyperiaatetta on sovellettu vuodesta 1992 ja sitä pyrittiin lakiuudistuksen sanamuotoa koskevilla muutoksilla vahvistamaan sekä konkretisoimaan edelleen. Gesetzentwurf der Bundesregierung, Drucksache 18/9525, s. 46-47 ja 55-56. Bruttohyötyyn mukaiseen laskentatapaan ei ole kuitenkaan suhtauduttu kriittikittä. Ks. *Joecks* 2012, s. 1295 ja *Meißner* 2017a, s. 241.

¹⁵⁰ *Meißnerin* mukaan kulujen vähennyskelpoisuutta Saksassa voidaan tarkastella kahden kysymyksen avulla: 1) oliko hyödyn saamiseen johtanut toiminta itsessään rikollista ja 2) onko tekijä myöntänyt toimineensa tahallisesti? Vähennettäväksi voivat tulla ainoastaan kulut, jotka ovat riittävässä ajallisessa ja asiallisessa yhteydessä rikokseen. Esimerkkejä vähennyskelvottomista kuluista ovat siten tahallisesta rikoksesta johtuvat kulut (mm. huumausainekauppa), ajallisesti tosiasiallista varallisuudenlisäystä seuraavat kulut (mm. pakokustannukset) ja satunnaiseen toimeen liittyvät kulut. Vähennyskelpoisia ovat taas esimerkiksi huolimattomasta teosta aiheutuneet kulut, rikoksen täytäntöönpanoon ja valmisteluun liittyvät kulut sekä rikoksenteijälle tullut korvaus petosrikoksissa (esim. tehtaalla kudotun maton arvo, joka on myyty käsin solmittuna). *Meißner* 2017b, s. 26-28.

Ruotsi ja Tanska muodostavat nettohyötyperiaatetta lähtökohtanaan pitävien maiden ryhmän. Luvun 2.3.3 perusteella myös Suomi voidaan lukea tähän ryhmään. Näitä maita yhdistää lisäksi se, että niiden lainsäädännössä ei ole otettu kantaa rikoshyödyn laskentatapaan. Sitä vastoin Norjassa ja Saksassa hyödyn laskentaperusteesta on säädetty lailla ja rikoshyödyn määrittäminen tapahtuu pääsääntöisesti bruttohyötyperiaatteen mukaan. Maiden erisuuntaiset ratkaisut sekä lainsäädännölliset ja oikeuskäytännössä muodostuneet mahdollisuudet poiketa kummastakin periaatteesta kertovat, että yksinkertaista ja kaikenkattavaa vastausta rikoshyödyn laskemiseen ei ole eikä sellaista kenties halutakaan antaa.¹⁵¹

Yleisenä linjana saattaa kuitenkin olla havaittavissa, että suhtautuminen menettämisseurauksisääntelyyn ja rikoshyödyn laskentatapaan on jossain määrin ankaroitunut. Sekä Norjan että Saksan lainsäädännössä on 90-luvulla siirrytty ensisijaisesti bruttohyötyperiaatteen soveltamiseen nettohyötyperiaatteen sijaan.¹⁵² Myös Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa on käyty keskustelua laskentaperiaatteiden välisestä suhteesta ja nettohyötyyn perustuva lähtökohta rakoi-lee bruttohyötyperiaatteen suuntaan etenkin tilanteissa, joissa kulujen aiheuttamiseen liittyy itsessään hylättävää menettelyä. Nähtäväksi jää, tuleeko ankaroitumiskehitys jatkossa näky- mään myös näiden kolmen maan lainsäädännöllisissä ratkaisuisa.

¹⁵¹ Esimerkiksi Euroopan unionin tasolla olisi mahdollista säätää suuntaviivoista hyödyn laskemistapaa koskien. Tällaista säännöstä ei ole kuitenkaan annettu, vaan konfiskaatiopuitepäätös ja myös konfiskaatiodirektiivi mahdollistavat molemmat laskentatavat. Ks. KKO 2007:1.

¹⁵² Ks. *Matningsdal* 2003, s. 224 sekä *Gesetzentwurf der Bundesregierung*, Drucksache 18/9525, s. 46-47 ja 55-56.

3 YMPÄRISTÖRIKOSOIKEUS JA HYÖTYKONFISKAATIO

3.1 Ympäristökriminalisointien lähtökohdat ja sääntelyperusta

3.1.1 Ympäristökriminalisointien tausta kriminalisointiperiaatteiden valossa

Ympäristökriminalisointien taustalla on niin kotimainen kuin kansainvälinenkin huoli ympäristönsuojelun tasosta. Ennen vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistuksen toista vaihetta rikoslakiin ei sisällynyt säännöksiä, joiden ensisijaisena tavoitteena olisi ollut ympäristön suojeleminen. Keskeiset ympäristöä koskevat kriminalisoinnit olivat hajallaan rikoslain ulkopuolisissa säädöksissä.¹⁵³ Tilanne koettiin epätyytyttäväksi, sillä ympäristöstä oli tullut yksi keskeinen tekijä jokaisen ihmisen elämän kannalta ja ympäristön kuormittuminen ihmisen toiminnan vaikutuksesta nähtiin laajana yhteiskunnallisena ongelmana. Ympäristöarvot ansaitsivat siten tulla otetuiksi huomioon myös rikosoikeudellisessa sääntelyssä ja ympäristö tuli tunnustaa itsenäiseksi rikosoikeudellisen suojan kohteeksi eli oikeushyväksi.¹⁵⁴

Rikosoikeustieteessä kehitettyjen kriminalisointiperiaatteiden mukaan juuri oikeushyvän suojaamisen tavoite on yhtenä edellytyksenä rikosoikeudellisen järjestelmän käytölle (oikeushyvien suojelun tain intressisuojan periaate).¹⁵⁵ Vain tietyt edut on katsottava niin tärkeiksi, että ne edellyttävät rikoslain suojaa. Rikosoikeuden käyttämisellä ei ole itseisarvoa eikä kaikkea yhteiskuntaelämää hieman loukkaavaa toimintaa voida kriminalisoida.¹⁵⁶ Yhä useammin katsotaan, että oikeusvaltion rikosoikeusjärjestelmällä suojattavat oikeushyvät — olivat ne sitten henkilöllisiä, kuten terveys, tai yhteisöllisiä, kuten ympäristö — tulisi voida palauttaa perustai ihmisoikeuksiin.¹⁵⁷ Ympäristöperusoikeudesta, tai kenties pikemminkin vastuusta, on säädetty perustuslain 20 §:ssä.¹⁵⁸ Säännöksen sisältönä on vahva eettinen sitoumus ympäristövas-

¹⁵³ HE 94/1993 vp, s. 178. Välillistä suojaa ympäristöarvoille tarjosivat tosin rikoslain yksityisen omaisuuden sekä hengen ja terveyden suojelemista koskevat säännökset. HE 94/1993 vp, s. 178. Ympäristörikosoikeudellisen sääntelyn kehityksestä kootusti ks. *Pirjatanniemi* 2001, s. 2-5 ja *Pirjatanniemi* 2005a, s. 104-108. Kokonaisuudistusta edeltäneestä sääntely-ympäristöstä ks. *Tränksman* 1992, s. 25-128.

¹⁵⁴ HE 94/1993 vp, s. 177-178. Ks. KM 1976:72, s. 54-55 ja YmVL 3/1994 vp, s. 1.

¹⁵⁵ *Nuutila* 1997, s. 40; *Melander* 2002, s. 938 ja *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 69.

¹⁵⁶ *Tränksman* 1992, s. 4; *Melander* 2002, s. 946 ja *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 69.

¹⁵⁷ *Nuutila* 1997, s. 41. Samoin *Melander* 2002, s. 946-947 ja *Frände*, joka tosin toteaa, että suojeleuintressien tulee suoraan tai epäsuorasti hyödyttää nimenomaan yksilön vapauspiiriä. *Frände* 2005, s. 23. Mikäli ympäristölle hyväksytään itseisarvo, tällaista hyötysuhdetta ei aina välttämättä synny.

¹⁵⁸ PL 20.1 §:n mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Lisäksi julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon (2 mom).

tuun laaja-alaisesta¹⁵⁹ kantamisesta yhteiskunnan kaikilla tasoilla ja se on keskeinen osa ympäristörikosten kriminalisointien arvoperustaa, vaikkakaan se ei voi itsenäisesti luoda esimerkiksi rikosoikeudellista vastuuta¹⁶⁰.

Ympäristöllinen oikeushyvä ei kuitenkaan tyhjene pelkästään ympäristöperusoikeuteen. PL 20 §:ää ja oikeudellista sääntelyä ylipäätään on kritisoitu ihmiskeskeisestä näkökulmasta ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen.¹⁶¹ Ihmiskeskeisessä näkökulmassa esimerkiksi ympäristön turmelemisen nähdään vähentävän nimenomaan ihmisen mahdollisuuksia nauttia turvallisesta ja viihtyisästä elinympäristöstä.¹⁶² Perinteinen asetelma on sittemmin alkanut murtua. Luontokeskeinen näkökulma painottaa ympäristön suojelemista sen omista lähtökohdista käsin, ei pelkästään ihmiselle koituvan hyödyn tai ihmisen ympäristölle määrittelemien arvojen vuoksi.¹⁶³ Näkökulma sisältää ajatuksen luonnon tai ympäristön itseisarvoista eli asioista, jotka ovat arvokkaita sellaisenaan ilman, että niille asetetaan muita syitä tai päämääriä. Järvi on siten arvokas järvenä, muuta ei tarvita.¹⁶⁴ Luontokeskeisyys näkyy osin myös ympäristörikosten tunnusmerkistöissä, sillä niitä ei ole sidottu yksin maanomistukseen tai ihmiselle aiheutuneeseen vahinkoon tai sen uhkaan.¹⁶⁵ Kyse ei ole kuitenkaan varsinaisista luonnon oikeuksien tunnustamisesta, vaikka tämä ajatus onkin usein kytketty luontokeskeiseen näkökulmaan ja

¹⁵⁹ *Kumpula* 2004, s. 356. PL 20 §:n laaja-alaisuus ilmenee muun muassa vastuutahon määrittelyssä — vastuu kuuluu kollektiivisesti kaikille. Lisäksi vastuun kohteen määritelmä on kattava. Se kohdistuu elolliseen ja elottomaan ympäristöön, kulttuuriympäristö ja luonnon monimuotoisuus mukaan lukien. Ajallisesta näkökulmasta tarkastellen vastuu on laajennettu koskemaan myös tulevien sukupolvien intressejä. Ks. HE 309/1993 vp, s. 66 ja *Kumpula* 2004, s. 356. Ympäristön osalta vastuu kohdistuu kuitenkin ainoastaan niin sanottuun fyysiseen ympäristöön. Sosiaalinen ympäristö eli ihmisen rajattu lähipiiri ei kuulu PL 20 §:n mukaiseen ympäristökäsitteeseen. Ks. *Pirjatanniemi* 2001, s. 22.

¹⁶⁰ Lain esitöiden mukaan säännös on pikemmin julistuksenomainen ja vastuu tulee toteuttaa muun lainsäädännön avustuksella. HE 309/1993 vp, s. 66.

¹⁶¹ *Vilka* 1998, s. 161 sekä *Kumpula* 2004, s. 6 ja 43-44. Oikeusjärjestelmän painopisteenä on perinteisesti ollut ihmisten keskinäisten suhteiden sääntely. *Pirjatanniemi* 2005a, s. 58.

¹⁶² *Vilka* 1993, s. 101.

¹⁶³ *Vilka* 1993, s. 38 ja *Vilka* 1998, s. 48.

¹⁶⁴ *Vilka* 1998, s. 18-20. Ympäristön itseisarvon kieltämisen on katsottu olevan lähes mahdotonta. Esimerkiksi *Hailan* mukaan luonnon itseisarvon myöntäminen on välttämätöntä, koska ihminen on osa luontoa ja täysin riippuvainen siitä. *Haila* 1990, s. 178. Kieltämällä luonnon itseisarvon, kiellämme samalla siten ikään kuin arvon itseltämme. Ks. *Vilka* 1998, s. 20. Ympäristön itseisarvoa korostettiin myös ympäristöperusoikeuden esitöissä. HE 309/1993 vp, s. 66.

¹⁶⁵ Esimerkiksi RL 48:1:n tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että säännöksen vastainen teko on ollut omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumisen vaaraa. Pilaantumisen käsitettä ei ympäristönsuojelulaissa (YSL, 27.6.2014/527) ole sidottu yksin ihmiselle aiheutuneeseen haittaan, vaan myös haitta luonnolle ja sen toimintoille voidaan käsittää pilaantumiseksi (YSL 5:1.2b).

luonnon itseisarvon tunnustamiseen.¹⁶⁶ Ympäristön korostuva asema voi tuoda tähän aikanaan muutoksen. Siihen asti on tyydyttävä pelkkään keskusteluun luonnon oikeuksista, mutta toisaalta jo sekin on omiaan vahvistamaan ympäristöarvojen merkitystä yhteiskunnassa.¹⁶⁷

Vahvan luontokeskeisyyden ja luonnon oikeuksien omaksuminen saattaisivat merkitä, että ympäristöperusoikeuden ja ympäristöllisen oikeushyvän olemassaolo riittäisivät yksinään perustelemaan ympäristöön kohdistuvien haitallisten toimien kriminalisointia. Näin ei kuitenkaan toistaiseksi ole, sillä rikosoikeustieteen kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta rangaistavuuden tulee myös tuottaa enemmän yhteiskunnallista hyötyä kuin siitä aiheutuu haittaa (hyötyjen ja haittojen vertailun periaate).¹⁶⁸ Lisäksi rikosoikeudellinen järjestelmän, kuten kriminalisointien ja konfiskaation, tulee sen perusoikeuksia rajoittavan luonteen vuoksi olla viimesijainen vaihtoehto säännellä yhteiskuntaelämää ja myös ympäristön käyttöä (*ultima ratio* -periaate).¹⁶⁹ Ensisijaisesti ympäristön tilatavoitteet on pyrittävä saavuttamaan muiden ympäristöoikeudellisten ohjauskeinojen, kuten hallinnollis-oikeudellisen, taloudellisen tai informaatio-ohjauksen, avulla.¹⁷⁰ Rikosoikeudella on kuitenkin olennainen merkitys ympäristön käytön ohjauksessa eikä sitä voida täysin korvata muilla vaihtoehdoilla. Ihmisten moraalii

¹⁶⁶ Ks. *Vilka* 1998, s. 149-150. Esimerkiksi lain esitöistä välittyy ympäristöarvojen merkitys nimenomaan ihmisen yhteiskunnan ja elämän kannalta. Ympäristön intressit ovat lisäksi alisteisia muille yhteiskunnallisesti tärkeille intresseille ja ihminen hallitsee ympäristön käyttämistä lupajärjestelmän avulla. Ks. HE 94/1993 vp, s. 177-178 ja 186.

¹⁶⁷ *Pirjantanniemi* 2001, s. 27. *Pirjantanniemi* on tosin katsonut, etteivät ympäristöarvojen korostaminen ja ympäristönsuojelun edistäminen välttämättä edellytä täytäntöönpanokelpoisten oikeuksien myöntämistä ympäristölle. *Pirjantanniemi* 2001, s. 26-27. Vrt. *Vilka*, joka on muun muassa kysynyt, mikä ylempi normi estäisi luonnon oikeuksien vaatimisen ja olemassaolon. Hänkin tosin näkee luonnon oikeuksien puolustamisen työkaluna ympäristöongelmien esille nostamiseen. *Vilka* 1998, s. 151 ja 157.

¹⁶⁸ *Nuutila* 1997, s. 43-45; *Lappi-Seppälä* 2000, s. 37-38 ja *Melander* 2002, s. 938. Hyötyjen ja haittojen vertailusta erityisesti ympäristörikoksissa ks. *Pirjantanniemi* 2001, s. 19-20 ja *Pirjantanniemi* 2005a, s. 195-196. *Pirjantanniemi* on tosin tarkastellut ympäristökriminalisointien hyötyjä ja haittoja ainoastaan ihmisen näkökulmasta. Mikäli ympäristölle hyväksytään itseisarvo, tulee kriminalisointien hyötyä tarkastella nähdäkseni myös ympäristön näkökulmasta. Kriminalisointien tulisi tällöin hyödyttää myös sellaisia ympäristöarvoja, joilla ei ole merkitystä ihmiselle. Esimerkkinä voidaan ajatella kaukaista järveä, jolla kukaan ei ole koskaan käynyt ja josta ihmiset eivät suoranaisesti hyödy. Hyödyttääkseen tätä itsessään arvokasta järveä, kriminalisointi ei siten saa olla sidottu ainoastaan ihmiselle aiheutuvaan hyötyyn tai haittaan.

¹⁶⁹ *Nuutila* 1997, s. 44-45 ja *Lappi-Seppälä* 2000, s. 37

¹⁷⁰ Hallinnollis-oikeudellisella ohjauksella tarkoitetaan oikeusnormeihin ja niitä konkretisoiviin hallintopäätöksiin perustuvaa ohjausta. Taloudellisessa ohjauksessa toiminta itseohjautuu taloudellisten kriteerien perusteella. Informaatio-ohjaus puolestaan painottaa tiedon lisäämistä vaikuttamiskeinona. Näiden perinteisten ohjauskeinojen rinnalle on muodostunut uusia vaihtoehtoja, joita ovat mm. julkisoikeudelliset sopimukset sekä sertifiointi- ja johtamisjärjestelmät. *Ekroos ym.* 2012, s. 29-30. Tosiasiassa keinojen erottelu ei ole näin tarkkarajaista ja käytännössä ympäristön käytön ohjaus perustuu usein eri keinojen yhdistelmille. *Kuusiniemi ym.* 2013, s. 110. Ohjauskeinoihin yhdistyy myös ajattelu tasoista, joilla käyttäytymiseen vaikuttaminen voi tapahtua. Ensimmäisellä, moraalisisella tasolla toimijoiden eettinen vakaumus ohjaa heitä toimimaan ympäristötavoitteiden mukaisesti. Toisella eli taloudellisella tasolla toiminta ohjautuu hintamekanismin seurauksena kohti tavoitetta. Kolmannella eli oikeudellisella tasolla viimekädessä oikeusnormit ja niihin liittyvät sanktiot ohjaavat ihmisten käyttäytymistä. *Kuusiniemi ym.* 2013, s. 108. Ympäristörikosoikeus sijoittuu viimesijaiselle, kolmannelle tasolle.

ja taloudellisten toimijoiden tavoitteet ovat häilyviä. Ympäristönsuojelusta tulee tehotonta ilman rikosoikeudellista taustatukea.¹⁷¹

Vaikka edellä on tarkasteltu ympäristön vahvistuvaa asemaa oikeudellisessa ja erityisesti rikosoikeudellisessa järjestelmässä, ei se poista sitä tosiasiaa, että ihminen on luontosuhteessa yhä merkittävämpi ja aktiivisempi osapuoli. Ihminen määrittelee esimerkiksi itseisarvon ja kriminalisointien sisällön sekä kantaa vastuun tekemistään ratkaisusta. Ympäristö näyttäytyy meille aina vain omasta näkökulmastamme. Näin ollen ympäristöllinen oikeushyvä ja sitä kautta myös ympäristökriminalisoinnit muodostuvat niistä eettisistä ja moraalisisista käsityksistä, arvoista ja merkityksistä, joita me ympäristölle annamme.¹⁷² Vaikuttamalla näiden sisältöön käsitykset ja arvot suodattuvat lopulta oikeusjärjestykseen ja sen tulkintoihin.

3.1.2 Ympäristö- ja rikosoikeuden yhdistyminen — sääntelyn luonne ja tekniikka

Pirjatanniemi on luonnehtinut ympäristörikosoikeutta joustavan ja jäykän järjestelmän liitoksi.¹⁷³ Ympäristöoikeus on kokonaisuus, joka ei tyhjene yhteen normistoon.¹⁷⁴ Ympäristölainsäädäntö sisältää useita eri suuntiin vaikuttavia intressejä ja joustavia normeja, joiden sisällön yksittäistapauksellinen selvittäminen voi vaatia osaamista oikeustieteen ulkopuolelta.¹⁷⁵ Rikosoikeus on taas tiukasti sidottu laillisuusperiaatteeseen, sillä se mahdollistaa rangaistusjärjestelmän avulla olennaisen puuttumisen yksilön perusoikeuksiin.¹⁷⁶

Rikosoikeuden tiukka sitoutuminen lakiin on vierasta polveilevalle ja monitieteelliselle ympäristöoikeudelle. Oikeudenalojen yhdistäminen koetteleekin erityisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen rajoja. Rikoslain ympäristörikostunnusmerkistöjä leimaa niiden epäitsenäi-

¹⁷¹ *Pirjatanniemi* 2001, s. 21 ja *Kuusiniemi ym.* 2013, s. 110. Rikosoikeudellisen järjestelmän käyttämiseen liittyy toisaalta ympäristön näkökulmasta myös ongelmia. Ensinnäkin kriminalisoinnit kiinnittävät ihmisten huomion kenties lähinnä yksittäisiin erityisen moitittaviin tekoihin, kun painopisteen tulisi olla nimenomaan yhteiskunnan aiheuttamassa kokonaisuorjituksessa. *Pirjatanniemi* 2001, s. 21 ja *Pirjatanniemi* 2005a, s. 196. Lisäksi ympäristön kannalta rikosprosessin heikkous on sen jälkikäteisyys: ympäristöön vaikuttanut asiantila on jo olemassa ja mahdollisuudet sen korjaamiseen voivat olla rajalliset. Siten rikosoikeus häviää tehokkuudessa ennakkoliselle ohjaukselle, vaikka sillä on myös preventiivistä vaikutusta. *Erkkilä — Marttinen* 2008, s. 608-609.

¹⁷² Ks. *Pirjatanniemi* 2001, s. 23.

¹⁷³ *Pirjatanniemi* 2005a, s. 113.

¹⁷⁴ Ympäristöoikeudelliset normistot kattavat ympäristönkäytön suunnittelun, kiinteistönmuodostuksen, luonnon-, maiseman- ja kulttuurin suojelun, luonnonvarojen hyödyntämisen sekä varsinaisen ympäristönsuojelun. *Pirjatanniemi* 2001, s. 29-30 ja *Ekroos ym.* 2012, s. 10-11.

¹⁷⁵ *Pirjatanniemi* 2001, s. 31.

¹⁷⁶ HE 44/2002 vp, s. 28-29.

syys ja yhteys aineelliseen ympäristölainsäädäntöön.¹⁷⁷ Tätä kutsutaan hallintoliitännäisyydeksi eli *hallintoaksessorisuudeksi*.¹⁷⁸ Hallintoaksessorinen luonne on puolestaan vaikuttanut käytettävään sääntelytekniikkaan. Ympäristörikoksia koskevat tunnusmerkistöt on toteutettu osittaisella blankorangaistustekniikalla, mikä käytännössä tarkoittaa, että tunnusmerkistön täytyminen edellyttää sekä rikoslain säännöksen että aineellisen ympäristönormiston vastaisuutta.¹⁷⁹ Tällaista sääntelyä on pidetty ongelmallisena erityisesti laillisuusperiaatteen *praeter legem* -kiellon ja epätäsmällisyyskiellon näkökulmasta.¹⁸⁰ Vaikka blankorangaistustekniikassa kummankaan oikeudenalan sääntelytekniiset tavoitteet eivät täysin täyty, on se siedettävä kompromissi. Toimivan vuoropuhelun mahdollistaa lopulta oikeudenalojen yhteinen *käytännön* tavoite — ympäristöllisen oikeushyvän suojeleminen.

3.1.3 Rikoslain 48 luvun mukaiset ympäristörikokset ja erityisesti rikoslain 48:1

Ympäristörikoksia koskeva RL 48 luku sisältää seitsemän tunnusmerkistöä, jotka ovat ympäristön turmeleminen (RL 48:1), törkeä ympäristön turmeleminen (RL 48:2), ympäristörikkomus (RL 48:3), tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen (RL 48:4), luonnonsuojelurikos (RL 48:5), törkeä luonnonsuojelurikos (RL 48:5a) ja rakennussuojelurikos (RL 48:6). Lisäksi aineellinen ympäristösääntely sisältää yhä joitakin sakonuhkaisia kriminalisointeja, joita ei vuoden 1995 kokonaisuudistuksessa katsottu voitavan siirtää rikoslakiin.¹⁸¹ Luvussa 1.4 mainituista rajauksellisista syistä johtuen seuraavaksi tarkastellaan ainoastaan RL 48:1:n mukaista ympäristön turmelemista.

¹⁷⁷ *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 1301. Alun perin tunnusmerkistöt muotoiltiin täysin itsenäisiksi. KM 1973:49, s. 186-191.

¹⁷⁸ *Pirjatanniemi* 2001, s. 32. Hallintoaksessorisuus voidaan jakaa absoluuttiseen ja suhteelliseen malliin. Näiden kahden ero perustuu siihen, kuinka vahvasti rikossääntely on kytketty hallinnollisiin normeihin. Ympäristörikossääntely ilmentää lähinnä suhteellista hallintoaksessorisuutta, sillä esimerkiksi perusmuotoisen ympäristön turmelemisen tunnusmerkistössä teonkuvaus, vaarantamisen kuvaus ja syyksiluettavuuden vaatimukset ovat itsenäisiä, mutta teon rangaistavuus edellyttää lain tai sen nojalla annetun säännöksen taikka yleisen tai yksittäistapausta koskevan määräyksen vastaisuutta taikka luvan vastaisuutta tai puuttumista. *Pirjatanniemi* 2001, s. 32-34 ja *Nissinen* 2003, s. 633-634.

¹⁷⁹ Ks. HE 94/1993 vp, s. 181 ja *Pirjatanniemi* 2001, s. 41. Yleisesti ottaen blankorangaistustekniikassa rangaistussäännös ja tunnusmerkistö ovat siis erotettu toisistaan siten, että rangaistusuhka ja rangaistava käyttäytyminen ilmenevät eri säädöksistä. *Frände* 2005, s. 37-38 ja *Melander* 2015, s. 651. Ympäristörikossääntelyn toteutustavasta enemmän ks. *Pirjatanniemi* 2005a, s. 114-136.

¹⁸⁰ LaVL 5/1994 vp, s. 4. Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä lakivaliokunta kuitenkin piti blankorangaistustekniikasta luopumista epätodennäköisenä ja tyytyi vain asettamaan sille erityisiä lisävaatimuksia. LaVL 5/1994 vp, s. 4-5. Perustuslakivaliokunta vahvisti lakivaliokunnan lausunnon. PeVM 25/1994 vp, s. 8.

¹⁸¹ HE 94/1993 vp, s. 183.

RL 48:1.1 1 kohdan mukaan rangaistavaa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta saattaa, päästää tai jättää ympäristöön esine, ainetta, säteilyä tai muuta sellaista lain tai sen nojalla annetun säännöksen taikka yleisen tai yksittäistapausta koskevan määräyksen vastaisesti taikka ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti. Kohta käsittää selkeimmin pilaamisloueiset teot. Pilaamiskäsitteen sisältöä on luontevaa tarkastella muissa ympäristölaeissa olevien ympäristön pilaamiskieltojen pohjalta. Täysin rinnastettavia aineellisen lainsäädännön ja rikoslain pilaamiskäsitteet eivät kuitenkaan ole. RL 48:1.1 1 kohdan mukaiseen ympäristön turmelemiseen voi syyllistyä aktiivisella toiminnalla (saattaa, päästää) tai laiminlyönnillä (jättää).¹⁸²

Lisäksi kiellettyä on valmistaa, luovuttaa, kuljettaa, käyttää, käsitellä tai säilyttää ainetta, valmistetta, seosta, tuotetta tai esinettä taikka käyttää laitetta vastoin tiettyjä 2 kohdassa lueteltuja säännöksiä (RL 48:1.1 2 kohta). Säännöksen 3 ja 4 kohta kriminalisoivat erityisesti jätettä koskevia laittomia toimintoja, kuten jätelakiin (17.6.2011/646) perustuvan jätehuollon järjestämisvelvollisuuden laiminlyönnin ja jätteiden säännösten vastaisen kuljettamisen. Säädösten vastaista aineen, tuotteen tai valmisteen kuljettamista koskee myös RL 48:1.1 5 kohta. Muuntogeenisistä organismeista ja aluskierrätyksestä säädetään tunnusmerkistön kohdissa 6 ja 7.

RL 48:1.1 1-7 kohtien täytyminen edellyttää, että teko on omiaan aiheuttamaan ympäristön pilaantumista, muuta vastaavaa ympäristön haitallista muuttumista tai roskaantumista taikka vaaraa terveydelle. Kyseessä on niin sanottu abstrakti vaarantamisrikos eli tunnusmerkistön täyttymiseen ei vaadita näyttöä konkreettisesta vaaratilanteesta.¹⁸³ Edellytyksenä on siten sen luonteinen teko, että on olemassa vakavasti otettava mahdollisuus vahinkoseuraukseen.¹⁸⁴

Ympäristöä voidaan turmella paitsi pilaamalla myös muuttamalla sitä. RL 48:1.3:n mukaan ympäristön turmelemisesta tuomitaan myös se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudes-

¹⁸² HE 94/1993 vp, s. 185-186.

¹⁸³ HE 93/1994 vp, s. 189 ja esimerkiksi *Nissinen* 2003, s. 635. Vrt. *Pirjantanniemi*, joka on todennut RL 48 luvun rikosten olevan pikemminkin seurausrikoksen ja abstraktin vaarantamisrikoksen yhdistelmiä. Yhtäältä tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että ympäristössä on saatu aikaan konkreettinen lain- tai luvanvastainen muutos (esim. päästetty ainetta). Toisaalta edellytetään, että kyseiset muutokset ovat omiaan aiheuttamaan rikoslain mukaisia seurauksia. *Pirjantanniemi* 2005a, s. 315-319.

¹⁸⁴ *Nuutila* 1997, s. 105.

ta ryhtyy muuttamaan ympäristöä vastoin maankäyttö- ja rakennuslakia (5.2.1999/132), vesilakia (27.5.2011/587), maa-aineslakia (24.7.1981/555), Saimaan ja Vuoksen juoksutussäännöstä taikka näiden nojalla annettua säännöstä taikka kaavaa tai lupaa siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vakavuudeltaan ympäristön pilaantumiseen rinnastettavaa muuttumista. Kielletyssä muuttamisessa on kyse sellaisesta ympäristöön kajoavasta toiminnasta, jossa ympäristöä muutetaan muuten kuin pilaamalla. Muuttamisen, kuten kielletyn maa-ainesoton, on kuitenkin oltava pilaantumiseen rinnastettavaa. RL 48:1.3 mukaisen tunnusmerkistön täyttämiseen riittää jo pelkkä kielletyn teon aloittaminen.¹⁸⁵

Rikoslain 48 luvun 1 § on malliesimerkki blankorangaitustekniikan käytöstä. Ollakseen rangaistava teon täytyy olla sekä aineellisen ympäristösääntelyn vastainen että täyttää rikoslain mukainen tunnusmerkistö. Säännös on vuosien varrella laajentunut kattamaan hyvin monenlaisia ympäristöä vahingoittavia tekoja ja se on yksi rikoslain vaikeimmin tulkittavista säännöksistä.¹⁸⁶

3.1.4 Sääntelyn eurooppaoikeudellinen ulottuvuus

Ympäristörikosten tai -ongelmien vaikutukset leviävät usein sen valtion rajojen ulkopuolelle, jossa rikos on tehty tai ongelma on aiheutettu. Ympäristöön kohdistuvat haitalliset teot ovat valtioiden yhteinen ongelma.¹⁸⁷ Ylikansallisten ongelmien ratkaisemiseen tarvitaan ylikansallisia instrumentteja, joista keskeisimmäksi kansallisen ympäristörikosoikeuden kannalta on muodostunut EU-oikeus.¹⁸⁸

¹⁸⁵ HE 94/1993 vp, s. 190-192 ja *Pirjatanniemi* 2001, s. 99-100. Ks. esimerkiksi KKO 2006:88. Tapauksessa rantakaava-alueella oli annettu metsätalouden harjoittamista rajoittavia määräyksiä. Vastaaja oli kaavamääräyksistä tietoisena ryhtynyt alueella hakkuisiin. KKO totesi hakkuiden johdosta ympäristössä tapahtuneiden muutosten olevan vakavuudeltaan ympäristön pilaantumiseen rinnastettavia, kun toimenpiteet olivat turmelleet maisemakuvaa ja melkoisesti vähentäneet alueen viihtyisyyttä.

¹⁸⁶ *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 1301. Ks. *Nissinen* 2003, s. 632-633.

¹⁸⁷ Ks. neuvoston puitepäättös 2003/80/YOS, tehty 27 päivänä tammikuuta 2003, ympäristön suojelusta rikosoikeudellisin keinoin (EUVL L 29, 5.2.2003), johdanto-osa kohdat 1 ja 3.

¹⁸⁸ EU-oikeudellisten instrumenttien vaikutusta kansalliseen lainsäädäntöön on käsitelty luvussa 2.2.1. Ympäristörikokset on huomioitu myös esimerkiksi kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä (SopS 56/2002). Perussäännön 8 artiklan 2 b iv kohdan mukaan rangaistava sotarikos on tahallinen hyökkäyksen aloittaminen tietoisena siitä, että hyökkäys aiheuttaa sellaisia ihmishenkien menetyksiä tai vammoja siviilihenkilöille tai vahinkoa siviilikohteille tai *sellaisia laajamittaisia, pitkäaikaisia ja vakavia ympäristövahinkoja*, jotka olisivat selvästi liiallisia verrattuna odotettavissa olevaan konkreettiseen ja välittömään yleiseen sotilaalliseen hyötyyn. Kun ympäristövahinkojen aiheuttaminen on näin sisällytetty sotarikoksen tunnusmerkistöön, on ympäristöulottuvuuden käytännön merkitys kuitenkin lähes olematon. *Pirjatanniemi* 2005a, s. 141.

Merkittävin, nimenomaan ympäristörikoksia koskeva EU-oikeudellinen säädös on Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin eli niin sanottu ympäristörikosdirektiivi (2008/99/EY) vuodelta 2008.¹⁸⁹ Direktiivin johdanto-osassa yhteisö ilmaisee huolensa lisääntyneestä ympäristörikollisuudesta ja nykyisten seuraamusjärjestelmien tehottomuudesta suojella ympäristöä.¹⁹⁰ Tehokkaampi suojeleminen vaatii varoitusvaikutukseltaan tehokkaampia seuraamuksia, minkä vuoksi direktiivi velvoittaa jäsenvaltiot säätämään rikosoikeudellisia rangaistuksia yhteisön ympäristönsuojelusäädöksiensä vakavasta rikkomisesta.¹⁹¹ Ympäristörikosdirektiivin 3 ja 4 artiklat määrittelevät, millaiset rikokset on säädettävä rangaistaviksi. Rangaistusten on oltava tehokkaita, oikeasuhtaisia ja varoittavia (art. 5).¹⁹² Sen sijaan konfiskaatiosta ympäristörikosten seuraamuksena ei säädetty erikseen, sillä sen katsottiin kuuluvan tuolloin voimassa olleen konfiskaatiopuitepäätöksen ja sittemmin konfiskaatiodirektiivin soveltamisalaan.¹⁹³

3.2 Konfiskaation ja ympäristörikosoikeuden suhde — kohti tehokkaampaa konfiskaatiota ympäristörikoksissa

3.2.1 Hyötykonfiskaation merkitys ja tehtävä ympäristörikosoikeudessa

Rikosoikeudellisen järjestelmän käytön tavoitteena on saada aikaan tiettyjä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Kriminalisoimalla ympäristöön kohdistuvat haitalliset teot valtiovalta viestii ympäristön olevan arvo, jonka puolesta se on valmis puuttumaan ihmisten oikeuksiin ja vapauksiin rangaistusjärjestelmän avulla. Viestillä toivotaan olevan vaikutusta käyttäytymisnormien syntymiseen ja vahvistumiseen sekä moitittavan käyttäytymisen ennaltaehkäisyyn.¹⁹⁴ Lisäksi tavoitteena on, että ihmiset havahtuisivat kriminalisointien johdosta näkemään tietyn käyttäytymisen vahingolliset vaikutukset.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Direktiivillä korvattiin neuvoston puitepäätös ympäristön suojelusta rikosoikeudellisin keinoin vuodelta 2003. Kokonaisuudessaan direktiivin nimi kuuluu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/99/EY, annettu 19 päivänä marraskuuta 2008, ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin (EUVL L 328, 6.12.2008).

¹⁹⁰ Ympäristörikosdirektiivin johdanto-osa, kohdat 2, 3 ja 5.

¹⁹¹ Ympäristörikosdirektiivin johdanto-osa, kohdat 5 ja 10.

¹⁹² Lisäksi ympäristörikosdirektiivissä on säädetty oikeushenkilön rangaistusvastuusta artikloissa 6 ja 7, joiden johdosta myös Suomen rikoslakiin tehtiin laajennuksia. HE 157/2010 vp, s. 6.

¹⁹³ KOM (2007) 51 lopullinen, 9.2.2007, s. 9.

¹⁹⁴ Ks. HE 94/1993 vp, s. 177-178 ja YmVL 3/1994 vp, s. 1. Preventiosta ja sen haasteista ympäristörikosoikeudessa ks. *Pirjatanniemi* 2005a, s. 237-257.

¹⁹⁵ *Frände* 2005, s. 28.

Ympäristön turmelemista koskevan RL 48:1:n tarkoituksena on erityisesti suojata ympäristöä pilaantumiselta. Eri suuntaan vaikuttavien yhteiskunnallisten intressien vuoksi kaikkea pilaantumisen vaaraa aiheuttavaa toimintaa ei ole kuitenkaan voitu kieltää, vaan tietynasteinen ympäristön kuormittaminen voidaan sallia lupajärjestelmää käyttäen. Ympäristölupajärjestelmä karsii RL 48:1:n soveltamisalan ulkopuolelle ympäristöluvan puitteissa tapahtuvan ympäristön pilaamisen ja siten se mahdollistaa esimerkiksi liiketaloudellisia toimintoja.¹⁹⁶ Ympäristöön kohdistuvaa toimintaa harjoitetaan yleensä sen taloudellisen merkityksen vuoksi, jolloin myös ympäristörikokset ilmenevät tavallisesti liiketoiminnan yhteydessä. Ympäristöön kohdistuvat laittomat teot on jo 70-luvulta lähtien luettu osaksi talousrikollisuutta. Taloudellisen toiminnassa tyypillisesti tehtyjä ympäristörिकoksia ovat muun muassa toiminnan harjoittaminen ilman vaadittua lupaa, erilaiset lupamääräysten rikkomukset, laittomat päästöt sekä jätteiden luvaton käsittely ja hävittäminen.¹⁹⁷ Kun taloudellisen hyödyn tavoittelu on eräs talousrikollisuuden keskeisistä motiiveista, on konfiskaatiolla olennainen merkitys ympäristörikollisuuden torjunnassa.

Menettämisseuraamuksen tuomitseminen edellyttää rikosta, mistä johtuen sen tavoitteet ovat osin sidoksissa sovellettavan rikostunnusmerkistön tavoitteisiin. RL 48 luvun rangaistussäännöksiä tavoitteena on korostaa ympäristöön kohdistuvien rikosten moitittavuutta ja ehkäistä näin ympäristöön kohdistuvia haitallisia tekoja.¹⁹⁸ Osoittamalla ympäristörikoksen kannattamattomuuden hyötykonfiskaatio pyrkii täydentämään kriminalisointien ennaltaehkäisevää vaikutusta: pelkkä ankaran rangaistuksen uhka ei välttämättä saa rikoksentekejiä luopumaan teosta, jos hän saa pitää koko rikoksesta saamansa hyödyn. Molempien seuraamusten tulee toimia tehokkaasti todellisen preventiivisen vaikutuksen aikaansaamiseksi. Toisaalta nimenomaan tehokkaan konfiskaation merkityksen voidaan katsoa korostuvan ympäristörikoksissa, sillä se poistaa yhden rikostyyppille ominaisista motiiveista. Lisäksi ympäristörikollisuuden tosiasiallinen moitittavuus lienee vielä melko vähäistä ympäristöarvojen noususta huolimatta. Ympäristörikokset luetaan moraalisesti värittömiin *mala prohibita* -tyyppisiin¹⁹⁹ rikoksiin ja

¹⁹⁶ HE 94/1993 vp, s. 185-186.

¹⁹⁷ *Pirjatanniemi* 2005b, s. 264-265. Ks. KM 1973:49, s. 8 ja *Nissinen* 2003, s. 623. *Pirjatanniemi* yhtäältä hyväksyy ja toisaalta kyseenalaistaa ympäristörikosten luokittelemista talousrikosten joukkoon. Ympäristörikoksilla on kiistatta taloudellinen ulottuvuus, mutta talouden intressien suojaaminen ei kuitenkaan ole ympäristörikos-oikeudellisen sääntelyn ydinaluetta. *Pirjatanniemi* 2005b, s. 276-277.

¹⁹⁸ YmVL 3/1994 vp, s. 1.

¹⁹⁹ Ks. *Pirttialo* 2015, s. 207.

niistä tuomitut rangaistukset ovat olleet keskimäärin alhaisia²⁰⁰. Konfiskaatio joutuu siten kantamaan suuremman vastuun rikosoikeudellisen järjestelmän ennaltaehkäisevästä vaikutuksesta, joskaan sen tehtävänä ei voi olla korvata varsinaista rangaistusta.²⁰¹

Tehokasta konfiskaatiota ympäristörikoksissa edellyttävät myös EU-oikeudelliset säännökset. Ympäristörikosdirektiivissä ei ole itsenäisiä menettämisseuraamuksia koskevia säännöksiä, vaan komission ympäristörikosdirektiiviä koskevan ehdotuksen perusteella ympäristörikokset kuuluvat konfiskaatiodirektiivin soveltamisalaan. Konfiskaatiolla on kuitenkin ehdotuksen mukaan keskeinen merkitys ympäristörikosten seuraamuksena.²⁰² Viittauksen perusteella ympäristörikosdirektiiviä ja konfiskaatiodirektiiviä tulee tulkita yhtenevästi. Tehokkuusnäkökohdat ovat keskeisiä molempien säädösten tavoitteenasettelussa. Ympäristörikosdirektiivin 1 artiklan mukaan sen tarkoituksena on säätää rikosoikeudellisista toimenpiteistä ympäristön suojelemiseksi entistä tehokkaammin. Rikosoikeudellisen järjestelmän tehostamista vaatii myös konfiskaatiodirektiivin johdanto-osa.²⁰³

Hyötykonfiskaatio ja ympäristörikosoikeus eivät ole toisistaan irrallisia oikeuden osa-alueita. Niiden välinen vuorovaikutussuhde ei ole kuitenkaan täysin tasa-arvoinen, vaan ympäristörikosoikeuden ja sen tavoitteiden voidaan katsoa olevan määräävässä asemassa. Rikosoikeudellisella seuraamusjärjestelmällä ei ole itseisarvoa, vaan sen käyttämisen tulee perustua aina muihin yhteiskunnallisesti hyväksyttäviin tavoitteisiin.²⁰⁴ Konfiskaatiosääntelyn tehtävänä on viimesijaisena ohjauskeinona tukea ja täydentää ympäristörikossääntelyn taustalla vaikuttavia tavoitteita sekä toimia osaltaan korjaavana elementtinä, mikäli rangaistussäännökset ovat epäonnistuneet preventiivisessä tehtävässään. Konfiskaatiota koskevissa tulkinta- ja päätöksentekotilanteissa tulisi siten huomioida ympäristörikosoikeuden ympäristöoikeudellinen ja ympäristönsuojelullinen tavoitteisto, vaikka konfiskaatio ei ympäristön tilaan välittömästi vaikuttakaan rikoshyödyn mennessä valtiolle.

²⁰⁰ Nummela 2013, s. 131.

²⁰¹ Ks. Nissinen 2003, s. 637. Arvopaperimarkkinarikosten osalta samansuuntaisesti Hakamies 2008, s. 53.

²⁰² KOM (2007) 51 lopullinen 9.2.2007, s. 9.

²⁰³ Ks. konfiskaatiodirektiivin johdanto-osa, kohdat 3 ja 4. Konfiskaatiopuitemääräyksen tehostamisvaatimuksesta Lavonen 2011, s. 1233. Ks. myös KKO 2007:1, jossa katsottiin EU-oikeuden edellyttävän sellaisen tulkintavaihtokutuksen antamista kansalliselle konfiskaatiosääntelylle, että sääntely säilyttää tehokkuutensa.

²⁰⁴ Ks. edellä luku 3.1.1.

3.2.2 Sääntelyehdotus — luonnonrauhan arvon konfiskaatio

Edellä on puollettu tehokasta hyötykonfiskaatiota ympäristörikoksissa. Nykyisen järjestelmän puitteissa tehostaminen voi tapahtua lähinnä kahdella tapaa: syyttäjä tai asianomistaja esittää menettämisseuraamusta koskevan vaatimuksen yhä useammin tai rikoshyötyä tuomitaan menetetyksi määrällisesti enemmän. Myös määrittelemällä uusia menettämisseuraamuksen kohteita voidaan laajentaa konfiskaation soveltamisalaa, mutta tämä vaatii yleensä lainsäädäntömuutoksia. Se ei kuitenkaan estä esittämästä *de lege ferenda* pohdintaa uudesta, nimenomaan ympäristörikoksiin soveltuvasta konfiskaation kohteesta.

Luonnonsuojelulain 59 § sisältää yhden rikoslain ulkopuolisista konfiskaatiosäännöksistä. Tässä mielenkiinnon kohteena on erityisesti säännöksen toinen virke, jonka mukaan menetetyksi tuomitaan se arvo, mikä rauhoitetulla eläimellä tai kasvilla on lajinsa edustajana. Kyseessä on siten arvokonfiskaatio, jossa menettämisseuraamus kohdistuu esineen tai omaisuuden arvoon.²⁰⁵ Säännöksen tavoitteena on ehkäistä luonnonsuojelulain vastaista toimintaa ja sen aiheuttamia kustannuksia yhteiskunnalle.²⁰⁶ Luonnonsuojelulain 59 §:n esimerkkiä seuraten voidaan pohtia, olisiko mahdollista kohdistaa vastaavanlainen arvokonfiskaatio myös abstraktimpiin luonnonarvoihin, kuten luonnonrauhaan, hiljaisuuteen, ympäristön terveellisyteen tai maisemaan. Toisin sanoen, voisiko aineelliseen ympäristölainsäädäntöön sisältyä esimerkiksi säännös, jonka mukaan menetetyksi tuomitaan se arvo, mikä luonnonrauhalla tai muulla vastaavalla on ympäristölle.

Sääntely voisi olla perusteltua sikäli, että ympäristörikoksella turmellaan usein fyysisen ympäristön lisäksi alueen abstraktimmat ympäristöarvot. Vaikka tällaiset arvot eivät ole käsin kosketeltavia, ne ovat kuitenkin erottamaton osa ympäristöä. Tällöin niiden merkitystä voidaan tarkastella sekä luonto- että ihmiskeskeisestä näkökulmasta. Luontokeskeisestä näkökulmasta käsin abstraktit luonnon ominaisuudet voivat omata itseisarvon osana luonnon kokonaisuutta.²⁰⁷ Ihmiskeskeisestä näkökulmasta ne taas voidaan nähdä välinearvoina: luonnonrauha tai kaunis maisema mahdollistavat esimerkiksi ihmisten virkistäytymisen tai ympäristön

²⁰⁵ Tarkalleen ottaen luonnonsuojelulain 59 §:n tarkoittaa kaksinkertaista konfiskaatiota — esine- ja arvokonfiskaation yhdistelmää, jossa menetetyksi tuomitaan sekä rikoksen kohde (1. virke) että sen arvo (2. virke). *Suvantola — Similä* 2011, s. 337. Ks. *Viljanen* 2007, s. 21.

²⁰⁶ *Suvantola — Similä* 2011, s. 337.

²⁰⁷ Ks. *Vilka* 1998, s. 21 ja 147.

terveellisyyden, jolloin ne palvelevat myös yleistä etua.²⁰⁸ Aineettomat ympäristöarvot ovat siten merkityksellisiä näkökulmasta riippumatta ja yhteiskunnan arvopohjan muuttuessa suuntaan, jossa ympäristö kokonaisuudessaan nähdään perusoikeutena, olisi syytä pohtia tapoja suojata ympäristöä entistä tehokkaammin ja kattavammin myös konfiskaation avulla.²⁰⁹ Nyt aineettomien ympäristöarvojen turmelemiseen itsenäisenä ilmiönä voidaan päästä kiinni lähinnä RL 48 luvun 1 §:n 3 momentin rangaistussäännöksen kautta, joka on kuitenkin soveltamisalaltaan rajattu. Suojan tarvetta korostaa edelleen ympäristöperusoikeuteen sisällytetty vaatimus turvata tulevien sukupolvien oikeudet.²¹⁰ Aineettomien ympäristöarvojen ennallistaminen saattaa osoittautua mahdottomaksi tehtäväksi ja tällaiset arvot menetetään herkästi lopullisesti.

Vaikka ympäristöpoliittisesta näkökulmasta ajatus on kenties kiehtova, sisältää se erinäisiä ongelmia, joista keskeisin varmasti koskee arvon mittaamista. Kuten tästä tutkielmasta käy jäljempänä ilmi, konfiskaation laskeminen ympäristörikoksissa ei nykytilassakaan ole aina yksinkertaista. Hakematta jääneen ympäristöluvan arvo voidaan vielä tarkistaa maksutaulukosta, mutta miten arvioidaan esimerkiksi hiljaisuuden hintaa. Luonnonsuojelulain 59 §:n mukainen konfiskaatio perustuu ympäristöministeriön vahvistamiin lajien ohjeellisiin arvoihin (Ympäristöministeriön asetus rauhoitettujen eläinten ja kasvien ohjeellisista arvoista 9/2002). Olisiko mahdollista laatia abstrakteille ympäristöarvoille vastaanvanlaiset ohjeelliset arvot esimerkiksi perustuen kohdealueen pinta-alaan?²¹¹ Mittaamisperusteiden tulisi joka tapauksessa olla niin yksiselitteiset ja täsmälliset, että vastaajan oikeusturvan ja rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vaatimukset täyttyvät. Aineettomien seikkojen taloudellinen arvottaminen ilman normitasoista ohjausta saattaisi herkästi johtaa ennustettavuuden heikkenemiseen tavalla, joka olisi muun muassa epätasällisyyskiellon vastaista. On kuitenkin huomattava, että sellaisia seikkoja, kuten maisema tai virkistys, arvotetaan jo nyt osana kiinteän omaisuuden arvoa myös ilman normitukea esimerkiksi vahingonkorvaustapauksissa.

²⁰⁸ Yleisiä etuja ovat erilaiset yhteiskunnallisesti merkittävät toiminnot ja arvot. Yleinen etu voi liittyä haitallisten ympäristömuutosten torjumiseen (suojeluintressit) esimerkiksi viihtyisyyden sekä luonto-, kulttuuri- ja maisema-arvojen vuoksi. *Kuusiniemi ym.* 2013, s. 69.

²⁰⁹ Menettämisseuraamussääntelyn soisi vastaavan yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä, sillä muutoin sääntely sattaa menettää legitimiytensä yhteiskunnan silmissä. Ks. *Tala* 2005, s. 14-15 ja 17.

²¹⁰ Ks. HE 309/1993 vp, s. 66.

²¹¹ Mahdollista voisi olla myös tarkastella asiaa käänteisesti siten, että arvioitaisiin menetettyjen ympäristöarvojen aiheuttamia häirtävaikutuksia, kuten ympäristön terveellisyyteen tai luonnon monimuotoisuuteen kohdistuvia heikennyksiä.

Esimerkiksi ympäristön turmelemista koskevassa Turun hovioikeuden tapauksessa nro 15/112327, 18.3.2015, R 14/472 (lainvoimainen) kaksi vastaajaa olivat ojittaneet toisen heistä omistamaa kiinteistöä, minkä seurauksena kiinteistöllä sijainneen lammen pinta oli laskenut 0,5 metriä ja asianomistajien kiinteistöiltä lampi oli kuivunut kokonaan. Asiassa ei esitetty menettämisseuraamusvaatimusta. Sen sijaan asianomistajat vaativat vahingonkorvauksia kesämökkinsä virkistyskäyttömahdollisuuksien olennaisesta vähenemisestä. Hovioikeus totesi, että vaikka tällainen vahinko voidaan sinänsä luokitella korvausvastuun ulkopuolelle jääväksi aineettomaksi vahingoksi, on sillä oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden mukaan sellaista markkina-arvoa, jonka perusteella vahinko voidaan korvata vahingonkorvauslain nojalla taloudellisena vahinkona tai esinevahinkona arvonalennuksen myötä.

Hovioikeus määritteli edellä kuvatussa tapauksessa kriteereitä, joilla taloudellisen vahingon määrää voidaan arvioida. Sen mukaan huomioon voidaan ottaa esimerkiksi muutostöiden aiheuttama konkreettinen haitta virkistyskäytölle ja haitan merkittävyys suhteessa kiinteistön käyttöön, vahingon ajallinen kesto sekä kiinteistön arvon aleneminen. Mikäli aineettomille ympäristöarvoille ei määriteltäisi kiinteitä hintoja esimerkiksi pinta-alan mukaan, voitaisiin arvotusperusteiden muodostuksessa hyödyntää nähdäkseni vahingonkorvaustapauksia. Olisi oikeuden johdonmukaisuuden kannalta ristiriitaista, jos sinänsä samanlaisissa arvomuodostuksissa päädyttäisiin täysin erilaisiin ratkaisuihin. Toisaalta asiassa tulisi huomioida menettämisseuraamuksen rikosoikeudellinen luonne, jolloin toinen arvotusperusteiden luomista ohjaava seikka voisi siten olla hyötykonfiskaation arviointia koskeva RL 10:2.2 ja sen tulkintakäytäntö. Tällöin yhdistyisivät sekä jo olemassa oleva käytäntö aineettomien arvojen arvotuksesta että rikosoikeudellisesti asiaan liittyvät relevantit seikat.

Toinen keskeinen ongelma voidaan havaita tarkasteltaessa arvokonfiskaation käsitettä. Arvon menettämisen katsotaan liittyvän esineen tai omaisuuden arvoon (RL 10:8). Käsitteet kumpuavat todennäköisesti siviilioikeudellisesta perinteestä.²¹² Luonnonsuojelulain mukainen

²¹² Ks. *Ailio* ja *Rautio*, jotka tosin viittaavat rikoksentekeväläinettä koskeviin menettämisseuraamusäännöksiin ja niiden esine- ja omaisuuskäsitteisiin. *Ailio* 1964, s. 80-81 ja *Rautio* 2007, s. 37. RL 10:8:n arvokonfiskaatiosäännös ja sen käsitteet ovat kuitenkin sidottu nimenomaan välinekonfiskaatioon ("Jos 4 tai 5 §:ssä tarkoitettua esinettä tai omaisuutta ei voida...").

menettämisseuraamus kohdistuu eläimiin ja kasveihin, joilla konkreettisina eliöinä on selkeä esineluonne.²¹³ Sen sijaan aineettomien ympäristöarvojen jäsentäminen esine- tai omaisuus-käsitteen piiriin ei ole lainkaan yksiselitteistä. Esinekäsitteen soveltuvuus voidaan miltei välittömästi sulkea pois, sillä esineinä ei ole vanhastaan pidetty rajoittamattomia luonnon kappaleita tai niin sanottuja aineettomia esineitä.²¹⁴ Omaisuuden käsite taas voi sisältää aineettomia kohteita, mikä on tunnistettu myös konfiskaatiodirektiivissä ja kansallisessa rikoslaisissa.²¹⁵ Ympäristöoikeudellisessa kontekstissa ympäristö mielletään yleensä nimenomaan fyysiseksi ympäristöksi.²¹⁶ Aineettomat ympäristöarvot eivät kuitenkaan ole ympäristöoikeudelle tunteettomia, mistä hyvänä esimerkkinä on maankäyttö- ja rakennuslaki.²¹⁷ Aineettomuuden hyväksyminen ei kuitenkaan vielä tarkoita, että aineeton ympäristöarvo voitaisiin katsoa omaisuudeksi. Esineoikeudessa omaisuus nähdään siirrettävissä olevina oikeuksina, joilla ei välttämättä tarvitse olla yhteyttä esineeseen.²¹⁸ Esineoikeudellisen omaisuuskäsitteen sisältöä ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä mahdollista käsitellä laajemmin, vaan tyydytään toteamaan abstraktien ympäristöarvojen sopivan siihen huonosti. Siirrettävyysvaatimuksen ja oikeusluonteen vuoksi omaisuuden käsitteeseen liittyy ikään kuin sisäänrakennettuna sen kuuluminen jollekulle. Ei ole olemassa isännättömiä oikeuksia. Lisäksi kotimainen konfiskaatiosääntely edellyttää omaisuudelta rahallista arvoa.²¹⁹ Luonnonrauhan, maiseman tai viihtyisyyden ei voida itsessään katsoa kuuluvan kenellekään tai omaavan taloudellista arvoa. Sen sijaan ne saattavat muodostaa osan muiden omaisuuskäsitteen piirin kuuluvien asioiden ominaisuuksia ja sitä kautta ne voivat tulla osaksi muuta omaisuutta sekä sen arvottamista, kuten edellä esitettiin. Selkein esimerkki tästä on kiinteä omaisuus eli omistusoikeus tai muu sen kaltainen

²¹³ Esineoikeudellisessa katsannossa esineinä pidetään yksilöityjä aineellisia kohteita, joihin ihmisellä voi olla määräysvaltaa. On riittävää, että kohde saattaa joutua ihmisen määräysvallan alle, eikä esineen tarvitse todellisuudessa kuulua kenellekään. Tällöin kyseessä on ns. isännätön esine, jollaisia myös eläimet ja kasvit ovat. *Zitting*—*Rautiala* 1963, s. 14-15; *Kartio* 2001, s. 63 ja 66 sekä *Tepora* 2003, s. 28-29.

²¹⁴ *Zitting*—*Rautiala* 1963, s. 14; *Kartio* 2001, s. 65 ja *Tepora* 2003, s. 28.

²¹⁵ Konfiskaatiodirektiivin 2 artiklan 2 kohdan mukaan omaisuudella tarkoitetaan kaikkea aineellista tai aineetonta, irtainta tai kiinteää omaisuutta. Kotimainen RL 10 luvun 2 §:n 1 momentti ei sisällä määritelmää rikoshyödyn tuottamasta omaisuudesta. Sen sijaan lain esitöiden mukaan hyöty voi olla rahaa taikka esine tai oikeus, jolla on raha-arvoa. HE 80/2000 vp, s. 21. Kansallisen ja EU-oikeudellisen sääntelyn on katsottu omaisuuskäsitteen osalta vastaavan toisiaan. HE 4/2016 vp, s. 31.

²¹⁶ *Pirjantanniemi* 2001, s. 22. Fyysisen ympäristön käsitteen voidaan katsoa olevan lähtökohta myös RL 48 säättämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä, jonka mukaan ympäristöön kuuluvat vesi, ilma, maaperä sekä luonnon eliöt ja niiden muodostamat kokonaisuudet. HE 94/1993 vp, s. 178.

²¹⁷ Useat maankäyttö- ja rakennuslain säännökset, kuten ranta-alueiden yleis- ja asemakaavan erityisiä sisältövaatimuksia koskeva 73 §, velvoittavat ottamaan huomioon esimerkiksi maisema-arvot ja virkistystarpeet.

²¹⁸ *Kartio* 2001, s. 114; *Tepora* 2003, s. 30-31 ja *Saarnilehto ym.* 2012, s. 769.

²¹⁹ HE 80/2000 vp, s. 21.

oikeus kiinteistöön.²²⁰ Kiinteistön omistaja omistaa myös kiinteistölleen kuuluvan luonnonrauhan tai maiseman, joiden arvo tulee osaksi kiinteistön arvoa.

Tulevaisuus näyttää, voisiko edellä kuvattu sääntely menettämisseuraamuksen tehostamisesta uuden aineettomien ympäristöarvojen arvokonfiskaation avulla toteutua. Ympäristönsuojelun näkökulmasta ajatus on perusteltavissa, mutta sääntelyn käytännön toteuttaminen vaatisi selkeitä arvostusperusteita ja nykyisen arvokonfiskaation käsitteen haastamista. Täysin utopistinen ehdotus ei kuitenkaan nähdäkseen ole ottaen huomioon tapa, jolla aineettomat ympäristöarvot tällä hetkellä tunnustetaan osana rikoslakia, aineellisia ympäristölakeja, vahingonkorvausoikeutta ja kiinteistön ominaisuuksia.

3.3 Ympäristörikoksen tuottaman rikoshyödyn määrittäminen

3.3.1 Rikoshyödyn syntymisen tyyppitilanteet ympäristörikoksissa

Ympäristön turmelemista koskeva tunnusmerkistö kattaa laajan kirjon erilaisia tekoja. Vaihtoehtoisia tapoja rikoshyödyn syntymiseen on siten vähintäänkin useita. Suurimmassa osassa ympäristön turmelemisrikoksia rikoshyöty syntyy kuitenkin seuraavissa tyyppitilanteissa: 1) hyöty ilmenee lisätuottona, kun toimintaa harjoitetaan ympäristölupamääräykset ylittäen tai täysin ilman asianmukaista lupaa, taikka 2) hyöty ilmenee säästöinä, kun toiminnassa ei toteuteta tarvittavia ympäristönsuojelullisia toimenpiteitä tai noudateta lainsäädäntöä.²²¹ Lisäksi tutkielmassa nostetaan esille vähäisemmälle huomiolle jäänyt, mutta oikeuskäytännöstä tunnistettavissa oleva, kiinteistön arvonnoususta syntyvä rikoshyöty (tyyppitilanne 3).

Tyyppitilanteessa 1 luvaton lisätuotto voi syntyä esimerkiksi ylittämällä ympäristölupapäätöksessä määrätyt tuotantokiintiöt, päästörajat tai maa-ainesten ottomäärät. Muita tyyppillisiä tapoja saada lisätuottoa ovat myös luvaton jätteen vastaanottaminen ja varastointi tai muun luvanvaraisen toiminnan harjoittaminen ilman ympäristölupaa. Ympäristölupa ja aineellinen ympä-

²²⁰ Zitting — Rautiala 1963, s. 18; Tepora 2003, s. 43-44 ja Saarnilehto ym. 2012, s. 770.

²²¹ KM 1973:49, s. 150 ja 255 sekä Konfiskaatiotyöryhmä 1997, s. 12. Näin myös Salila 1997a, s. 1234 ja Korkka 2015, s. 284. RL 10 luvun esitöissä rikoshyödyn syntymistä kustannussäästöinä on pidetty nimenomaan ympäristörikosten piirteenä. HE 80/2000 vp, s. 21. Se ei kuitenkaan ole yksin ympäristörikosten ominaisuus. Säästö voi syntyä esimerkiksi arvopaperimarkkinoita koskevan tiedottamisrikoksen (RL 51:5) yhteydessä, jos rikos on johtunut esimerkiksi siitä, ettei yhtiö ole varannut riittävästi resursseja sijoittajiin kohdistuvaan viestintään. Hakamies 2008, s. 98.

ristösääntely määrittelevät siten, milloin toiminta ylittää laittomuuden rajan ja milloin toiminnasta saatu hyöty on mahdollisesti rikoshyötyä.²²²

Esimerkiksi Etelä-Savon kärjäoikeuden tapauksessa nro 16/153312, 16.12.2016, R 16/1375 (lainvoimainen) vastaaja oli harjoittanut omistamillaan kiinteistöillä luvatta jätteen varastointia ja kierrätystä. Syyttäjä vaati rikoshyötynä ilman ympäristölupaa harjoitetun jätteen ammattimaisen käsittelyn tuottamaa tuloa sekä hakematta jätetyn ympäristöluvan hintaa. Kärjäoikeus tuomitsi menettämisseuraamuksen vaatimuksen mukaisena.

Vastaavanlainen on tyyppitilanne 2. Ympäristölupa tai aineellinen ympäristösääntely voivat vaatia toimintaa harjoittavalta tiettyjä ympäristön suojelua parantavia investointeja, kuten esimerkiksi jätevesien puhdistamiseen liittyviä teknisiä ratkaisuja tai tuotantoalueen pinnoittamista. Mikäli vaaditut investoinnit laiminlyödään kokonaan, välttää toiminnanharjoittaja luonnollisesti kaikki niihin liittyvät kulut, jolloin menetetyksi tulee tuomita RL 10:2.1 5 kohdan mukaan rikoksella saadun säästön arvo.²²³ Mahdollista on myös investoinnin viivästyminen, jolloin hyödyksi katsotaan investoinnin pääomalle laskettava korkosäästö.²²⁴ Melko tavomainen säästön syntymistapa on jätteen laitton varastoiminen tai polttaminen sen sijaan, että se toimitettaisiin asianmukaiseen käsittelyyn. Tällaisissa tilanteissa säästönä voidaan huomioida myös puuttuvan ympäristöluvan hinta.²²⁵ Lisäksi säästöjä voi syntyä tarkkailuvel-

²²² Ks. *Korkka* 2015, s. 284. Esimerkeistä ilmenee luvussa 3.1.2 esitetty ympäristörikosten hallintoakessorinen luonne.

²²³ Ks. *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 13-14 ja *Salila* 1997a, s. 1235-1236.

²²⁴ *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 14. Vaaditun toimenpiteen viivästyessä ei synny varsinaisia investointi- ja käyttökustannusten säästöjä, vaan toiminnanharjoittaja hyötyy korkotuoton, jonka hän saa viivästymisajalta pääomalle. Pääomahan voi olla esimerkiksi pankkitilillä kasvamassa korkoa sen sijaan, että se olisi sijoitettu vaadittaviin suojelutoimenpiteisiin. Tällöin keskeinen kysymys on oikean korkokannan määrittäminen. *Konfiskaatiotyöryhmä* on aikoinaan ehdottanut käytettäväksi Suomen Pankin pitkän ajan viitekorkoa, johon lisätään yksittäistapauksittain sovittava pankkimarginaali. *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 15.

²²⁵ Ks. esimerkiksi Itä-Suomen HO:n ratkaisu nro 17/115921, 21.4.2017, R 16/1105 (lainvoimainen), Tuusulan KO:n ratkaisu nro 14/136390, 5.9.2014 R 12/1395 (lainvoimainen) ja Hyvinkään KO:n ratkaisu nro 17/126890, 30.6.2017, R 17/195 (lainvoimainen). Ko. tapauksissa kiinteistöillä oli säilytetty sekä osin myös poltettu sekaista jätettä, kuten ajoneuvoja, öljyjä ja muuta metalli- ja puujätettä. Rikoshyötynä menetettäväksi vaadittiin säästyneitä jätteenkäsittelymaksuja, säästyneitä kuljetuskustannuksia sekä Itä-Suomen HO:n tapauksessa lisäksi puuttuvan ympäristöluvan arvoa.

voitteiden laiminlyönnistä²²⁶ tai käyttämällä tuotannossa halvempia, mutta kiellettyjä materiaaleja²²⁷.

Investointisäästöjen näkökulmasta mielenkiintoinen on törkeää ympäristön turmelemista koskeva ns. Talvivaara-tapaus (Rovaniemen HO nro 18/112404, 22.3.2018, R 16/915, ei lainvoimainen). Syyttäjien mukaan yhtiö oli saanut rikoksen tuottamaa taloudellista hyötyä säästyneiden kulujen muodossa yhtiön lykättyä käänteisosmoosilaitteiston hankintaa ja laiminlyömällä ylimääräisen veden varastoaltaan rakentamisen. Käänteisosmoosilaitteiston hankinnan viivästyminen aiheutti riittävän jätevesien puhdistuskapasiteetin lykkääntymisen. Ylimääräisen veden varastointialtaan puuttuminen taas johti alaskapasiteetin riittämättömyyteen. Hovioikeus hylkäsi molemmat konfiskaatiovaatimukset. Se katsoi, ettei yhtiö ollut sille myönnetyn ympäristöluvan perusteella tai muutoinkaan velvollinen hankkimaan *nimenomaan* käänteisosmoosilaitteistoa tai rakentamaan ylimääräistä veden varastoallasta. Ratkaisu tarkoittaa sitä, ettei investointisäästöjen laskennassa voida kiinnittytyä ainoastaan yhteen vaihtoehtoon, ellei kyseistä investointia ole toiminnanharjoittajalta nimenomaisesti edellytetty. Investointisäästöjä tulee vaatia yleisemmällä tasolla, mikä onkin perusteltua, sillä tällöin tuomioistuin joutuu vähintäänkin arvioimaan saadun säästön määrän RL 10:2.2:n perusteella.²²⁸ RL 10:2.2:n mukaan tilanteessa, jossa hyödyn määrästä ei ole saatavissa selvitystä tai sen esittämiseen liittyy vaikeuksia, hyöty tulee arvioida ottaen huomioon rikoksen laatu, rikollisen toiminnan laajuus ja muut olosuhteet.

²²⁶ Tällöin säästetään työvoima- tai vastaavia kustannuksia. Ks. esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan kärjäoikeuden ratkaisu nro 13/356, 21.2.2013, R 12/1856 (lainvoimainen), jossa yhtiö oli laiminlyönyt useiden ympäristöluvas-
sa vaadittujen tarkkailujen, kuten pohjavesi-, melu- ja pölytarkkailujen, suorittamisen. Ks. myös Hyvinkään kärjäoikeuden ratkaisu nro 17/133699, 1.9.2017, R 17/308, jossa menetettäväksi vaadittiin näytteenottolaitteiston arvoon perustuvaa summaa. Kärjäoikeus tuomitsi vastaajan menettämään näytteenottolaitteiston ja siihen liittyvien asennuskustannusten arvon. Helsingin HO ei muuttanut kärjäoikeuden ratkaisua. Helsingin HO nro 18/147495, 02.11.2018, R 17/2165 (ei lainvoimainen).

²²⁷ Helsingin HO:n ratkaisussa nro 17/114980, 11.4.2017, R 15/2177 (lainvoimainen) tuomittiin menettäväksi säästön arvo, joka oli syntynyt vastaajayhtiön käytettyä asfaltin valmistuksessa jäteasfalttia asianmukaisen ki-
viaineksen sijaan.

²²⁸ Vaasan hovioikeuden tapauksessa nro 16/148815, 23.11.2016, R 16/234 (lainvoimainen) yhtiö oli juoksuuttanut jätevettä ohi puhdistusprosessin. Syyttäjä vaati menetettäväksi rikoshyötynä yleisesti säästettyjä puhdistus-
kustannuksia sitomatta vaatimusta tiettyyn puhdistustekniikkaan. Hovioikeus hyväksyi menettämisseuraamus-
vaatimuksen ja arvioi yhtiön saaman hyödyn määrän. Tällaista ratkaisua on kannatettu myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. *Salila* 1997a, s. 1236.

Tyyppitilanteessa 3 on kyse arvonnousun aiheuttamasta rikoshyödyistä. Ympäristön turmelemiseksi katsottava laitton hakkuu, vesistön ruoppaus tai muu vastaava toimenpide voi nostaa kiinteistön arvoa siten, että arvonnousu voidaan mahdollisesti tuomita menetetyksi rikoksella saadun omaisuuden tuottona (RL 10:2.1 3 kohta). Arvonnousun tunnistaminen rikoshyödyksi on kuitenkin haasteellista eikä tuottoon kohdistuvia konfiskaatioituomioita ole juurikaan ollut.²²⁹

Turun hovioikeuden tapauksessa nro 18/147794, 2.11.2018, R 18/292 (ei lainvoimainen) vastaajien katsottiin hakkauttaneen oikeudettomasti 12 puuta kunnan omistamalta kiinteistöltä. Hakkuiden johdosta maisema vastaajien tontilta oli selvästi avartunut meren suuntaan. Hovioikeus yhtyi käräjäoikeuden kantaan, jonka mukaan paremmalla näköalalla varustettu kiinteistö on asuntomarkkinoilla arvokkaampi kuin kiinteistö, jolla tällaista ominaisuutta ei ole. Lisäksi maisemallisen arvon lisääntymistä tapauksessa korosti hovioikeuden mukaan se, että vastaajien talo oli kolmikerroksinen ja näkymän voidaan olettaa olevan sitä parempi, mitä korkeammalta sitä katselee. Hovioikeus velvoitti vastaajat siten korvaamaan rikoksen tuottama taloudellisenä hyötynä 10 000 euroa kiinteistön arvonnousun johdosta.²³⁰

Hyötyä voi lisäksi syntyä eri tyyppitilanteiden yhdistelmistä. Toiminnanharjoittaja voi esimerkiksi sekä ylittää ympäristöluvassa sallitun tuontantomäärän että laiminlyödä vaaditut investoinnit.²³¹ Tällöin, tai ylipäätään ympäristörikoksissa voi olla haastavaa erotella, mikä hyöty on minkäkin rikkomuksen tuottamaa. Mikäli laitton rikoshyöty on syntynyt osana laillista

²²⁹ Ympäristörikokset ja rikoshyödyn laskeminen. *Leila Suvantolan* puheenvuoro ympäristörikoksia koskevassa koulutustilaisuudessa 5.9.2017, s. 14 ja HE 4/2016 vp, s. 32.

²³⁰ Maisemassa aiheutuneen muutoksen vaikutus kiinteistön arvoon on todettu jo ratkaisussa KKO 1987:57, jossa oli kyse luvatta suoritetusta avohakkuusta ja sen vaikutuksesta naapurikiinteistön arvoon. Ks. myös Helsingin hovioikeuden ratkaisu nro 1466, 18.5.2006, R 03/3196 (lainvoimainen). Vastaajat olivat hakkauttaneet/hakanneet puuta kaupungin omistamalta puistoalueelta merinäköalan saamiseksi yhtiön rakentamille erillistaloille vastoin kaupungin ja yhtiön välistä maankäytösopimusta sekä ilman asianmukaista lupaa. Hovioikeus tuomitsi vastaajat sakkoon ympäristön turmelemisesta. Rangaistusvaatimuksen ohella syyttäjä oli esittänyt menettämisseuraamusvaatimuksen, jossa vaadittiin menetettäväksi asuntojen arvonnousuna saatua rikoshyötyä. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi syyttäjän vaatimuksen näytön puuttumisen vuoksi.

²³¹ Ks. esimerkiksi luvussa 3.3.3 tarkemmin esiteltävä KKO 1995:181.

liiketoimintaa, tulee se lisäksi kyetä erottamaan toiminnan laillisen osan tuotosta.²³² Rikollisen toiminta on voinut jatkua useita vuosia ja välissä on voinut olla myös täysin laillisen toiminnan jaksoja, mikä lisää erottelun haastavuutta. Rikoksen ja sen tuottaman hyödyn välisen syy-yhteyden määrittämisessä voidaan hyödyntää luvussa 2.2.3 esitettyä kaksitasoiseen malliin perustuvaa tarkastelua. Ensimmäisellä tasolla todetaan RL 48:1:n tunnusmerkistön täyttävän toiminnan ja taloudellisen hyödyn välinen yhteys (faktinen kausaliteetti) NESS-testin avulla. Testin mukaan tuottoa tai sen osaa voi olla rikoshyötyä vain, mikäli tunnusmerkistön täyttävä toiminta on välttämätön tekijä tuoton kannalta riittävässä ehtojoukossa.²³³

Syy-yhteyden on todettu puuttuneen esimerkiksi Helsingin hovioikeuden ratkaisussa nro 18/127743, 27.6.2018, R 17/1338 (lainvoimainen). A oli tehnyt X Oy:n kanssa sopimuksen omistamansa kiinteistön maisemoinnista. Sopimuksen nojalla X Oy oli kuljetanut savipitoisia maa-aineksia pohjavesialueella sijainneelle kiinteistölle. Vastaanottamalla maa-aineksia ilman asianmukaista ympäristölupaa hovioikeus katsoi A:n syyllistyneen ympäristön turmelemiseen. Rangaistusvaatimuksen ohella syyttäjä oli esittänyt menettämisseuraamusvaatimuksen, jonka määrä, 13 640 euroa, perustui siihen, että A oli maisemointiurakkasopimukseen sitoutuessaan saanut itselleen kyseisen määrän arvosta putki- ja rakennustarvikkeita. A kiisti saaneensa menettelystään rikoshyötyä. Hovioikeus totesi ratkaisussaan, että sallimalla kiinteistönsä käyttämisen maankaatopaikkana A ei ollut saanut suoraa rikoshyötyä. Kun syyttäjä ei ollut vaatimuksensa tueksi vedonnut muihin kuin teonkuvauksesta ilmeneviin ympäristön turmelemisen perustaviin seikkoihin, jotka eivät hovioikeuden mukaan olleet syy-yhteydessä maisemointiurakkasopimuksen ehdon mukaiseen tarvikkeiden toimittamiseen, tuli syyttäjän menettämisseuraamusvaatimus hylätä. Ratkaisussa korostuu ennen kaikkea syyttäjän velvollisuus vedota selkeästi niihin konkreettisiin seikkoihin, jotka liittyvät rikoksesta saadun hyödyn tunnusmerkistön täyttävään menettelyyn.²³⁴ NESS-testin valossa syyttäjän olisi tul-
lut osoittaa, että maa-ainesten vastaanottaminen ja ympäristöluvan hakemisen laimin-

²³² *Liljenfeldt* 1984, s. 465; *Viljanen* 2007, s. 70 ja *Korkka* 2015, s. 284. Ks. myös *Salila* 1997a, s. 1238-1239 ja *Matningsdal* 2003, s. 218-219. Rikoksella saadun hyödyn ja mahdollisen muun hyödyn erottaminen on ongelmallista myös arvopaperimarkkinarikoksissa. Tästä syystä Yhdysvalloissa on esiintynyt oikeustapauksia, joissa tuomioistuimet pitäneet rikoksen tuottamana hyötynä kaikkea hyötyä, jonka vastaaja on hankkinut sinä aikana, kun hän on rikkonut lakia. *Hakamies* 2008, s. 64. Rankaisukieltoperiaatteen vuoksi tällainen tulkinta ei Suomessa ole mahdollinen.

²³³ *Korkka* 2015, s. 287.

²³⁴ Ks. luvussa 2.2.3 esitetty KKO 2018:14.

lyönti oli ollut välttämätön tekijä maisemointiurakkasopimuksessa tarkoitettujen tarvikkeiden saamiseksi.

Syy-yhteystarkastelun toisella tasolla arvioidaan saadun hyödyn merkityksellisyyttä suhteessa ympäristön turmelemisen tunnusmerkistöön (juridinen relevanssi). Tarkastelu voidaan tiivistää kysymykseen siitä, onko hyöty saatu toimimalla vastoin RL 48:1:n ja ympäristörikosten hallintoaksessorisuudesta johtuen myös aineellisen ympäristösääntelyn tarkoitusta. Toisin sanoen, mitä selkeämmin hyöty on saatu pilaamalla ympäristöä ja loukkaamalla ympäristöarvojen suojelua, sitä todennäköisemmin kyse on nimenomaan rikoshyödyistä.²³⁵

3.3.2 *Bruttohyödyn määrittäminen tyyppitilanteittain*

Kun rikoshyödyn syntyminen ympäristörikoksen johdosta on todennettu, on vuorossa varsinainen rikoshyödyn määrittäminen ja tarkkojen euromäärien laskeminen. Ajankohta, jonka perusteella rikoshyötylaskelma tehdään, määräytyy samoin perustein kuin itse rikoksen rangaistavuus. Rikoshyöty lasketaan siten lähtökohtaisesti rikoksen *tekohetken* hintatason ja olosuhteiden perusteella. Jatkuvien ja pitkäaikaisten rikosten kohdalla hyöty voidaan laskea myös rikoksen päättymishetken hintatason perusteella.²³⁶

Luvattoman lisätuoton tilanteissa hyötylaskelma voi olla mahdollista tehdä hyvinkin tarkasti, mikäli vastaajalla on hallussaan tuottoa osoittavaa dokumentaatiota. Liiketoiminnan yhteydessä tehdyn ympäristörikoksen osalta tämä tarkoittaa toiminnanharjoittajan kirjanpitoa.²³⁷ Kirjanpidon perusteella laadittavan tuloslaskelman avulla voidaan analysoida liiketoiminnalla saadun tulon määrä.²³⁸ Tuloslaskelman sisällöstä on säädetty kirjanpitoasetuksen (30.12.1997/1339) 1 §:ssä. Liiketoiminnan tulosta laskettaessa lähtökohtana on yhtiön *liikevaihto*, joka saadaan vähentämällä myönnettyt alennukset, arvonlisävero sekä muut välittömästi myynnin määrään perustuvat verot yhtiön myynnin tuotoista (kirjanpitolaki 4:1,

²³⁵ Korkka 2015, s. 143-145 ja 296-297.

²³⁶ Ks. *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 12. Tekohetken määrittämisestä yleisesti ks. esimerkiksi *Frände* 2005, s. 46-48.

²³⁷ KM 1973:49, s. 151-152 ja *Salila* 1997b, s. 62.

²³⁸ Ks. *Niskavaara* 2017, s. 25 ja 49. Yhtiön taloutta voidaan kuvata myös taseen ja rahoituslaskelman eli kassavirran avulla. Tase kertoo yrityksen taloudellisen aseman, sen varat ja velat, tietyllä hetkellä. Rahoituslaskelmaa taas ilmenee, kuinka paljon yhtiölle tulee rahaa kassaan ja kuinka paljon sitä poistuu kassasta. *Niskavaara* 2017, s. 25-26. Parhaiten rikoshyödyn määrittämisen tarkoituksiin soveltuu kuitenkin nähdäkseni tuloslaskelma, sillä se kuvaa konkreettisesti nimenomaan yhtiön toiminnassa saavutettua tulosta.

30.12.1997/1336). Toinen tärkeä liiketoiminnan liiketoiminnan kannattavuutta kuvaava tunnusluku eli *liikevoitto*, saadaan, kun liikevaihdosta vähennetään edelleen sekä lyhyt- että pitkävaikutteiset kulut. Lyhytvaikutteisilla kuluilla tai juoksevilla kuluilla tarkoitetaan esimerkiksi materiaalien ja palvelujen hankintoihin, henkilöstöön, tiloihin ja myyntiin liittyviä kuluja. Pitkävaikutteiset kulut eli poistot ovat puolestaan liitännäisiä suunniteltuihin investointeihin.²³⁹ Lopullinen liiketoiminnan tulos saadaan kuitenkin vasta vähentämällä tuloslaskelmasta eräät rahoituserät sekä verot (*nettotulos*).²⁴⁰

Mahdollisuus kuvata yhtiön taloudellista tulosta useamman kuin yhden tunnusluvun avulla aiheuttaa tulkintaongelman rikoshyödyn laskentatilanteissa — minkä tunnusluvun perusteella rikoshyöty tulee määrittää? Liikevaihto, liikevoitto ja nettotulos johtavat määrällisesti erilaisiin lopputuloksiin, joten valinnalla on olennainen merkitys rikoshyödyn määrän kannalta. Kun mielenkiinnon kohteena on aluksi ainoastaan bruttohyödyn määrä, voidaan luontevimpana lähtökohtana pitää liikevaihtoa. Sekä liikevoitto että nettotulos ilmaisevat *koko yhtiön toiminnassa*, myös toiminnan laillisissa osissa, saavutetun nettohyödyn määrän, jolloin riskinä on, että rikoshyödyistä tulee vähennettäväksi myös rikokseen liittymättömiä kuluja.²⁴¹ Näin ollen yhtiön kirjanpidosta selvitetään nimenomaan laittoman toiminnan osuus konfiskaatiovastaajan liikevaihdosta eli esimerkiksi ympäristöluvan luparajat ylittäen tuotettujen tuotteiden yhteenlaskettu arvo.²⁴² Sillä, että toiminta kokonaisuudessaan on ollut tappiollista, ei ole merkitystä rikoshyödyn laskettaessa.²⁴³

Kirjanpitoa vastaavaa dokumentaatiota voi olla mahdollista hyödyntää myös tilanteissa, joissa ympäristörikosta ei ole tehty liiketoiminnan yhteydessä. Yksityishenkilönä toimiva vastaaja on voinut saada tuloja esimerkiksi vastaanottamalla jätettä maksua vastaan tai louhimalla ja mahdollisesti myymällä maa-aineksia ilman lupaa. Tällöin saatu lisätulo saattaa ilmetä tosit-

²³⁹ *Niskavaara* 2017, s. 49-53.

²⁴⁰ *Niskavaara* 2017, s. 54-55.

²⁴¹ Ks. kulujen syy-yhteydestä luku 4.2. Näin on katsottu myöskin korkeimman oikeus huumausainerikosta koskeneessa ratkaisussa KKO 2004:73. Korkeimman oikeuden mukaan laillisessa liiketoiminnassa noudatettavaa myyntivoiton laskemistapaa ei ole perusteltua noudattaa rikollisen toiminnan tuottamaa rikoshyötyä määrittäessä. Mikäli rikoshyöty rinnastettaisiin laillisen liiketoiminnan tuottamaan liikevoittoon, myös rikollisen toiminnan mahdollistamisesta johtuvat kustannukset olisi vähennettävä rikoshyödyistä. Tätä voidaan pitää kriminaalipoliittisesti epäsuotavana.

²⁴² *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 13.

²⁴³ *Salila* 1997b, s. 67. Mikäli liiketoiminta on ollut tappiollista, pienentää laitton hyöty osaltaan syntynyttä tappiota. Rikoshyödyksi katsotaan tällöin määrä, jolla tappio on vähentynyt. *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 12.

teista tai vastaajan tiliotteelta. Toisinaan dokumentaatio voi kuitenkin olla puutteellista tai sitä ei ole saatavilla lainkaan, oli kyse sitten liiketoiminnasta tai ei. Tällaisissa tilanteissa lisätulo joudutaan arvioimaan RL 10:2.2:n nojalla. Arvioinnin pohjaksi voidaan ottaa tuotteen paikallinen keskimääräinen markkinahinta, jonka selvittämisen jälkeen laittoman tuotannon kokonaisarvo saadaan kertomalla yhden yksikön hinta laittomien yksiköiden määrällä.²⁴⁴ Tämä perustelee nähdäkseni osaltaan myös liikevaihdon käyttämistä rikoshyödyn laskennan lähtökohdaksi liiketoiminnan ympäristörikoksissa. Laskentatapojen tulisi olla perusteiltaan mahdollisimman vertailukelpoisia ja yhtenäisiä eri tilanteissa. Olisi kyseenalaista ottaa lähtökohdaksi nettohyötyä painottava tunnusluku ainoastaan kattavan kirjanpidon tilanteissa, mikäli muissa tapauksissa rikoshyötylaskelma pohjautuisi eräänlaiseen bruttohyötyarvioon.

Hyvä esimerkki lupamääräykset ylittävän tuotannon aiheuttamasta lisätulosta on Vaasan hovioikeuden ratkaisu nro 16/114624, 7.4.2016, R 15/294 (lainvoimainen). Ympäristöluvan mukaan vastaaja sai pitää turkistarhassaan 480 siitosnaaraskettua pentuineen. Kettujen määrä oli kuitenkin ylittänyt lupamääräyksen useana vuonna peräkkäin. Syyttäjä vaati rikoshyötynä laittomasta ylituotannosta syntynyttä lisätuloa, jonka määrä 151 880,68 euroa perustui keskimääräisiin pentutuloksiin, keskimääräisiin nahkojen hintoihin sekä keskimääräisiin tuotantokustannuksiin. Hovioikeus totesi tuomiossaan, että pitämällä ympäristöluvan sallimaa määrää enemmän siitosnaaraskettuja vastaaja oli saanut tuotettua syytteessä tarkoitettuna aikana suuremman määrän nahkoja kuin mitä luvan mukaisesti menettelemällä olisi ollut saatavissa. Vastaaja oli siten saanut taloudellista hyötyä. Hovioikeus ei kuitenkaan hyväksynyt edellä mainittuja keskiarvoja hyötylaskelman lähtökohdaksi, vaan se huomioi rikoshyötyä alentavana seikkana muun muassa vastaajan esittämän hävikin määrän. Hovioikeus katsoi rikoksen tuottaman hyödyn määräksi 65 000 euroa.

Sen sijaan ympäristöluvassa tai lainsäädännössä vaaditun investoinnin laiminlyönnistä tai lykkäämisestä aiheutuneen säästön, joko pääoman tai korkohyödyn, arvon laskeminen on aina eräänlainen arvio. Tällaisissa tilanteissa laskelma perustuu niihin hypoteettisiin kuluihin, jotka vastaajan olisi tullut maksaa rikosentekohetkellä estääkseen tunnusmerkistön täyttymisen.²⁴⁵

²⁴⁴ *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 13 ja *Salila* 1997b, s. 68.

²⁴⁵ *Korkka* 2015, s. 311.

Vastaajalta ei oikeuskäytännön perusteella voida vaatia nimenomaan tietyn tekniikan käyttämistä tai investoinnin tekemistä, vaan toiminnanharjoittajalla on niin sanottu toteuttamisvastuu ja -oikeus.²⁴⁶ Ympäristölupavelvollisen toiminnanharjoittajan on kuitenkin käytettävä *parasta käyttökelpoista tekniikkaa* (YSL 8 §), mikä rajaa jonkin verran tälle jääviä vaihtoehtoja. Laskelman lähtökohdaksi tulee siten ottaa ainoastaan ne kustannukset, jotka olisivat olleet tarpeen laillisen tilan saavuttamiseksi.²⁴⁷ Arviointiin ei sen sijaan tarvitse turvautua tilanteissa, joissa säästö on syntynyt ympäristöluvan puuttumisesta, sillä ympäristölupien hinnat määräytyvät valtioneuvoston asetuksen liitteenä olevan maksutaulukon perusteella.²⁴⁸ Aina ei kuitenkaan käytännössä ole selvää, minkälaista ympäristölupaa toiminta olisi vaatinut.

Säästön arvon konfiskaatiosta on ollut kyse esimerkiksi tapauksissa KKO 1995:181 ja Itä-Suomen hovioikeus nro 17/115921, 21.4.2017, R 16/1105 (lainvoimainen). Ensiksi mainitussa korkeimman oikeuden ratkaisussa vastaajayhtiön katsottiin saaneen laitonta taloudellista hyötyä säästyneistä jätevesipuhdistamon käyttö- ja korkokuluista. Puhdistamon puuttumisen vuoksi yhtiö oli ylittänyt luvassa määrättyt jäteveden kuormitusarvot. Tapauksessa oli kysymys myös saavutetusta lisätulosta. Itä-Suomen HO:n tapauksessa vastaaja oli harjoittanut ammattimaista jätteenkäsittelytoimintaa ilman vaadittavaa ympäristölupaa. Hänet tuomittiin menettämään ympäristöluvan arvo.

Arvonnousua koskeva hyötylaskelma perustuu lähtökohtaisesti hypoteettiseen arvioon siitä, mikä on ollut omaisuuden arvo ennen ja jälkeen ympäristörikoksen. Näiden arvioitujen arvojen erotus on luonnollisesti syntyneen rikoshyödyn määrä. Mahdollinen on toki myös tilanne, jossa omaisuuden osto- ja edelleenmyyntihinnat ovat tarkistettavissa tositteista, kun arvonnousun kohteena ollut omaisuus on vaihtanut omistajaa rikoksen jälkeen. Mikäli näin ei kuitenkaan ole, arvonnousun arvioinnin apuna voidaan käyttää asiantuntijaa. Ympäristön turme-

²⁴⁶ Ks. aiemmin esitetty ns. Talvivaara-tapaus. Toteuttamisvastuun ja -oikeuden perusteella ympäristöluvassa asetetaan esimerkiksi päästörajoituksen tavoite, johon toiminnanharjoittajan tulee pyrkiä, mutta hänelle jätetään mahdollisuus valita itse keinot tavoitteen saavuttamiseksi. *Kuusiniemi ym.* 2013, s. 1454.

²⁴⁷ *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 14 ja *Korkka* 2015, s. 315.

²⁴⁸ Vuonna 2018 voimassa on ollut valtioneuvoston asetus aluehallintovirastojen maksuista vuonna 2018 (997/2017). Ympäristölupien hinnat on määritelty asetuksen liitteenä olevan maksutaulukon kohdassa 3.

lemisrikoksissa tämä tarkoittaa etenkin kiinteistönvälittäjä²⁴⁹ arvonnousun kohdistuessa niissä tyypillisesti kiinteään omaisuuteen, kun omalla tai toisen kiinteistöllä aiheutetaan RL 48 luvun 1 §:n tarkoittama haitallinen muutos esimerkiksi päästämällä sinne maaperää pilaavaa ainetta tai muokkaamalla maastoa luvattomalla maa-ainesten otolla tai puiden kaadolla.

3.3.3 Nettohyötyperiaatteen soveltaminen ympäristörikoksissa

Edellisessä luvussa kuvatut laskentaperusteet tuottavat vasta rikoksella saavutetun bruttohyödyn arvon. Ympäristörikokset ovat rikostyyppi, jonka kohdalla oikeuskäytännössä on sovellettu nettohyötyperiaatetta ja tehty erilaisia kuluvähennyksiä rikoshyödyn lopullista määrää laskettaessa.

Nettohyötyperiaatetta puhtaimmillaan on sovellettu ratkaisussa KKO 1995:181. Tapauksessa vastaajayhtiön katsottiin syyllistyneen ympäristörikokseen sen ylitettyä luvassa määritellyt paperintuotannon tuotantomäärät sekä jätevesien kuormitusarvot. Rikoksella saavutettuna taloudellisena hyötynä korkein oikeus huomioi sekä jäteveden puhdistamiseen liittyvät kustannussäästöt (käyttö- ja korkomenot) että ylimääräisellä paperintuotannolla saadun lisätulon. Laskettaessa lisätuloa tuomioistuimien otti lähtökohdaksi yhtiön kirjanpidolliseen tulokseen perustuvan liikevoiton. Liikevoiton käsitteen mukaisesti vähennyksinä otettiin huomioon paperintuotantoon kohdistuneet käyttöomaisuuden poistot. Lisäksi korkein oikeus katsoi, että liikevoitosta voidaan vähentää myös muut yhtiön voittoa pienentävät erät eli kyseisessä tapauksessa paperintuotantoon kohdistuneet korkomenot ja tuotannosta johtuneet välittömät verot sekä kustannussäästöinä konfiskoitava määrä.

²⁴⁹ Kiinteistönvälittäjä hyödynnettiin alaviitteessä 228 mainitussa Helsingin hovioikeuden ratkaisussa nro 1466, 18.5.2006 R 03/3196 (lainvoimainen). Sen sijaan kiinteistön *arvon alenemiseen* perustuvat vahingonkorvausvaatimukset nojautuvat usein asianomistajien omaan kokemukseen ympäristön turmelemisen aiheuttamasta haitasta. Ks. esimerkiksi Keski-Suomen käräjäoikeuden ratkaisu nro 17/148166, 21.12.2017, R17/1928 (lainvoimainen) ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden tuomio nro 17/106373, 14.2.2017, R 16/1391. Pohjois-Karjalan tapauksessa käsiteltiin lisäksi melumittauksia ja yhden asianomistajan kiinteistön kauppakirjaa. Käräjäoikeus katsoi jääneen näyttämättä, että vastaajan toiminnasta olisi aiheutunut kiinteistön arvon alenemiseen johtanutta haittaa. Myös syyte ympäristön turmelemisesta hylättiin. Syyttäjä valitti käräjäoikeuden ratkaisusta Itä-Suomen hovioikeuteen, mutta vahingonkorvausvaadetta ei esitetty uudelleen. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota. Ks. Itä-Suomen HO nro 17/148498, 29.11.2017, R 17/341 (lainvoimainen).

Ratkaisussa KKO 1995:181 rikoshyöty ilmeni lisätuoton ja säästön yhdistelmänä vastaajayhtiön rikottua voimassa ollutta ympäristölupaa. Rikoksen tuottamaa hyötyä laskettaessa vähennuskelpoisina pidettiin kuluja, jotka yhtiöllä oli ollut myös sen laillisessa toiminnan osassa.²⁵⁰

Korkeimman oikeuden johtopäätöstä on sittemmin oikeuskirjallisuudessa kritisoitu, eikä sen ole katsottu vastaavan tuomioistuimen 1990-luvun lopun sekä 2000-luvun tapaa erotella *rikoksen tekemisestä aiheutuneet kulut ja muuhun kuin rikolliseen toimintaan liittyvät kulut*. Laittomaan tuotantoon liittyvien kulujen on nähty johtuvan itse loppurikoksen tekemisestä, jolloin ne olisi tullut katsoa vähennyskelvottomiksi.²⁵¹ Kyseisen ratkaisun on nähty osaltaan edistävän myös rikostyyppien perusteetonta erottelua hyötykonfiskaatiossa.²⁵²

Ratkaisu KKO 2017:56 asettaa kuitenkin ratkaisun KKO 1995:181 osin uuteen valoon. Lupa-rajat rikkovaan laittomaan toimintaan liittyviä kuluja ei oltu aiheutettu sinänsä rangaistavalla menettelyllä. On täysin laillista hankkia esimerkiksi raaka-aineita ja laitteistoa ympäristöä koskevaa toimintaa varten, vaikka näitä käytettäisiinkin myöhemmin ympäristörikoksen tekemiseen. Tämänkaltaiset kustannukset tulevat ratkaisun KKO 2017:56 perusteella vähentää lisätulona saadun rikoshyödyn bruttomäärästä.²⁵³

Molemmat ratkaisut ilmentävät siten nettohyötyperiaatetta. Muilta osin ratkaisu KKO 1995:181 ei kuitenkaan liene linjassa ratkaisun KKO 2017:56 kanssa. Sekä liikevaihdon käsitteen käyttö rikoshyötyä laskettaessa että verojen vähennyskelpoisuus ovat kyseenalaisia korkeimman oikeuden nykyisen käytännön näkökulmasta, mikä osoitetaan jäljempänä tässä tutkielmassa. Kielteisesti tulisi suhtautua myös kustannussäästöinä ilmenevän rikoshyödyn määrän vähentämiseen muulla tavalla syntyneestä hyödystä. Mikäli rikoshyötyä syntyy useammalla eri tavalla, tulisi kokonaisyhtiö muodostua näiden hyötyjen yhteenlasketusta määrästä.²⁵⁴

²⁵⁰ *Viljanen* 2007, s. 118.

²⁵¹ *Viljanen* 2007, s. 119 ja *Korkka* 2015, s. 170.

²⁵² *Nuutila* jatkuvapäiviteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa ja *Viljanen* 2007, s. 119-120.

²⁵³ Sen sijaan rikoshyödyn koostuessa säästöistä nettohyötyperiaatteen soveltamiseen on suhtauduttava nähdäkseni toisin. Vastaajalle ei todellisuudessa ole syntynyt vähennettäviä kuluja ja toisaalta hypoteettisesti säästetyt kulut muodostavat osan rikoshyötyä. Ks. luku 4.3.2.

²⁵⁴ *Viljanen* 2007, s. 119-120.

Myös alemmat oikeusasteet ovat järjestelmällisesti noudattaneet nettohyötyperiaatetta laskettaessa rikoksen tuottamaa taloudellista hyötyä ympäristörikostapauksissa.²⁵⁵ Sen sijaan syyttäjä on joissakin tapauksissa perustanut menettämisseuraamusvaatimuksensa bruttohyötyperiaatteeseen ja tulkintaan ratkaisua KKO 2017:56 edeltäneestä korkeimman oikeuden linjasta. Tässä yhteydessä tarkastellaan esimerkinomaisesti Helsingin hovioikeuden käsittelemää niin sanottua Lokapojat-tapausta (nro 2297, 30.8.2013, R 12/247, lainvoimainen).²⁵⁶

Tapauksessa oli kyse jätteiden dumpaamisella saadun rikoshyödyn määrittämisestä. Jätehuoltoyritys oli useiden vuosien ajan jättänyt ympäristöön jätettä esimerkiksi laskeamalla rasvanerotuskaivojätteitä jätevesiviemäriin. Syyttäjän menettämisseuraamusvaatimus perustui pääosin yhtiön rikoksella saamaan bruttohyötyyn. Esimerkiksi säästetyistä työaikakuluista ei syyttäjän mukaan voitu vähentää työnantajakuluja, veroja tai polttoainekustannuksia, sillä ratkaisun KKO 2004:73 perusteella rikoksen tekemisestä rikoksentekijälle aiheutuneet kulut oli jätettävä rikoksentekijän itsensä vastattaviksi. Hyötyä oli yhtiölle syntynyt tapauksessa säästetyistä jätteen kuljetus- ja käsittelykustannuksista sekä siitä, että säästynyttä työaikaa oli voitu käyttää muun myynnin lisäämiseen. Ratkaisussaan hovioikeus katsoi, että koska yhtiön toiminta oli ollut vain osin laittonta ja sillä oli ollut rikollisessa toiminnassaan samat kulut kuin laillisessa toiminnassaan, tuli menetettäväksi tuomita ainoastaan yhtiölle syntynyt nettohyöty. Hyödyn määrää arvioidessaan hovioikeus vähensi yhtiöllä sen toiminnassa olleet muut kustannukset sekä verot.

Ratkaisussa nettohyötyperiaatteen soveltamista perusteltiin sillä, että yhtiöllä oli ollut samat kuluerät sekä sen laillisessa että rikollisessa toiminnassa. Hovioikeus lienee viitannut tällä siihen, että kuluerät olivat luonteeltaan samanlaisia, ja että ne oli aiheutettu samanlaisella menettelyllä. Laittoman kuin myös laillisen toiminnan käynnistäminen ja ylläpitäminen vaativat tapauksessa muun muassa työnantajakulujen maksamista ja polttoaineen ostamista. Yksin kulu-

²⁵⁵ Näkemys perustuu tutkielmassa hyödynnettyyn tuomioistuinkäytäntöön.

²⁵⁶ Ks. Lokapojat-tapausten lisäksi esimerkiksi Helsingin hovioikeuden tapaus nro 17/150511, 13.12.2017, R 16/1268 (lainvoimainen). Syyttäjä vaati A Oy:lle ja sen palveluksessa työskennelleille henkilöille rangaistusta ympäristön turmelemisesta, kun yhtiön toiminnassa oli muun muassa otettu maa-aineksia luvanmukaisen ottoalueen ulkopuolelta. Lisäksi syyttäjä esitti menettämisseuraamusvaatimuksen, jonka määrä muodostui maa-aineksen verottomasta myyntihinnasta. Myyntihinnasta ei syyttäjän mukaan tullut tehdä nettohyötyperiaatteen mukaisia vähennyksiä, sillä kyse oli kokonaan laittomasta toiminnasta. Viitaten ratkaisuun KKO 1995:181 tuomioistuinin kuitenkin katsoi, että hyöty tuli kyseisessä tapauksessa laskea nettohyötyperiaatteen mukaisesti.

jen liittyminen rikolliseen tekoon ei tehnyt niistä laittomia, vaan ne olivat hovioikeuden mukaan edelleen verrattavissa laillisessa toiminnassa aiheutettuihin kuluihin. Hovioikeuden ratkaisu on tältä osin linjassa ratkaisun KKO 2017:56 kanssa.

Nettohyötyperiaatteen soveltaminen ympäristörikoksissa tulee siis edelleen jatkumaan tietyn täsmennyksin ratkaisun KKO 2017:56 myötä. Ratkaisun yleisluonteisuudesta johtuen se soveltuu kaikkiin rikostyyppeihin eikä siten ole olemassa erilaisia rikoshyödyn laskentaperusteita esimerkiksi talousrikoksille²⁵⁷ tai huumausainerikoksille. Luvussa 2.3.3 on kuitenkin todettu, että ratkaisun KKO 2017:56 perusteella kulujen vähennyskelpoisuuteen vaikuttaa osaltaan se, miten rikostyyppiä koskevat valmisteluteot on kriminalisoitu. Täysin samanlaiset kulut voivat tulla huumausaine- ja ympäristörikostapauksissa kohdelluksi eri tavoin, sillä huumausainerikollisuus on kriminalisoitu sekä rikoksessa käytettävien välineiden ja aineiden hankkimisen että rikoksen täytäntöönpanon osalta, kun taas RL 48 luku ei sisällä lainkaan valmistelukriminalisointeja. Rangaistussäännöksiä ankarampi suhtautuminen huumausainerikoksiin heijastuu siten valmistelukriminalisointien kautta hyötykonfiskaatioon, vaikka konfiskaation ei sinällään tulisi olla teon moitittavuuden mittari.²⁵⁸ Mikäli näin kuitenkin on, voidaan pohtia, olisiko perusteltua säätää rangaistavaksi myös ympäristörikosten valmistelu siten, että kriminalisoitua olisi esimerkiksi ympäristön turmelemisrikoksen tekemiseen soveltuvan välineen tai aineen hankkiminen tai valmistaminen tarkoituksessa tehdä kyseinen rikos. Yhdenvertaisuusperiaatteen mukaan olennaisesti samanlaisia tapauksia tulisi kohdella olennaisesti samalla tavoin.²⁵⁹ Vaikka ympäristökriminalisointien ensisijaisena tavoitteena on suojella ympäristöä pilaantumiselta ja muulta vahingoittavalta toiminnalta, ne turvaavat samalla ihmisen elinolosuhteiden säilymistä. Ympäristön pilaantuminen uhkaa henkeä ja terveyttä aivan, kuten huumausaine- tai esimerkiksi yleisvaaralliset rikokset.²⁶⁰ Näkemystä tukee ympäristörikosoikeuden yleiseen etuun perustuva tausta ja ympäristön luonne kaikkiin elämän osa-

²⁵⁷ Muut talousrikokset ovat kuitenkin ryhmä, joihin ympäristörikoksia on luontevin vertailla. Esimerkiksi RL 51 luvun mukaisia arvopaperimarkkinarikoksia ja ympäristörikoksia yhdistää rikoshyödyn syntyminen samalla tavoin kuin laillinenkin hyöty. Lisäksi näissä rikostyypeissä hyöty syntyy useimmiten laillisen toiminnan yhteydessä tai laillisessa ympäristössä. *Korkka* 2015, s. 221.

²⁵⁸ Ks. *Nuutila* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

²⁵⁹ *Tolonen* 2008, s. 237.

²⁶⁰ Ks. *Pirjatanniemi* 2005a, s. 195. RL 48 luvun mukaiset ympäristön turmelemisrikokset saattavat joissakin tilanteissa mahdollisesti toteuttaa myös tuhotyön tunnusmerkistön, sillä yhtenä tuhotyön tekotapana on vedentulvan tai muun luonnonmullistuksen aiheuttaminen esimerkiksi siten, että teko on omiaan aiheuttamaan yleistä hengen tai terveyden vaaraa (RL 34:1 3 kohta). *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 918. Ympäristörikosten ja yleisvaarallisten rikosten yhtäläisyyksistä huolimatta ainoastaan yleisvaarallisten rikosten valmistelu on kriminalisoitu (RL 34:9). Valmistelukriminalisointi tosin koskee esimerkiksi vaarallisen aineen tai laitteen *hallussapitoa* ja eroaa siten tässä ehdotetusta ympäristörikosten valmistelukriminalisoinnista.

alueisiin vaikuttavana tekijänä. Kyseisten seikkojen vuoksi ympäristökriminalisointien voidaan katsoa suojaavan jopa laajemman joukon hyvinvointia kuin puuttuminen yksittäisiin henkilöihin kohdistuviin huumausainerikostapauksiin. Lisäksi konfiskaation näkökulmasta voidaan todeta, ettei lievempään menettämisseuraamuksen johtavan nettohyötyperiaatteen laajamittainen käyttö sovi yhteen sen tehostamispaineen kanssa, joka kohdistuu konfiskaatioon erityisesti ympäristörikostapauksissa johtuen esimerkiksi ympäristörikosten talousrikosluonteesta ja ympäristöarvojen noususta.²⁶¹ Tehokkuuteen pyrittäessä on kuitenkin huomioitava, ettei ankarampi ole aina tehokkaampi.²⁶²

²⁶¹ Ks. luvut 3.2.1 ja 3.2.2. Vrt. Tuusulan kärjäoikeus nro 16/116154, 15.4.2016, R 15/312 Vastaajayhtiö oli ottanut useita kymmeniä tonneja maa-aineksia maa-ainesluvassa määrätyn ottoalueen ulkopuolelta. Syyttäjän menettämisseuraamusvaatimus perustui maa-aineksien myyntihinnan bruttomäärään, sillä syyttäjän mukaan kysymys oli ollut luvattoman maa-ainesoton osalta kokonaan laittomasta toiminnasta ja menettämisseuraamusta tuli siten arvioida samoin kuin huumausainerikosten kohdalla. Kärjäoikeus kuitenkin päätyi rikoshyödyn määrittämiseen nettohyötyperiaatteen mukaisesti, sillä maa-ainesten yliotto oli tapahtunut välittömästi muuta laillista liiketoimintaa harjoittaessa. Kärjäoikeuden mukaan tapaus oli rikoshyödyn menettämisen suhteen selkeästi lievemmässä kategoriassa kuin huumausainerikoksiin liittyvät, tunnetusti ankarat menettämisseuraamukset ja olisi siten yhteiskunnallisesti kestävää arvioida hyötykonfiskaatiota eri tavoin huumausainerikollisuudessa ja lähtökohdiltaan laillisessa liiketoiminnassa. Kärjäoikeus päätyi siten arvioimaan rikoshyödyn nettohyötyperiaatteen mukaisesti. Vastaajat valittavat kärjäoikeuden ratkaisusta Helsingin hovioikeudelle. Hovioikeus katsoi kärjäoikeuden nettohyötyyn perustuneen arvion oikeaksi, joskin hieman eri perusteluin. Syyttäjä ei ollut hakenut muutoista menettämisseuraamuksen määrän osalta, joten hovioikeus totesi määrän voivan olla enintään kärjäoikeuden tuomitseman määrän mukainen. Ks. Helsingin HO nro 17/150511, 13.12.2017, R 16/1268 (lainvoimainen).

²⁶² Ks. *Lavonen* 2011, s. 1234.

4 YMPÄRISTÖRIKOKSEN TUOTTAMASTA HYÖDYSTÄ TEHTÄVÄT KULUVÄHENNYKSET

4.1 Laillisten kulut ja rangaistavaan menettelyyn liittyvät kulut

Korkeimman oikeuden viimeaikaisen oikeuskäytännön mukaan nettohyötyperiaate tulee sovellettavaksi silloin, kun rikoshyödyttä vähennettäväksi vaaditut *kustannukset eivät ole liittyneet muuhun rikolliseen toimintaan*.²⁶³ Ratkaisussa KKO 2017:56 lausumaa on tarkennettu edelleen: pääsääntöisesti vähennettäväksi tulevat *muut* kuin sellaiset rikoksen valmistelusta ja täytäntöönpanosta johtuvat kulut, joiden aiheutumiseen on liittynyt sinänsä rangaistavaa menettelyä. Lausumat sisältävät niin sanottujen laillisten kulujen määritelmän. Tällaiset kulut on erotettava vastinparistaan eli *sinänsä rangaistavaan menettelyyn* liittyvistä valmistelu- tai täytäntöönpanokustannuksista, joihin puolestaan sovelletaan bruttohyötyperiaatetta, ja jotka ovat siten vähennyskelvottomia. Sinänsä rangaistavilla menettelyyn liittyvillä kuluilla voidaan katsoa tarkoitettavan kuluja, jotka ovat aiheutettu rikoslaissa tai muussa lainsäädännössä kriminalisoidulla teolla.

Kuluryhmiä koskevat käsitteet ovat lähtökohtaisesti käänteisiä toisiinsa nähden: mikäli kuluerä kuuluu laillisiin kuluihin, se ei ole sinänsä rangaistavaan menettelyyn liittynyt kulu ja päinvastoin. Koska tuomioistuimessa tarkastelun kohteena on nimenomaan vastaajan laitton menettely ja bruttohyötyperiaatteen soveltamisala on kapeampi, on kenties perustellumpaa ottaa kuluryhmien erottelun lähtökohdaksi sinänsä rangaistavaan menettelyyn liittyvät kulut. Kuten luvussa 2.3.3 on todettu, jää tosin tulkinnanvaraiseksi, onko korkein oikeus jättänyt ratkaisullaan KKO 2017:56 näiden kahden kuluryhmän väliin myös eräänlaisen harmaan alueen toteamalla, että rikoksen valmistelu- ja täytäntöönpanokulut *voidaan pääsääntöisesti* vähentää rikoshyödyttä, jos niiden aiheuttamiseen ei sinänsä liity rangaistavaa menettelyä. Pääsääntö mahdollistaa myös poikkeuksien olemassaolon. Lausuma voisi siten mahdollisesti viitata oikeuteen poiketa nettohyötyperiaatteesta, vaikka kuluja aiheuttanut menettely ei olisikaan kriminalisoitu. Jos tällaisen poikkeuksen olemassaolo hyväksyttäisiin, voisi se kenties tulla sovellettavaksi esimerkiksi tilanteissa, joissa nettohyötyperiaatteen soveltaminen olisi selkeästi konfiskaation rikastumiskieltoperiaatteen vastaista, tai jotka olisivat verrattavissa valmistelu- tai muihin tunnusmerkistöihin. Miten tulisi suhtautua esimerkiksi kuluihin, jotka ovat aiheu-

²⁶³ Vähennyskelvottomat kustannukset saa liittyä muuhunkaan rikolliseen toimintaan. *Viljanen* 2007, s. 91.

tuneet jätteen kuljettamiseen ja dumppaamiseen tarkoitetun ajoneuvon hankinnasta? Huumausainerikokseen liittyessään auton hankintakulut olisivat vähennyskeltottomia, kriminalisoidusta huumausainerikoksen valmistelusta johtuvia kuluja. Kysymys johtaa tarkastelemaan vastaajan tarkoitusta, josta on kuitenkin usein vaikea saada näyttöä. Tällöin se joudutaan arvioimaan teon ulkoisten olosuhteiden, kuten vastaajan aiemman tai myöhemmän käyttäytymisen, perusteella.²⁶⁴

4.2 Kuluilta vaadittava syy-yhteys

Jotta hyöty voidaan tuomita menetettäväksi valtiolle, tulee sen ja rikoksen välillä olla tietty syy-yhteys. Hyödyn on oltava rikoksen tuottamaa. Myös laillisilla kuluilla tulee olla jonkinlainen yhteys rikokseen ja siitä saatuun hyötyyn, jotta ne voidaan ottaa vähennyksenä huomioon rikoshyötyä laskettaessa. Korkein oikeus on arvioinut kuluilta vaadittavaa syy-yhteyttä prostituutiota koskevassa ratkaisussa KKO 2005:71.

Ratkaisussa oli kyse siitä, mitä kuluja tuli vähentää A:n rikoshyötynä saamista vuokratuloista, kun A oli tuomittu rangaistukseen parituksesta hänen vuokrattuaan kahta omistamaansa asuntoa useille naisille prostituution harjoittamista varten. A vaati, että vuokratulojen määrästä oli nettohyötyperiaatteen mukaisesti vähennettävä hänelle rikosten- tekoajalta lämmityksestä, sähköstä, vedestä, jätehuollosta (hoitokulut) sekä lainan korroista ja kuluista aiheutuneet kustannukset. Korkein oikeus hyväksyi vaatimuksen asunnon hoitokulujen, muttei asuntoon kohdistuneen lainan korkojen ja kulujen osalta. Perusteluinaan korkein oikeus totesi, että hoitokulut ovat normaaleja, kaikissa tilanteissa omistajalle koituvia kustannuksia. Asunnon omistaja on vastuussa hoitokuluista riippu-

²⁶⁴ *Lappi-Seppälä ym.* 2013, s. 1401. Konfiskaatioon liittyvien ratkaisujen osalta vastaajan tarkoituksen merkitystä on sivuttu esimerkiksi paritusrikosta koskeneessa ratkaisussa KKO 2005:71. Paritustarkoitukseen käytettyjen asuntojen hoitokulut katsottiin tapauksessa vähennyskelpoisiksi laillisiksi kuluiksi osin ilmeisesti siitä syystä, ettei vastaaja ollut alunperin hankkinut asuntoja paritustarkoitukseen, vaan asunnot olivat olleet ennen rikosta ja myös sen jälkeen tavanomaisessa vuokrauskäytössä. Toisaalta tarkoituksen merkityksen suhteen ristiriitainen on ratkaisu KKO 2011:61, jossa alkoholin hankkimisesta aiheutuneita kuluja pidettiin vähennyskelpoisina, sillä alkoholin hankkiminen oli sinänsä laillista. Korkein oikeus ei ilmeisesti kiinnittänyt arvioissaan huomiota siihen, että vastaaja oli harjoittanut alkoholin laitonta osto- ja myyntitoimintaa jo useiden vuosien ajan. Tämän voisi katsoa kertovan jotain vastaajan tarkoituksesta. Jää kuitenkin kyseenalaiseksi, voidaanko kyseisen ratkaisun motiivitarkastelusta tai sen puutteesta vetää kovinkaan yleisiä johtopäätöksiä, sillä korkein oikeus teki ratkaisun omien sanojensa mukaan lain esitöiden esimerkin ja alkoholirikoksissa vakiintuneen laskentatavan perusteella. Ratkaisua KKO 2017:56 edeltäneen oikeuskäytännön perusteella on siis epäselvää, millainen painoarvo vastaajan tarkoitukselle tulisi antaa kulujen laatua määriteltäessä vai tulisiko sitä antaa laisinkaan. *Viljanen* on suhtautunut motiivien merkitykseen kielteisesti kysymykseen liittyvien näyttöongelmien vuoksi. Tarkoitukselle voitaisiin antaa hänen mukaansa merkitystä vain, kun hyötynä konfiskoidaan sellaistaikin, mitä ei muutoin voitaisi katsoa rikoksen välittömästi tuottamaksi. *Viljanen* 2007, s. 89 ja 91.

matta, onko asunto omassa käytössä, vuokrattuna vai tyhjillään. Lainakulujen osalta korkein oikeus taas katsoi, että ne liittyvät yleensä asunnon hankintaan tai korjaamiseen. Niiden tarkoituksena on lisätä omaisuutta taikka säilyttää tai nostaa sen arvoa eivätkä ne näin ollen liity rikoshyötyyn.

Ratkaisu syntyi äänestyksen jälkeen. Ensimmäisen eriävän mielipiteen mukaan sekä hoito- että lainakulut olisi tullut vähentää rikoshyödystä, sillä molemmat kuluerät vähensivät A:n saamaa vuokratuottoa. Toinen eriävä mielipide päättyi päinvastaiseen lopputulokseen. Mielipiteessä todettiin, että A oli sitoutunut asunnot hankkiessaan vastaamaan niistä johtuvista hoito- ja lainakustannuksista. Kysymys ei siten ollut varsinaisesti rikoksen suorittamisesta aiheutuneista kustannuksista eikä niitä olisi kyseisen mielipiteen mukaan tullut vähentää rikoshyödystä. *Korkka* on katsonut toisessa eriävässä mielipiteessä tarkoitetun, ettei kulujen ja rikoksen välillä ollut kulujen vähennyskelpoisuuden kannalta riittävää syy-yhteyttä.²⁶⁵

Kuluilta vaadittavasta syy-yhteydestä on ollut kyse myös jo tutuksi tulleessa laitonta taksiliikennettä koskevassa ratkaisussa KKO 2017:56.

Kun laittomiin kuljetuksiin käytetyn auton hankkimisesta aiheutuneet pääomakustannukset ja autosta suoritettavan ajoneuvoveron määrä eivät korkeimman oikeuden mukaan riippuneet laittomien kuljetusten määrästä, ei niitä voitu milteään osin vähentää vastaajan saamasta rikoshyödystä. Tällaisten kustannusten vähennyskelpoisuus olisi mahdollistanut ajoneuvon hankkimisesta ja omistamisesta aiheutuneiden kiinteiden kustannusten rahoittamisen rikollisella toiminnalla.

Ratkaisun voidaan katsoa tukevan ratkaisun KKO 2005:71 toisessa eriävän mielipiteessä esitettyä kantaa. Sekä asunnon hoito- ja lainakulut että auton hankkimiseen liittyvät pääomakustannukset ja ajoneuvovero olisivat aiheutuneet vastaajille, vaikka rikoksia ei kyseisissä tapauksissa olisi tehtykkään. Menettämisseuraamuksen tarkoituksena ei ole sallia laillisen me-

²⁶⁵ *Korkka* 2015, s. 168. Ratkaisua ovat analysoineet myös *Tapani* ja *Viljanen*, jotka vaikuttavat pitävän perustelluimpana vaihtoehtona ensimmäisessä eriävässä mielipiteessä esitettyä kannanottoa molempien kuluerien vähennyskelpoisuudesta. Esimerkiksi *Tapanin* mukaan asunnon hankinnasta aiheutuneet lainakustannukset vähensivät asunnon tuottoa aivan samalla tavalla kuin hoitokulut. Tukea hoito- ja lainakulujen rinnastamiseen hän haki tulo- verolaista (30.12.1992/1535). *Tapani* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa. *Viljanen* on yhtynyt *Tapanin* kantaan. *Viljanen* 2007, s. 95.

nettelyn rahoittamista laittomalla menettelyllä, vaan kuluvähennykset tulee kohdistaa laskennallisesti tai arvioiden rikoshyötyä tuottaneeseen toiminnan osaan.²⁶⁶ Vaihtoehtoisesti korkeimman oikeuden ratkaisuisissa esittämät kannanotot voidaan ilmaista siten, että vähennyskeltottomia ovat kuluerät, jotka syntyvät vastaajalle *joka tapauksessa* riippumatta toiminnan laillisuudesta tai laittomuudesta.²⁶⁷

Edellä esitettyyn nähden ristiriitaisena on pidetty korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 1995:181, jossa vastaajayhtiön luparajat ylittävästä paperintuotannosta saama rikoshyöty laskettiin yhtiön kirjanpidon osoittaman liikevoiton perusteella. Liikevoiton käsitteen mukaisesti rikoshyödystä vähennettiin paperintuotantoon kohdistuneet käyttöomaisuudesta tehdyt poistot sekä todennäköisesti muitakin lyhyt- ja pitkävaikutteisia kuluja, mikäli liikevoiton käsitteen tulkinta on ratkaisussa perustunut kirjanpitoasetukseen.²⁶⁸ Liikevoiton käsitteeseen kuuluu siis jo itsessään joitakin kuluvähennyksiä. Sitä vastoin esimerkiksi ratkaisussa KKO 2017:56 rikoshyötylaskelman lähtökohdaksi on otettu vastaajan saama bruttohyöty, jonka jälkeen kulujen vähennyskelpoisuutta on tarkasteltu erillisenä kysymyksenä. Tämä on perusteltua, sillä liikevoiton asettaminen rikoshyötylaskelman lähtökohdaksi saattaa johtaa tilanteeseen, jossa rikoshyödystä vähennetään siihen liittymättömiä kuluja. Tällaisia ovat esimerkiksi kiinteät ja pitkävaikutteiset kulut, kuten laitteiston suunnitellut poistot, joiden määrä on sama laittoman toiminnan määrästä riippumatta. Mikäli rikoksesta riippumattomien laillisten kuluerien vähentäminen hyväksyttäisiin, sallittaisiin ratkaisusta KKO 2017:56 ilmenevin tavoin laillisen toiminnan rahoittaminen laittomalla toiminnalla. Ilman rikosta vastaaja olisi joutunut rahoittamaan kustannukset laillisella toiminnalla, joten vähentäminen johtaisi vastaajan hyötymiseen rikoksestaan. Tämä olisi konfiskaation rikastumiskieltoperiaatteen vastaista.²⁶⁹

Ratkaisujen perusteella on ilmeistä, että rikoksen ja kulujen välisen syy-yhteyden selvittäminen on olennainen osa kulujen vähennyskelpoisuuden arviointia, sillä puuttuvan syy-yhteyden

²⁶⁶ Ks. *Kukkonen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa.

²⁶⁷ Ilmaisua on käytetty esimerkiksi Varsinais-Suomen kärjäoikeuden ratkaisussa nro 14/132965, 21.8.2014, R 14/2679 (lainvoimainen). Vastaajat olivat ottaneet omistamaltaan kiinteistöltä luvatta maa-aineksia ja myyneet ne eteenpäin. Kärjäoikeus vähensi syntyneestä rikoshyödystä laittomaan maa-ainesten ottoon liittyneet louhimisesta, rikotuksesta, murskauksesta, seulonasta, hävikistä sekä kuormauksesta aiheutuneet kustannukset, jotka syyttäjänkin oli hyväksynyt. Sen sijaan kärjäoikeus ei hyväksynyt vastaajien vaatimien muiden kiinteiden kulujen vähentämistä, sillä ne olisivat aiheutuneet kysymyksessä olevalla yhtiöllä *joka tapauksessa*.

²⁶⁸ *Korkka* 2015, s. 169-170.

²⁶⁹ *Korkka* 2015, s. 171.

perusteella myös sinänsä laillisiksi katsottavat kuluerät voivat olla vähennyskelvottomia. Syy-yhteyttä on tarkasteltava tapauskohtaisena ja itsenäisenä kysymyksenä, mikä merkitsee esimerkiksi liikevoiton käsitteen hylkäämistä rikoshyötylaskelman perustana. Erityisesti ympäristön turmelemisrikosten näkökulmasta tyypillisiä, joka tapauksessa syntyviä vähennyskelvottomia kuluja voivat olla muun muassa vastaajan liiketoimintaan liittyvät kiinteät ja pitkävaikutteiset kulut. Ympäristörikosta ei kuitenkaan aina tehdä liiketoiminnan yhteydessä, mistä tyyppiesimerkkinä yksittäisten henkilöiden niin sanotut laittomat kaatopaikat, joille on kerätty vanhoja ajoneuvoja ynnä muuta jätteeksi luokiteltavaa tavaraa. Tällaisessa tilanteessa vähennyskelvottomia rikoksesta riippumattomia kuluja saattavat olla esimerkiksi kiinteistön hankinta- ja hoitokulut, mikäli kaatopaikkatoimintaa harjoitetaan vastaajan asumalla kiinteistöllä. Kiinteiden kulujen ohella vähennyksenä ei tulisi myöskään ottaa huomioon vastaajan laillisen toiminnan osan kustannuksia, mikäli tämä on harjoittanut sekä laillista että laitonta toimintaa. Riittävän syy-yhteyden omaavien laillisten kulujen määrän osoittaminen tarkasti voi kuitenkin käytännön tilanteissa olla haastavaa ottaen huomioon, ettei rikollisesta toiminnasta yleensä pidetä kattavaa kirjanpitoa.

4.3 Kuluryhmien erittely ja niiden vähennyskelpoisuuden tarkastelu

4.3.1 Johdanto

Edellä on käsitelty rikoksen tuottaman hyödyn laskemista sekä yleisellä tasolla että erityisesti ympäristörikoksissa ja pyritty luomaan viitekehys rikoshyödyn laskemiseen vaikuttavista seikoista. Rikoksella saavutettu taloudellinen hyöty määritetään ensi vaiheessa bruttomääräisenä, esimerkiksi vastaajan kirjanpidon osoittaman liikevaihdon, muun dokumentaation tai viranomaisen arvioinnin perusteella. Tämän jälkeen rikoshyödyn lopullinen määrä lasketaan vähentämällä bruttomäärästä niin sanotut lailliset kulut. Myös kulujen syy-yhteys rikokseen on erittäin merkityksellinen pohdittaessa sitä, kuinka kulut huomioidaan rikoshyötyä laskettaessa. Nyt käsillä olevan luvun tarkoituksena on tarkastella erilaisten tyypillisesti ympäristön turmelemisrikoksiin liittyvien kuluerien vähennyskelpoisuutta *de lege lata*. Kuluerät on tunnistettu tutkielman aineistoon kuuluvan oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden perusteella ja ne on eritelty kolmeen ryhmään: 1) liiketoiminnalliset kulut, 2) vastaajan muuhun toimintaan

liittyvät kulut ja 3) verot. Ryhmän 1 eli liiketoiminnallisten kulujen kohdalla on lisäksi eroteltu vielä rikoshyödyn syntymisen tyyppitilanteet (a-c).²⁷⁰

4.3.2 Liiketoiminnalliset kulut

Liiketoiminnallisiksi kuluiksi luetaan tässä tutkielmassa hyvin heterogeeninen joukko erilaisia, tyyppillisesti liiketoiminnasta aiheutuvia kulueriä. Ympäristöön liittyvää toimintaa, kuten maa-ainesten ottoa tai energiantuotantoa, harjoittavalle yritykselle syntyy kuluja muun muun muassa raaka-aineista, henkilökunnan palkoista, energiasta, laitteiden huollosta ja käytöstä, kuljetuksesta, mahdollisista vuokrista sekä poistoista. Tällaisten kuluerien aiheuttaminen ei ole sinänsä rangaistava teko, mikäli vertailukohdaksi asetetaan esimerkiksi huumausaineiden ostosta tai valmistamisesta aiheutuneet kustannukset.²⁷¹ Tämän tyyppiset liiketoiminnalliset kulut tulevat siten pääsääntöisesti vähennettäviksi vastaajan rikollisella menettelyllä saamasta lisätulosta (a). Mikäli kulut on kuitenkin aiheutettu selkeästi tarkoituksessa tehdä ympäristön turmelemisrikos, saattavat ne olla vähennyskelvottomia.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki vastaajalle syntyneet liiketoiminnalliset kulut olisivat vähennettävissä. Vähennyskelpoisia ovat ainoastaan kulut, jotka liittyvät toiminnan lisätuloa tuottaneeseen laittomaan osaan.²⁷² Toiminnan laillisen osan tai vastaajalle joka tapauksessa aiheutuneiden kiinteiden kulujen määrä ei riipu siitä, kuinka paljon laitonta toimintaa on harjoitettu esimerkiksi ylittämällä sallitut tuotantomäärät. Tällaiset kulut tulee erotella laittoman tuotannon osan kuluista, tarvittaessa arvioon perustuen, jottei mahdollistettaisi laillisten kulujen kattamista rikoshyödyllä.²⁷³ Toiminnan ollessa tappiollista rikoshyöty muodostuu määräs-

²⁷⁰ Ks. tyyppitilanteista luku 3.3.1.

²⁷¹ Sen sijaan muita talousrikoksia ajatellen vertailukelpoisia ovat esimerkiksi sisäpiiritiedon väärinkäytöstä (RL 50:1) johtuvat kulut, joita ovat tyyppillisesti arvopaperinvälittäjälle suoritettavat välityspalkkiot ja arvopaperikaupasta johtuvat verot. Välityspalkkiot voivat tosin olla tuomittavissa menetettäväksi myös rikoshyötynä, jos välittäjän katsotaan syyllistyneen rikokseen. Ollessaan kulujen asemassa välityspalkkiot ovat tässä tutkielmassa omaksutun käsityksen mukaan vähennyskelpoisia, sillä arvopaperien ostaminen ja välityspalkkioiden maksaminen ei ole sinänsä rangaistavaa toimintaa. Ks. *Korkka* 2015, s. 255-256. Sen sijaan myyntivoittoverot ovat vähennyskelvottomia. Ks. verojen vähennyskelvottomuutta koskeva luku 4.3.4.

²⁷² Ks. *Konfiskaatiotyöryhmä* 2013, s. 13.

²⁷³ Näin toimittiin myös ratkaisussa KKO 2017:56. Kun asiassa ei oltu esitetty selvitystä vastaajalle laittomista ajoista aiheutuneista polttoaine- ja huoltokulujen määrästä eikä edes hänen ajamastaan kilometrimäärästä, korkein oikeus arvioi vähennettävien kustannusten määrän. Arviointiin on päädytty myös markkinointirikosta koskeneessa ratkaisussa KKO 2016:85 ja arvopaperimarkkinarikosta koskeneessa ratkaisussa KKO 2009:1. Arviointi tuleeekin yleensä kyseeseen juuri sellaisissa rikoksissa, joissa syntyy sekä laillista että laitonta hyötyä ja joissa näiden erotteleminen on vaikeaa. Ks. HE 80/2002 vp, s. 22.

tä, jolla tappio on pienentynyt. Tappiota vähentäneeseen määrään liittyvien kustannusten vähennyskelpoisuus arvioidaan kuten edellä.²⁷⁴

Esimerkkinä voidaan tarkastella Kouvolan hovioikeuden ratkaisua nro 1120, 30.11.2011, R 11/89 (lainvoimainen). Tapauksessa syyttäjä vaati vastaajille rangaistusta ympäristön turmelemista, kun nämä olivat käynnistäneet pellettitehtaan ja lämpökeskuksen toiminnan ilman ympäristölupaa. Ympäristölupien myöntämisen jälkeen toiminnassa rikottiin toistuvasti lupamääräyksiä. Rikoshiyötynä vaadittiin menetettäväksi muun muassa laitonta lisähyötyä, joka oli syntynyt tehtaan ja lämpökeskuksen tuotannossa niiden toimiessa ilman asianmukaista ympäristölupaa. Hovioikeus vähensi saadun lisähyödyn määrästä yhtiön tuloslaskelmasta ilmenevät palkka-, energia-, käyttö- ja huoltokulut, koska ne eivät kuuluneet rikolliseen toimintaan. Sen sijaan poisto- ja korkokuluja ei vähennetty, sillä ne olisivat aiheutuneet yhtiölle, vaikka laitos olisi käynnistetty vasta ympäristöluvan myöntämisen jälkeen. Koska yhtiön toiminta oli tapauksessa ympäristöluvan puuttumisen myötä täysin laitonta, vähennyksinä voitiin huomioida koko yhtiön toimintaan liittyvät lailliset kulut. Mikäli toiminta olisi ollut vain osin laitonta, eli yhtiö olisi esimerkiksi ylittänyt ympäristöluvassa sallitut tuotantomäärät, vähennykset olisi tullut kohdistaa tuotannon laittomaan osaan laskemalla ylitystä vastaava osuus ja siihen liittyvät kulut yhtiön liikevaihdosta. Kohdistaminen olisi voitu toteuttaa joko laskennallisena, kuten esimerkiksi prosentuaalisena osuutena, tai sen ollessa mahdotonta, arvioiden.

Vähennyskelpoisia eivät ole kulut, jotka on aiheutettu muun kriminalisoidun teon täytäntöönpanolla. Asiaa havainnollistavana esimerkkinä voidaan kuvitella tilanne, jossa huumausaineita on valmistettu syrjäisellä metsätilalla. Huumausaineiden valmistukseen käytettäviä ja ympäristölle haitallisia aineita ei ole säilytetty asianmukaisesti ja on ollut olemassa vähintäänkin vaara aineiden joutumisesta ympäristöön. Huumausainerikoksen yhteydessä on tällöin mahdollisesti syyllistytty myös ympäristön turmelemiseen, jolloin huumausainerikokseen liittyvät kulut eivät ole vähennettävissä ympäristörikokseen liittyvästä rikoshiyödystä tai päinvastoin.

²⁷⁴ Ks. *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 12.

Mikäli rikoshyöty seuraa omaisuuden arvonnoususta (b), voidaan liiketoiminnallisten kulujen vähennyskelpoisuutta tarkastella mielestäni samoin kuin lisätuloa koskevissa tilanteissa, sillä molemmissa on kyse vastaajan varallisuuden kasvusta. Aiemmin on käsitelty Turun hovioikeuden tapausta nro 18/147794, 2.11.2018, R 18/292, jossa puiden laitton kaataminen avasi maisemaa merelle ja johti kiinteistön arvonnousuun. Kyseistä tapausta esimerkkinä käyttäen voidaan katsoa, että arvonnoususta sekä mahdollisista puiden myyntivoitoista muodostuneesta lisätuotosta vähennyskelpoisia ovat puiden kaadosta aiheutuneet työvoima-, kuljetus- tai muut vastaavat lailliset kustannukset.

Lisätulona tai arvonnousuna saadun rikoshyödyn aiheuttamiseen liittyvät lailliset kulut vähentävät tosiasiaassa saadun hyödyn määrää. Sen sijaan tilanteissa, joissa rikoshyöty koostuu säästöistä (c) vastaajan laiminlyötyä esimerkiksi ympäristöluvan hakemisen taikka lain- tai luvanmukaiset ympäristön suojaus- tai tarkkailutoimenpiteet, vastaaja säästää myös investointiin tai tarkkailuun liittyvät liiketoiminnalliset kulut, kuten raaka-aine-, työvoima- ja laitteiston käyttökulut. Kulut nimenomaan *muodostavat* osan säästön arvosta, toisin sanoen rikoshyödystä, eikä niitä siten tulisi voida vähentää.²⁷⁵ Mikäli rikosta ei olisi lainkaan tapahtunut, investointi ja siihen liittyvät kulut olisi tullut kattaa laillisesti saaduilla tuloilla. Hypoteettisten kulujen vähentämisen hyväksyvä tulkinta saattaisi siten mahdollistaa taloudellisen hyötymisen rikoksesta.²⁷⁶ On tosin huomioitava, että kulujen tarkkaa määrää voi olla vaikea selvittää

²⁷⁵ Rikoshyöty voi ilmetä säästöinä myös esimerkiksi arvopaperimarkkinarikoksiin kuuluvan tiedottamisrikoksen (RL 51:5) yhteydessä, kun rikokseen on syyllystyttävä laiminlyömällä riittävien resurssien osoittaminen sijoittajaviestintään. Tällaisissa tapauksissa rikoshyödyn määrä voidaan arvioida muun muassa sijoittajasuhteista vastaavan työntekijän palkkakulujen perusteella. *Hakamies* 2008, s. 98. Kyseisessä esimerkissä rikoshyöty muodostuu selkeästi sinällään liiketoiminnalliseksi kuluksi luokiteltavasta kuluerästä eikä se siten voi olla vähennyskelpoinen.

²⁷⁶ Vrt. *Korkka*, joka on katsonut, että investointiin liittyvät kulut olisivat vähennettävissä, koska niiden vähentäminen ei tarkoittaisi rikoksen kautta hyötymistä. Vähennyskelpoisia kuluja voisivat hänen mukaansa olla esimerkiksi investoinnin toteuttamisen kannalta tarpeellisen lainan korkokulut. *Korkka* 2015, s. 315. Nähdäkseni osan investointisäästöä muodostavat kuitenkin myös investoinnista mahdollisesti aiheutuneet kulut. Voidaan esimerkiksi ajatella tilannetta, jossa vastaaja laiminlyö tarpeellisen puhdistuslaitteiston hankkimisen. Hän säästää tällöin sekä laitteiston hinnan että siihen liittyvät kulut, kuten asennuspalkkiot ja laitteiston käyttökulut. Lisäksi lainan korkokuluja koskeva esimerkki on ongelmallinen vastaajien yhdenvertaisuuden kannalta. Vastaaja, jolla olisi mahdollisuus maksaa investointisäästö omista varoistaan, ei *Korkan* esimerkissä saisi osakseen samaa kulu- vähennysetua kuin vastaaja, joka varallisuustilanne on heikompi ja joka joutuisi maksamaan investoinnin lainarahalla. Ylipäätään sillä, miten vastaaja todellisuudessa rahoittaisi investoinnin, ei ole merkitystä arvioitaessa säästettyjen kustannusten arvoa esimerkiksi markkinahintojen tai lupamaksuja koskevien taulukoiden perusteella.

tarkasti. Tällöin niiden arvo voidaan tuomioistuimessa arvioida, mikä puolestaan edellyttää, että syyttäjä on vaatinut kuluja rikoshyötynä menetettäväksi.²⁷⁷

Tilanteessa, jossa tarpeellisen investoinnin suorittaminen on ainoastaan viivästynyt, esille voi nousta kysymys investointien kuolettamisen (takaisin saamisen) aiheuttamien kustannusten vähennyskelpoisuudesta. Rikosta tai ei, investoinnin kuolettamiskustannukset olisivat syntyneet vastaajalle joka tapauksessa, joten myöskään niitä ei voida vähentää rikoshyödystä.²⁷⁸

Liiketoiminnallisia kuluja koskevat periaatteet soveltuvat, vaikka ympäristön turmelemisrikkokseen ei syyllistyttäisikään varsinaisessa yritystoiminnassa.²⁷⁹ Yksityishenkilö voi esimerkiksi jättää jätettä ympäristöön keräämällä kiinteistölle vanhoja ajoneuvoja tai muuta jätteeksi luokiteltavaa tavaraa, taikka dumpaamalla muutoin jätteitä tai kemikaaleja ympäristöön. Tällaisissa tapauksissa rikoshyöty syntyy tyypillisesti säästöjen kautta: vastaaja on esimerkiksi säästännyt jätteiden kuljetus- ja käsittelykulut, alueen pinnoittamiseen tai asianmukaisen varastointitilan hankkimiseen liittyvät kustannukset. Kuten edellä on todettu, rikoshyöty muodostuu osaltaan näistä kulueristä eivätkä ne siten ole vähennyskelpoisia.

4.3.3 Vastaajan muuhun toimintaan liittyvät kulut

Automaattisesti hylättäväksi tulisi katsoa vaatimus vastaajan muuhun toimintaa liittyvien kuluerien vähennyskelpoisuudesta. Myös tämä kuluryhmä on hyvin heterogeeninen ja se voi sisältää hyvin erilaisia vastaajan itselleen aiheuttamia kuluja. Kulut voivat liittyä muun muassa vastaajan henkilöön, mistä esimerkkinä vastaajan aamupalakulut rikoksentekeoamuna.²⁸⁰ Tällaiset kuluerät eivät toki ole itsenäisesti laittomia, mutta niiden liitännäisyys rikokseen on liian etäinen.

²⁷⁷ RL 10:9.4:n mukaan kantajan on vedottava seikkoihin, joihin hänen vaatimuksensa perustuu. Ks. esimerkiksi aiemmin esitetty Hyvinkään KO nro 17/133699, 1.9.2017, R 17/308, jossa käräjäoikeus tuomitsi rikoshyötynä menetettäväksi ensinnäkin säästetyn näyttöönottolaitteiston arvon (2 700 euroa) sekä lisäksi laitteiston asennuksesta hypoteettisesti aiheutuneet kulut, jotka käräjäoikeus arvioi 1 300 euron suuruisiksi. Syyttäjä oli ilmeisesti sisällyttänyt asennuskulujen arvon vaatimukseensa. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota. Helsingin HO nro 18/147495, 02.11.2018, R 17/2165 (ei lainvoimainen)

²⁷⁸ *Konfiskaatiotyöryhmä* 1997, s. 17.

²⁷⁹ *Matningsdal* onkin kutsunut tällaisia kaupallisessa toiminnassa syntyneitä kulueriä *yleiskustannuksiksi*. *Matningsdal* 2003, s. 226. Liiketoiminnallisten kulujen käsite on nähdäkseni kuitenkin havainnollisempi ja informatiivisempi eikä se välittömästi tarkoita, että kulut olisivat syntyneet nimenomaan liiketoiminnassa.

²⁸⁰ *Meißner* on käyttänyt kyseistä esimerkkiä käsitellessään saksalaisen kuluvähennyssäännöksen tulkintaa. *Meißner* 2017b, s. 27.

Myös vastaajan ulkoiseen ympäristöön kohdistuvasta muusta toiminnasta voi aiheutua kustannuksia, joiden syy-yhteys rikokseen ei ole riittävä.

Erityisesti ympäristörikoksia koskien voidaan nostaa esille Hyvinkään käräjäoikeuden ratkaisu nro 17/139908, 6.10.2017, R 17/98 (lainvoimainen). Vastaajat olivat säilyttäneet ja polttaneet laittomasti jätettä heistä toisen omistamalla kiinteistöllä. Syyttäjät esitti ympäristön turmelemista koskevan rangaistusvaatimuksen sekä laiminlyötyihin jätteiden kuljetus- ja käsittelykustannuksiin perustuvan menettämisseuraamusvaatimuksen. Käräjäoikeus hylkäsi syytteen osittain. Rikoksen tuottaman hyödyn määrän käräjäoikeus päätyi arvioimaan todeten samalla, että hylätyssä syytteen osassa tarkoitettua toiminnasta vastaajille aiheutunutta vahinkoa ei voida vähentää rikoshyödystä.

Käräjäoikeuden ratkaisu on perusteltu. Olisikin konfiskaation tavoitteiden ja rikastumiskieltoperiaatteen näkökulmasta sopimatonta, jos rikoshyödystä saisi vähentää omasta toiminnasta aiheutuneiden vahinkojen korjaamiseen liittyviä kuluja.

4.3.4 Verot

Omaisuuksien lisäyksestä tulee kantaa veroja riippumatta siitä, onko omaisuus saatu laillisella vai rikollisella menettelyllä.²⁸¹ Näin ollen myös verot ovat ympäristörikoksen konfiskaatiovastaajalle kuluerä, joka ei ole varsinaisesti aiheutunut rikoksen tekemisestä ja jonka vähennyskelpoisuutta on siten syytä tarkastella erillisenä kysymyksenä.

Konfiskaation ja verotuksen välistä suhdetta ei ole erikseen säännelty, joten verotuksen vähennyskelpoisuuden tulkinnassa joudutaan nojautumaan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa esitettyihin kannanottoihin. Oikeuskirjallisuudessa on pääosin puollettu verojen vähennyskelpoisuutta tilanteissa, joissa rikoshyöty on ilmoitettu verotuksessa ja verot on maksettu jo ennen menettämisseuraamuksen määräämistä.²⁸² Toisaalta suurin osa kirjoittajista on samassa

²⁸¹ Salila 1997b, s. 72 ja Rautio 2006, s. 199. Rikoshyödyn veronalaisuus perustuu eri verolaeista ilmenevään laajaan tulokäsitteeseen. Laaja tulokäsite kattaa missä tahansa muodossa saadut etuudet — sillä, koostuuko rikoshyöty rahasta, rahanarvoisesta hyödykkeestä, palvelusta tai säästöstä, ei ole merkitystä. Kukkonen 2017, s. 66 ja 80.

²⁸² Salila 1997b, s. 72; Rautio 2006, s. 199 ja 326; Viljanen 2007, s. 162-163 ja Korkka 2015, s. 174.

yhteydessä todennut menettämisseuraamuksen olevan ensisijainen suhteessa verotukseen, mikäli veroja ei ole vielä maksettu.²⁸³ Oikeuskäytännön osalta verojen vähennyskelpoisuuteen on suhtauduttu myönteisesti ratkaisussa KKO 1995:181.²⁸⁴

Ratkaisun KKO 1995:181 jälkeen korkein oikeus vaikuttaa muuttaneen kantaansa. Paritusrikoista koskevan ratkaisun KKO 2005:17 perusteluiden mukaan rikoshyöty tuomitaan valtiolle menetetyksi kokonaisuudessaan eikä sitä tule verottaa. Oikeusohje on vahvistettu ratkaisussa KKO 2017:56. *Kukkonen* on ratkaisujen perusteella katsonut, että konfiskaatio on ensisijainen suhteessa verotukseen kaikissa tilanteissa. Rikoshyödystä maksetut verot eivät hänen mukaansa ole vähennyskelpoisia menettämisseuraamusta määrättäessä.²⁸⁵ Lopputuloksen perusteena ovat veronmaksukyvyyn ja nettotulon periaatteet, rahanpesun kieltö, RL 10 luvun sääntely ja siihen liittyvät periaatteet, asianomistajan suoja sekä RL 10 luvun luonne erityissääntelynä suhteessa verolainsäädäntöön. Verotusta koskevat kysymykset ratkaistaan omassa prosessissaan, kun lopullinen verotettava tulon määrä on selvillä.²⁸⁶ Sekä menettämisseuraamusta että veroa ei kuitenkaan tule määrätä, joten konfiskaatiovastaajalle on jätettävä mahdollisuus muuttaa verotustaan rikosprosessin jälkeen.²⁸⁷

Nähdäkseni *Kukkosen* kanta on varsin perusteltu ja eräänlainen kompromissiratkaisu. Rikoshyödyn konfiskaatio on erityismenettely, joka kohdistuu ainoastaan tiettyyn toimintaan syyllistyneisiin henkilöihin. Verotus sen sijaan koskee kaikkia. Tällöin ensisijaisesti tulee valvoa konfiskaation intressejä ja toteutumista. Toisaalta sekä menettämisseuraamuksen että veron määrääminen voisi muodostua konfiskaatiovastaajan kannalta kohtuuttomaksi. Verolainsäädäntö kuitenkin sisältää jo valmiiksi keinoja verotuksen jälkikäteiseen muuttamiseen, jolloin näitä tulisi myös hyödyntää.²⁸⁸

²⁸³ *Salila* 1997b, s. 72; *Rautio* 2006, s. 200 ja *Korkka* 2015, s. 174.

²⁸⁴ Ks. ratkaisusta tarkemmin luku 3.3.4.

²⁸⁵ *Kukkonen* 2017, s. 82 ja *Kukkonen* jatkuvapäivitteinen verkkoversio, kohta Mitä ratkaisusta seuraa. Samoin myös Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 22.

²⁸⁶ *Kukkonen* 2017, s. 76-78 ja 82. Näin verotusta koskevaan kysymykseen suhtaudutaan ainakin osittain myös Tanskassa. Rikoshyödystä ei voida vähentää veroja, joiden maksu on jo realisoitunut, vaan verotusta on mahdollista järjestellä uudelleen verolainsäädännön perusteella. *Greve ym.* 2009, s. 414.

²⁸⁷ *Kukkonen* 2017, s. 78 ja 82. Tästä sinällään yhtä mieltä ovat olleet myös *Rautio* ja *Korkka*. *Rautio* 2006, s. 200 ja *Korkka* 2015, s. 175.

²⁸⁸ Verotuksen oikaisusta säädetään verotusmenettelylain (18.12.1995/1558) 4 luvussa ja perustevalituksesta verotuksen ja maksujen täytäntöönpanosta annetun lain (15.6.2007/706) 9 §:ssä. Tarkemmin verotuksen muuttamisesta menettämisseuraamuksen määräämisen johdosta ks. *Kukkonen* 2017, s. 78-80 ja 82-83.

Poikkeuksen hyötykonfiskaation ensisijaisuutta koskevasta pääsäännöstä muodostaa arvonlisävero. Tämä johtuu kirjanpidollisesta liikevaihdon käsitteestä.²⁸⁹ Kirjanpitolain 4 luvun 1 §:n mukaan liikevaihto koostuu tuotteiden ja palvelujen myyntituotoista, joista on vähennetty muun muassa arvonlisävero. Kun rikoshyöty määritetään lisätuloa tuottaneissa liiketoiminnan ympäristörিকostapauksissa lähtökohtaisesti vastaajan liikevaihdon avulla, tulee samalla arvonlisävero huomioiduksi rikoksella saatua lisätuottoa vähentävänä kulueränä.²⁹⁰ Kyse ei kuitenkaan ole nähdäkseni varsinaisesti nettohyötyperiaatteen mukaisesta vähennyskelpoisesta kuluerästä, vaan arvonlisäverotuksen huomiointi perustuu liikevaihtokäsitteen sisältöön. Mikäli kirjanpitoa ei ole lisätuoton tapauksissa saatavilla, huomioidaan arvonlisävero todennäköisesti osana muuta rikoshyödyn määrän arviointia. Sen sijaan tilanteissa, joissa rikoshyöty on syntynyt erilaisina säästöinä, ei arvonlisäverotusta voitaisi nähdäkseni lähtökohtaisesti huomioida rikoshyötyä vähentävänä seikkana, sillä tällöin vastaaja säästänyt myös arvonlisäveron määrän ja se muodostaa osan saavutettua rikoshyötyä. Lisäksi oikeuskirjallisuudessa on yleensäkin suhtauduttu negatiivisesti verojen vähennyskelpoisuuteen, mikäli niitä ei ole vielä maksettu.²⁹¹

4.4 Yhteenveto eri kuluryhmien vähennyskelpoisuudesta ympäristörिकoksissa

Kuluryhmiä koskevan tarkastelun perusteella voidaan tehdä seuraava yhteenveto:

- i) Rikoshyödyn syntyessä laittomana a) lisätulona tai b) omaisuuden arvonnousuna liiketoiminnalliset kulut ovat lähtökohtaisesti vähennyskelpoisia, sillä niiden aiheuttaminen ei ole sinänsä rangaistava teko. Vähennyskelvottomia ovat liiketoiminnalliset kulut, joiden määrä ei riipu laittomasta toiminnasta. Sen sijaan tilanteissa, joissa taloudellinen hyöty saavutetaan c) säästöjen välityksellä, liiketoiminnalliset kulut muodostavat osan säästön arvosta, eli itse rikoshyödyistä, ja ne ovat siten vähennyskelvottomia. Viivästyneiden investointien kohdalla vähennettäväksi eivät voi tulla investointien kuolettamiskulut, sillä ne olisivat aiheutuneet vastaajalle aikanaan joka tapauksessa. Liiketoiminnallisia kuluja koskevat peri-

²⁸⁹ Liikevaihtokäsitteen käyttämistä rikoshyödyn laskemisen perusteena on käsitelty luvussa 3.3.2.

²⁹⁰ Tanskassa maksetut arvonlisäverot ovat vähennyskelpoisia kulueriä, sillä ei ole olemassa menettelyä, jolla ne voitaisiin huomioida jälkikäteen. *Greve ym.* 2009, s. 414.

²⁹¹ *Salila* 1997b, s. 72; *Rautio* 2006, s. 200 ja *Korkka* 2015, s. 174.

aatteet soveltuvat myös kulueriin, jotka eivät synny varsinaisen liiketoiminnan yhteydessä.

- ii) Vähennyskelpoisia eivät ole vastaajan muuhun toimintaan liittyvät, sinänsä laillisesta toiminnasta syntyneet kuluerät. Kyseisten kuluerien liitännäisyys itse rikokseen on liian etäinen taikka niiden vähennyskelpoisuus saattaisi olla ongelmallista konfiskaation tavoitteiden ja erityisesti rikastumiskieltoperiatteen näkökulmasta.
- iii) Konfiskaatio on ensisijainen suhteessa verotukseen. Verot eivät siten ole vähennyskelpoisia rikoshyötyä koskevaa menettämisseuraamusta määrättäessä. Kuitenkin tilanteissa, joissa rikoshyöty on syntynyt lisätuottona, arvonlisäverotus huomioidaan rikoshyötyä määritettäessä liikevaihtokäsitteen perusteella tai arviona.

Yhteenvedon perusteella ympäristörikoksiin liittyy sekä vähennyskelpoisia että vähennyskelvottomia kuluja. Netto- ja bruttohyötyperiaatetta ilmentäviä rikoshyödyn laskentatapoja sovelletaan rinnakkain eikä vain toisen laskentaperiaatteen valinta olisikaan tarkoituksenmukaista ottaen huomioon soveltamistilanteiden moninaisuus ympäristörikoksissa.²⁹² Myös eri kuluryhmät, kuten liiketoiminnalliset kulut ja verot, eroavat ominaisuuksiltaan siten, että niiden erilainen kohtelu rikoshyödyn määrää laskettaessa voi olla perusteltua. Mikäli vähennyskelpoiseksi katsottavista kuluista tai muista rikoshyödyn määrään vaikuttavista seikoista ei ole saatavilla tarkkaa selvitystä, tulee ne ottaa huomioon arviona RL 10:2.2:n nojalla.

Kulujen vähentämistä rikoshyödyn bruttomäärästä voidaan perustella rankaisukiellon periaatteella.²⁹³ Lisäksi pelkän bruttohyötyperiaatteen soveltaminen saattaisi johtaa kohtuullistamissäännösten käytön yleistymiseen perusteettomalla tavalla.²⁹⁴ Toisaalta on kuitenkin muistettava, että hyötykonfiskaatio kantaa ympäristörikostapauksissa suuren vastuun rikosoikeudellisen järjestelmän preventiivisestä vaikutuksesta eikä se siten ole ainoastaan tilien tasaamista valtion kanssa. Taloudellisen hyödyn saavuttaminen on usein yksi ympäristöri-

²⁹² Yleisesti ks. *Viljanen* 2007, s. 98 ja *Korkka* 2015, s. 176.

²⁹³ *Räty* 2005, s. 181; *Rautio* 2006, s. 159-160; *Rautio* 2007, s. 44-45 ja *Viljanen* 2007, s. 88-89.

²⁹⁴ *Viljanen* 2007, s. 120.

koksen tekemiseen johtaneista motiiveista ja tällöin kulujen vähentäminen voi käsittääkseeni olla osin ristiriidassa konfiskaation rikastumiskieltoperiaatteen kanssa. Toinen ristiriita vallitsee tehottoman konfiskaation ja ympäristöarvojen merkityksen kasvuun liittyvien näkökohtien välillä. Näin ollen tuomioistuimen velvollisuudeksi on katsottava erityisen huomion kiinnittäminen siihen, että vähennykset kohdistetaan vain toiminnan laittomaan osaan eikä rikoshyödystä vähennetä rikokseen liittymättömiä kuluja. Saattaa myös käsitykseni mukaan olla mahdollista jättää vähentämättä sinänsä laillisia liiketoiminnallisia kuluja, jos niiden aiheuttamiseen on liittynyt selkeästi tarkoitus tehdä ympäristörikos. Kulujen vähentämisen tarkoituksena ei ole sallia vastaajan hyötymistä rikoksestaan, sillä se yhtäältä heikentäisi konfiskaation ennaltaehkäisevää tehoa ja toisaalta olisi vastoin ympäristökriminalisointien tarkoitusta.

5 ENNALLISTAMINEN JA HYÖTYKONFISKAATIO

5.1 Ennallistamisen prosessina

Ympäristörikoksiin liittyy usein kysymys siitä, kuinka rikoksen johdosta vahingoittunut ympäristö korjataan eli *ennallistetaan*.²⁹⁵ Ympäristörikossääntely ei sisällä säännöksiä pilaantuneen ympäristön ennallistamisesta tai puhdistamisesta eikä ympäristörikosasian vastaajaa siten voida velvoittaa ennallistamaan pilaantunutta ympäristöä rikosprosessin lopputuloksena. Myöskään rikoksen asianomistaja, jolle vastaajan tulee tuomion perusteella maksaa vahingonkorvausta, ei ole velvoitettu käyttämään korvausta ympäristön ennallistamiseen tai puhdistamiseen.²⁹⁶ Näin ollen ainoastaan julkisoikeudellisessa hallintoprosessissa voidaan asettaa yleisen edun vuoksi varsinainen ympäristöön kohdistuva ennallistamis- tai puhdistamisvelvoite.²⁹⁷

Julkisoikeudellinen ennallistamisvelvoite voi perustua esimerkiksi ympäristönsuojelulakiin tai jätelakiin. Näissä molemmissa keskeisissä ympäristöoikeuden sektorilaeissa vastuu vahingoittuneen ympäristön ennallistamisesta ja siitä johtuvista kustannuksista asetetaan aiheuttamisperiaatteen mukaisesti ensisijaisesti vahingon aiheuttajalle.²⁹⁸ Vastuuseen velvoittana tahona toimii puolestaan hallintoviranomainen. Esimerkiksi YSL:n 175.1 §:n 1 ja 2 kohdan mukaan

²⁹⁵ Suppeimmillaan ennallistamisen voidaan nähdä tarkoittavan ympäristövahingon tapahtumapaikan kunnostamista vastaamaan ennen vahinkoa vallinnutta tilaa. Hallituksen esityksessä laiksi eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta on katsottu, että käsitteelle on käytännössä vakiintunut kyseinen sisältö. HE 228/2008 vp, s. 21-22 ja 31. Ympäristön palauttaminen täysin vahinkoa edeltävään tilaan ei välttämättä kuitenkaan onnistu, sillä ympäristö on jatkuvassa muutoksen tilassa ja ympäristövahingon vaikutukset leviävät tyypillisesti myös vahingon maantieteellisesti rajatun vaikutusalueen ulkopuolelle esimerkiksi ravintoketjun kautta. Nykyään onkin ryhdytty käyttämään käsitteitä *ekosysteemien* ennallistaminen tai *ekologinen* ennallistaminen ("ecological restoration"). *Waris* 2008, s. 20-21. Ekologinen ennallistaminen on prosessi, jonka tavoitteena on edesauttaa heikennettyä, vahingoitettua tai tuhoutun ekosysteemin palautumista sekä turvata ekosysteemin jatkuvuus ja tulevaisuus sen historiallisen tilan palauttamisen sijaan. The SER Primer on Ecological Restoration 2002, s. 2 ja Aronson — Clewell 2013, s. 4-5. Ks. myös *Ennallistamistyöryhmän mietintö* 2003, s. 15. Ennallistamisen tarkastelua on laajennettu edelleen eliöyhteisö- ja lajitasolle sekä kansainvälisessä kirjallisuudessa jopa sosioekonomisiin ja kulttuurisiin seikkoihin. *Ennallistamistyöryhmän mietintö* 2003, s. 17 ja kansainvälisestä näkökulmasta Aronson — Clewell 2013, s. 3.

²⁹⁶ *Liljenfeldt* 1984, s. 462 ja *Hollo* 2004, s. 56-57.

²⁹⁷ *Hollo* 2004, s. 57. Ympäristörikoslainsäädäntöä valmisteltaessa kuitenkin ehdotettiin, että ennallistamisvelvoite voitaisiin asettaa rikosasian käsittelyn yhteydessä. KM 1973:49, s. 175-177. Ks. Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisu nro 15/109607, 3.3.2015, R 15/171 (lainvoimainen), jossa asianomistaja vaati vastaajaa ennallistamaan alueen. Käräjäoikeus käsitteli vaatimuksen oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 1 §:n perusteella ja määräsi vastaajaan tyhjentämään omistamansa alueen, selvittämään aiheuttamansa ympäristövahingon ja ennallistamaan ympäristön.

²⁹⁸ Aiheuttajan ensisijaista vastuuta täydentävät tyypillisesti pilaantuneen alueen haltijan toissijainen vastuu ja julkisoikeudellisen tahon, kuten kunnan, viimesijainen vastuu. *Hollo* 2004, s. 62-63. Aiheuttamisperiaatteen sisällöstä ja taustoista ks. *Tuomainen* 2001, s. 14-18. Myös esimerkiksi Ruotsin, Saksan ja Norjan ympäristöoikeudellinen sääntely rakentuu aiheuttamisperiaattele. Ks. Ruotsin osalta miljøbalkenin 10 luku, Saksan osalta Bundesnaturschutzgesetz (15 §) ja Norjan osalta Lov om forvaltning av naturens mangfold (11 §) (LOV-2009-06-19-100).

alueellinen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus voi määrätä lakia rikkoneen palauttamaan ympäristön ennalleen tai poistamaan ympäristölle rikkomuksesta aiheutuneen haitan. Määräystä on, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta, tehostettava hallintopakolla (YSL 184 §).

Asettaessaan ennallistamisvelvoitteen viranomaisen voi pääsääntöisesti edellyttää ainoastaan tiettyä lopputulosta. Viranomaisella ei ole siten oikeutta määrätä käytettävistä toimenpiteistä, vaan niiden valinta kuuluu ennallistamisesta vastaavalle taholle.²⁹⁹ Johtuen ennallistamistilanteiden moninaisuudesta ja ympäristön muutosalttiudesta, on oikeastaan mahdotonta määrittellä yhtä oikeaa tapaa suorittaa ennallistaminen. Erilaisille ennallistamistoimenpiteille, kuten pilaantuneen maaperän massanvaihdon ja uuden lajikannan istuttamiselle, on kuitenkin yhteistä tietty korvaamistarkoitus, jolloin ennallistaminenkin voidaan nähdä eräänlaisena *korvausvelvollisuutena*.³⁰⁰

Ennallistamisen tulisi käytännön prosessina päättyä toimenpiteiden arvioitiin, jossa selvitetään ennallistamistoimenpiteiden onnistuminen.³⁰¹ Päätynyt julkisoikeudellinen ennallistamisprosessi voi vaikuttaa mahdollisesti vireillä olevaan muihin oikeudellisiin prosesseihin, ja ennallistamisvelvoitteen kohteena olevaan tai olleeseen tahoon voidaan kohdistaa esimerkiksi rikosoikeudellisesti merkittäviä rangaistus- tai menettämisseuraamusvaatimuksia.

5.2 Ennallistamisen ja hyötykonfiskaation suhdetta koskeva doktriini

5.2.1 Johdanto

Nykyisen oikeusjärjestyksen perusteella on epäselvää, mikä on ennallistamisen ja hyötykonfiskaation välinen oikeudellinen suhde. Toisin kuin rikoksen valmistelu- ja täytäntöönpanokulujen kohdalla, kysymys ennallistamiskulujen vaikutuksesta rikoshyötyä laskettaessa ei ole niinkään koskenut sitä, tulisiko kulut ottaa vähennyksenä huomioon, vaan pikemminkin sitä, *miten* ne tulisi ottaa vähennyksenä huomioon. Esillä on ollut lähinnä kaksi ratkaisuvaihtoehtoa — RL 10:10:n kohtuullistamissäännöksen soveltaminen ennallistamistilanteisiin sekä en-

²⁹⁹ Poikkeuksena tästä ovat ennallistamishankkeet, jotka kuuluvat eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta annetun lain (ympäristövastuulaki, 29.5.2009/383) soveltamisalaan. Ympäristövastuulain 3 ja 5 §:ien mukaan viranomaisen päättää ja valitsee lain nojalla toteutettavat korjaavat toimenpiteet.

³⁰⁰ *Waris* 2008, s. 19. Korvaaminen voidaan yhdistää ekologisen kompensaation käsitteeseen. Ekologisessa kompensaatiossa aikaansaavat luonnonarvot korvaavat heikennetyt tai hävitetyt luonnonarvot. *Suvantola* 2005, s. 40.

³⁰¹ Ks. *Aronson — Clewell* 2013, s. 181.

nallistamiskulujen rinnastaminen vahingonkorvaukseen. Seuraavissa luvuissa tarkastellaan oikeuslähteittäin ennallistamiskulujen ja rikoshyödyn menettämisen välistä suhdetta käsitteleviä argumentteja, joita arvioidaan ja analysoidaan tarkemmin pääluvun lopuksi.

5.2.2 Lainsäädäntö ja lain esityöt

Rikoslakiin ei ole sisällytetty säännöksiä hyötykonfiskaation ja ennallistamisen tai ennallistamiskulujen välisestä suhteesta, sillä tilanteiden moninaisuuden nähtiin vaativan tapauskohtaista harkintaa.³⁰² Sen sijaan metsälain (12.12.1996/1093) on rikoshyödyn menettämistä koskeva erityissäännös. Metsälain 19§:n mukaan metsärikoksen ja metsärikkomuksen tuottaman hyödyn osalta noudatetaan, mitä RL 10 luvun 2 §:ssä säädetään. Menetetyksi tuomitaan hyöty, josta on vähennetty metsälain 20 §:ssä tarkoitettujen korjaavien toimenpiteiden kustannukset.

Ennallistamisvelvoitteen perustuessa muuhun ympäristöoikeudelliseen sääntelyyn kuin metsälakiin tulkittavaksi tulee lainvalmisteluaineisto. RL 10 luvun esitöiden mukaan tuomioistuimien voi tarvittaessa ottaa ennallistamiskulut huomioon vähennyksenä konfiskaatiosta päätettäessä. Samassa yhteydessä viitataan RL 10 luvun 10 §:ään, joka säätelee menettämisseuraamuksen kohtuullistamisesta.³⁰³ Ennallistamiskustannusten vähentäminen rikoshyödystä olisi siten esitöiden mukaan mahdollista, mikäli 1) hyödyn taikka esineen tai omaisuuden arvo on vähäinen, 2) tekijä jätetään rangaistukseen tuomitsematta 6 luvun 12 §:n tai muun vastaavan lainkohdan nojalla taikka 3) menettämisseuraamuksen tuomitseminen olisi kohtuutonta ottaen huomioon rikoksen ja esineen tai omaisuuden laatu, vastaajan taloudellinen asema sekä muut olosuhteet (RL 10:10.1).

5.2.3 Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus ei ole ottanut kantaa rikoshyödyn menettämisen ja ennallistamisen väliseen suhteeseen. Sen sijaan alemmissa oikeusasteissa on lähivuosina esiintynyt joitakin aiheeseen liittyviä tapauksia.

³⁰² HE 80/2000 vp, s. 22.

³⁰³ HE 80/2000 vp, s. 22.

Esimerkiksi Pirkanmaan kärjäoikeuden ratkaisussa nro 14/141463, 2.10.2014, R 13/5806 (lainvoimainen) vastaaja oli varastoinut ulkona runsaasti koneita, laitteita ja muuta sekalaista tavaraa siten, että teko oli ollut omiaan aiheuttamaan jätelain vastaista ympäristön pilaantumista ja roskaantumista. Syyttäjä vaati rikoshyötynä säästyneitä varastointitilan kustannuksia ja kaatopaikkajätteen käsittelymaksuja. Vastaaja oli sittemmin puhdistanut kiinteistön ja maksanut kaatopaikkamaksuja enemmän kuin syyttäjä oli rikoshyötynä vaatinut. KO katsoi, että kyseessä on lain esitöiden mukainen ennallistamistilanne ja jätti menettämisseuraamuksen tuomitsematta kohtuuttomana RL 10:10:n nojalla.

Kärjäoikeus noudatti ratkaisussa lain esitöiden kannanottoa kohtuullistamissäännöksen soveltamisesta ennallistamiskuluihin. Tuomiosta ei ilmene, mihin nimenomaiseen RL 10:10.1:n kohtaan ennallistamiskulujen vähentäminen perustui. Vähentäminen vaikuttaisi olevan eräänlainen kokonaisarvio, mikä on ollut myös lainsäätäjän tarkoituksena.³⁰⁴ Nimenomaan RL 10:10.1 3 kohdan voidaan kuitenkin katsoa olevan merkityksellisin RL 10:2:n mukaisissa taloudellisen hyödyn konfiskaatioissa, sillä 3 kohdassa on kyse juuri konfiskaatiovastaaajan taloudellisista ja mahdollisesti muista henkilökohtaisista olosuhteista.³⁰⁵

Alioikeuskäytännössä on ilmennyt myös toisenlaisia tulkintoja ennallistamiskustannusten ja hyötykonfiskaation suhteesta.

Vaasan hovioikeuden tapauksessa nro 652, 22.5.2013, R 12/281 (lainvoimainen) vastaaja oli ottanut maa-aineksia vastoin luvassa määriteltyä ottosyvyyttä ja -aluetta. Vastajalle oli asetettu lainvoimainen ennallistamisvelvoite. Viitaten silloiseen vahingonkorvauksen ja konfiskaation suhdetta sääntelevän RL 10 luvun 2 §:n 3 momenttiin hovioikeus totesi, että ennallistamisvelvollisuuden rinnastuvan vahingonkorvausvelvollisuuden siten, että ennallistamisesta aiheutuvat kustannukset on pääsääntöisesti otettava vähennyksenä huomioon menettämisseuraamuksen määrää arvioitaessa. Toisaalta hovioikeuden mukaan ennallistamiskustannukset voidaan ottaa huomioon myös arvioitaessa menettämisseuraamuksen kohtuullisuutta RL 10 luvun 10 §:n perusteella. Kun huo-

³⁰⁴ Ks. HE 80/2000 vp, s. 35.

³⁰⁵ *Korkka* 2015, s. 211.

mioon otettiin korkeimman hallinto-oikeuden vahvistama ennallistamisvelvoite, RL 10:2.3:n sanamuoto ja ennallistamisesta vastaajalle aiheutuvat huomauttavat kustannukset, hovioikeus katsoi menettämisseuraamuksen tuomitsemisen olevan kyseisessä tapauksessa kohtuutonta.

Kyseisessä ratkaisussa ennallistamiskulut on rinnastettu vahingonkorvaukseen.³⁰⁶ Vahingonkorvauksen ja konfiskaation välisestä suhteesta on säädetty nykyisin RL 10:2.6:ssa joka vastaa sanamuodoltaan aiempaa RL 10:2.3:a (laki rikoslain 10 luvun muuttamisesta, 20.5.2016/356).³⁰⁷ RL 10:2.6:n mukaan rikoshyötyä ei tuomita menetetyksi siltä osin kuin se on palautettu tai tuomittu taikka tuomitaan suoritettavaksi loukatulle vahingonkorvauksena tai edunpalautuksena. Käytännössä RL 10:2.6:n soveltamisesta ennallistamiskuluihin seuraisi kulujen automaattinen vähentäminen ilman sellaista harkintaa, jota RL 10 luvun 10:ää sovellettaessa käytetään. Tosin Vaasan hovioikeuden tapauksessa tuomioistuimien on ilmeisesti soveltanut rinnakkain vahingonkorvausta ja kohtuullistamista koskevia konfiskaatiosäännöksiä todeten hieman kryptisestikin, että ennallistamisesta aiheutuvat kustannukset on pääsääntöisesti otettava menettämisseuraamuksen määrää arvioitaessa vähennyksenä huomioon RL 10:2.3:n tarkoittamalla tavalla. Toisaalta kustannukset voidaan hovioikeuden mukaan ottaa huomioon myös RL 10 luvun 10 §:n perusteella konfiskaation kohtuullisuutta arvioitaessa ja lopullisen ratkaisunsa asiassa hovioikeus onkin tehnyt arvioimalla menettämisseuraamuksen kohtuullisuutta.

Vaasan hovioikeuden ratkaisussa on lisäksi otettu kantaa siihen, minkä hetken mukaan ennallistamiskustannukset arvioidaan. Kysymys on keskeinen, sillä ennallistaminen ei välttämättä ole vielä päättynyt tai edes alkanut annettaessa ratkaisua rikosasiaan. Hovioikeuden mukaan menettämisseuraamuksen määrää ja kohtuullisuutta on arvioitava ensisijaisesti tuomitsemis-

³⁰⁶ Ks. esimerkiksi myös Pohjois-Savon kärjäoikeuden tuomio nro 14/123532, 30.5.2014 R 14/513 (lainvoimainen), joka koski jätteen ja käytöstä poistetun rakennustarvikkeen varastointia kiinteistölle jätelain vastaisesti. Vastaja oli sittemmin kuljettanut jätettä oma-aloitteisesti pois kiinteistöltä. Kärjäoikeus vähensi tuomittavan rikoshyödyn määrää viitaten tuolloin voimassa olleeseen RL 10 luvun 2 §:n 3 momenttiin Joissain tapauksissa syyttäjä on jo vaatimuksessaan ilmoittanut hyväksyvänsä ennallistamiskustannusten vähentämisen rikoshyödyttä. Ks. Itä-Suomen HO nro 14/136524, 9.9.2014, R 14/65 (lainvoimainen), Etelä-Savon KO nro 16/127977, 1.7.2016, R 15/301 (ks. Itä-Suomen HO nro 17/10309, 13.6.2017, R 16/918 (lainvoimainen)) ja Tuusulan KO nro 16/146305, 8.11.2016, R 16/648 (lainvoimainen).

³⁰⁷ Myös muissa Pohjoismaissa ja Saksassa on säädetty vahingonkorvauksen huomioon ottamisesta konfiskaation määrästä päätettäessä (BrB 36:1a, Norjan Lov om straff 67.3 §, Tanskan straffeloven 77§ ja BStGB 73d§). Ennallistamiskustannusten huomioimisesta ei ole erillisiä säännöksiä.

hetken olosuhteiden perusteella. Kuitenkin juuri kyseisessä tapauksessa hovioikeus huomioi kohtuullisuusarviossaan vastaajalle tulevaisuudessa syntyvät ennallistamiskulut ja totesi niiden muodostavan esteen menettämisseuraamuksen määräämiselle, kun vastaajalle oli korkeimmassa hallinto-oikeudessa asetettu lainvoimainen ennallistamisvelvoite.³⁰⁸ Ratkaisuun voidaan suhtautua kriittisesti. Vaatimus tulevaisuudessa mahdollisesti syntyvien kulujen vähennyskelpoisuudesta tulisi hylätä ennenaikaisena, koska vähentämisen perustetta, esimerkiksi tositteella todistettavaa kulurasitusta, ei ole vielä olemassa.³⁰⁹ Velvoite- ja vahingonkorvausoikeuden termein, saatava ei ole vielä eräännytynyt taikka vahinkoa korvattu.³¹⁰

Tuomioistuinten arvioitavaksi on tullut myös tapauksia, joissa *jokin toinen taho* on toteuttanut ennallistamistoimenpiteitä ja vaatii asianomistajan roolissa toimenpiteiden aiheuttamia kustannuksia vastaajalta yksityisoikeudellisena vahingonkorvauksena esimerkiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta annetun lain (ympäristövahinkolaki, 19.8.1994/737) 6 §:n perusteella. Tällaisissa tilanteissa ennallistamiskulut eivät ainoastaan rinnastu vaan ennemminkin samastuvat vahingonkorvaukseen, kun vastaaja veloitetaan korvaamaan asianomistajalle samat kustannukset kuin mitkä aiheutuivat varsinaisista ennallistamistoimenpiteistä.

Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden tapauksessa nro 15/104448, 30.1.2015, R 13/3246 (lainvoimainen) kaupunki vaati vastaajalta vahingonkorvauksia öjyntorjunta-, pilaantuneiden maa-ainesten poisto- ja muiden ennallistamistoimenpiteiden aiheuttamista kustannuksista usean eri alueen osalta. Hovioikeus hyväksyi vahingonkorvausvaatimukset jo ennallistettujen alueiden osalta. Sen sijaan yhden alueen osalta se hylkäsi korvausvaatimuksen ennenaikaisena, sillä kaupunki ei ollut esittänyt selvitystä, että kyseinen alue tullaan kunnostamaan. Tämän alueen osalta hyväksyttiin kuitenkin alueen pilaantuneisuuden selvittämiseen liittyvät tutkimuskustannukset.

³⁰⁸ Vrt. Pohjois-Savon KO:n ratkaisu nro 15/129393, 8.7.2015, R 15/360, jossa käräjäoikeus otti menettämisseuraamusarviossaan huomioon viranomaisen potentiaalisen mahdollisuuden periä ennallistamiskustannuksia vastaajalta. Vastaajalle ei tapauksesta ilmenevin perustein oltu asetettu ennallistamisvelvoitetta. Itä-Suomen hovioikeus ei käsitellyt ko. asiaa, mutta kumosi tuomion menettämisseuraamusta koskevilta osin syyttäjän vaatimukseen perustumattomana. Itä-Suomen HO nro 16/108012, 25.2.2016, R 15/1097 (lainvoimainen).

³⁰⁹ Ks. Helsingin HO:n ratkaisu nro 15/104448, 30.1.2015, R 13/3246 (lainvoimainen). Ks. myös Varsinais-Suomen KO:n ratkaisu nro 13/104441, 11.6.2013, R 13/112 (lainvoimainen). Käräjäoikeus katsoi asianomistajan puhdistamiskuluja koskeneen vahingonkorvausvaatimuksen ennenaikaiseksi muun muassa siksi, että asianomistajan vastaajalle antama määräaika kiinteistön entisöimiselle oli avoinna, vastaaja oli aloittanut puhdistustyöt ja asianomistajan oikeus korvaukseen oli riippuvainen vastaajan kykenemättömyydestä tai haluttomuudesta puhdistusvelvollisuuden täyttämiseen eikä sellaista oltu tapauksessa osoitettu ilmenevän.

³¹⁰ Ks. *Norros* 2015, s. 283 ja *Norros* 2018, s. 213.

5.2.4 Oikeuskirjallisuus

Oikeuskirjallisuudessa kysymys hyötykonfiskaation ja ennallistamiskulujen välisestä suhteesta on aiheuttanut hajaannusta. Ennen lainsäätäjän kannanottoa oman tulkintansa ovat esittäneet *Liljenfeldt* ja *Salila*. *Liljenfeldt* on katsonut, että ennallistamiskulut tulisi vähentää rikoshyödyistä vahingonkorvauksen tavoin, sillä ne rajoittavat hyötykonfiskaation soveltamisalaa samoin kuin vahingonkorvaus.³¹¹ *Salila* on pääosin yhtynyt *Liljenfeldtin* kantaan. Hänen mukaansa ennallistamiskulujen vähennyskelpoisuuden kieltäminen johtaisi tilanteeseen, jossa vastaajalle asetettaisiin rikoksesta johtuvia, mutta menettämisseuraamuksesta täysin erillisiä seuraamuksia. Tämä olisi konfiskaation tarkoituksen vastaista eikä rikoshyötyä vähentävän kuluerän laadulla tulisi olla merkitystä.³¹² Nähdäkseni *Salila* viittaa konfiskaation rankaisukieltoperiaatteen vastaisuuteen.

Toisaalta *Salila* on tunnistanut useita aineellisoikeudellisia ja prosessuaalisia ongelmia, joihin ennallistamiskulut vähennyskelpoisina erinä hyväksyvä tulkinta saattaisi johtaa. Hänen mukaansa ei ole ensinnäkään selvää, mitä kaikkea voidaan pitää ennallistamisena siten, että kustannukset voitaisiin hyväksyä vähennettäväksi rikoshyödyistä. Miten tulisi suhtautua esimerkiksi tutkimuskustannuksiin tai vasta myöhemmin mahdollisesti realisoituviin ennallistamistarpeisiin?³¹³ Lisäksi *Salila* on huomattanut, että eri prosessien erillisyydestä johtuen menettämisseuraamusasiaa käsittelevä tuomioistuin ei välttämättä ole lainkaan tietoinen ennallistamisen aiheuttamasta kustannusrasitteesta.³¹⁴

³¹¹ *Liljenfeldt* 1984, s. 462.

³¹² *Salila* 1997a, s. 1244.

³¹³ *Salila* on katsonut, että konfiskaation tarkoituksen perusteella huomioon voitaisiin ottaa kaikki rikoksesta välittömästi johtuvat toimenpiteet, joilla pyritään ympäristön tilan palauttamiseen. Käytännön tilanteita varten hän pitää kuitenkin tällaista tulkintaa liian laveana. *Salila* 1997a, s. 1245.

³¹⁴ *Salila* 1997a, s. 1245-1247. Myös julkisoikeudellisen ja yksityisoikeudellisen järjestelmän erillisyydestä aiheutuu vaikeuksia, joskaan tällaiset ongelmat eivät varsinaisesti kuulu ennallistamiskulujen vähennettämiskelpoisuuden problematiikkaan. Ongelma tiivistyy kysymykseen ennallistamisvastuun ja vahingonkorvausvastuun välisestä suhteesta tilanteessa, jossa vahingonkorvausta vaaditaan nimenomaisesti rahana eikä luontoissuorituksen omaisia ennallistamistoimenpiteitä hyväksytä. Ympäristörikoksiin liittyvät vahingonkorvausvaateet johtuvat useimmiten esimerkiksi kiinteistön arvon alenemisesta tai muusta ympäristöhaitasta. Ennallistamisen myötä alueen arvo kuitenkin palautuu ja ympäristöhaitta häviää, mikä vähentää myös vahingonkorvauksen tarvetta. Tällöin voittavat sekä ympäristö että vahingonkärsijä. Ympäristö ei sen sijaan hyödy rahana maksettavasta vahingonkorvauksesta mitään, jollei sillä kustanneta tai ole kustannettu ennallistamistoimia. Ks. *Salila* 1997a, s. 1248. Yleinen etu puoltaa näissä tilanteissa ennallistamisvastuiden ensisijaisuutta yksityisoikeudelliseen vahingonkorvaukseen nähden. Samansuuntaisesti KM 1973:49, s. 236-237. Vrt. *Salila*, joka on asettanut vahingonkorvaukset ennallistamisvastuun edelle. *Salila* 1997a, s. 1248. Ympäristöarvojen korostuttua lähtökohtaa voidaan pitää vanhentuneena. Ks. myös *Rautio*, jonka mukaan tällaiset konfliktitilanteet voitaisiin ratkaista tapauskohtaisesti. *Rautio* 2006, s. 198.

Salilan esiin nostamat ongelmat ovat todellisia. Ennallistamiskäsite on sisällöllisesti tulkinnanvarainen ja prosessina ennallistaminen koostuu tapauskohtaisesti valittavista toimenpiteistä. Lisäksi on huomioitava, ettei kaikkia ympäristöä korjaavia toimenpiteitä voida lainsäädännön nojalla pitää ennallistamisena. Esimerkiksi maa-ainelain mukaisissa luvissa tulee määrätä alueen maisemoinnista maa-ainesten ottamisen jälkeen (maa-ainelaki 11.2 § 2 ja 3 kohdat). Kun maisemointivelvoite on määrätty jo ennen varsinaista ympäristövahinkoa, ei sitä voida katsoa ennallistamiseksi eikä siitä johtuvia kuluja ennallistamiskuluiksi. Uusien, tulevaisuudessa potentiaalisesti syntyvien ennallistamisvaistuiden osalta *Salila* on itsekin perustellusti lähtenyt siitä, että tällaiset kustannukset olisi jätettävä vähennyskelpoisuuden ulkopuolelle. Mikäli tulevaisuudessa ehkä suoritettavia ennallistamistoimenpiteitä ei koskaan tehtäisikään, saisi konfiskaatiovastaaja pitää rikoshyödyn joko kokonaan tai osin itsellään.³¹⁵ Hypoteettisiin ennallistamiskuluihin varautuminen *ex ante* olisi konfiskaation rikastumiskieltoperiaatteen vastaista. Sen sijaan eri asia on, miten lainvoimaista menettämisseuraamustuomiota voidaan muuttaa *ex post* ennallistamiskustannusten realisoiduttua.

Edelleen vahingonkorvauksen ja ennallistamiskulujen rinnastamista ovat kannattaneet *Rautio* ja *Korkka*.³¹⁶ Ennallistamisen korjaamistarkoitukseen viitaten *Rautio* on katsonut sen tulevan lähelle vahingonkorvausta etenkin tilanteissa, joissa viranomainen määrää ennallistamisvelvoitteesta. Lisäksi ennallistamisen ensisijaisuutta konfiskaatioon nähden puoltavat hänen mukaansa sekä hyötykonfiskaation tarkoitus että ympäristöpoliittiset syyt.³¹⁷ Vastaavan näemyksen on omaksunut *Korkka*, jonka mukaan ennallistamiskuluja voidaan verrata vahingonkorvaukseen, sillä kulut ovat seurausta laillisesta toiminnasta, jolla on tavoiteltu vahingon pienentämistä. Ennallistamiskuluihin ei siten ole tarpeen soveltaa harkinnanvaraista kohtuullistamissäännöstä.³¹⁸ Molemmat ovat kuitenkin sillä kannalla, että vähennyskelpoisuus koskee ainoastaan jo realisoituneita, ei siis eventuaalisia ennallistamiskustannuksia.³¹⁹

³¹⁵ *Salila* 1997a, s. 1247 ja *Rautio* 2006, s. 198. Vrt. aiemmin mainitut Vaasan hovioikeuden ratkaisu nro 652, 22.5.2013, R 12/281 (lainvoimainen) ja Pohjois-Savon käräjäoikeuden tuomio nro 15/129393, 8.7.2015, R 15/360.

³¹⁶ *Rautio* 2006, s. 197-198 ja *Korkka* 2015, s. 302-305.

³¹⁷ *Rautio* 2006, s. 197-198.

³¹⁸ *Korkka* 2015, s. 302-303.

³¹⁹ *Rautio* 2006, s. 198 ja *Korkka* 2015, s. 303.

Sen sijaan *Viljanen* on osin *Salilan* esittämiin käytännön ongelmakohtiin vedoten puoltanut esitöiden kannanottoa ja pitänyt perustellumpana ratkaisuna soveltaa kohtuullistamissäännöstä ennallistamistilanteisiin.³²⁰ Rikoslain 10 luvun 10 §:ään viittaa myös *Kukkonen*, joka on lisännyt, että taloudellista hyötyä tuottavissa rikoksissa kohtuullistamiseen tulisi suhtautua pidättyvästi. Toisaalta konfiskaatio ei saisi muodostua rangaistukselliseksi. Lisäksi *Kukkonen* on konfiskaation preventiotarkoitusta sivuten pohtinut, tarjoaako mahdollisuus ennallistamiskulujen täysimääräiseen vähentämiseen tilaisuuden laskelmointiin kiinnijäämisen hyötyjen ja haittojen välillä.³²¹ Tämä olisi vastoin sekä konfiskaation että ympäristökriminalisointien tarkoitusta. Kriminaalipoliittisesta näkökulmasta katsoen pohdittavaksi tulee myös, voidaanko rikoksenteikijän sallia vähentävän rikoshyödystä kustannuksia, joihin hänet on kenties lainvoimaisessa hallintoprosessissa velvoitettu. Pakottavan ennallistamisveloitteen noudattamisella rikoksenteikijä ei osoita katumusta eikä veloitteen noudattamisesta tulisi tällöin saada hyötyä rikosprosessissa.

5.3 Arviointi

Edellä tarkastellun lainsäädännön, sen esitöiden, oikeuskäytännön sekä oikeuskirjallisuuden perusteella on ilmeistä, että hyötykonfiskaation ja jo realisoituneiden ennallistamiskustannusten välistä suhdetta koskeva oikeustila on epäselvä. Sen sijaan tulevaisuudessa hypoteettisesti aktualisoituvien ennallistamiskustannusten osalta voidaan nähdäkseni todeta, ettei tällaisia kustannuksia tulisi ottaa konfiskaatiossa vähennyksenä huomioon. Vähennyskelvottomuuden tulisi mielestäni koskea myös tilanteita, joissa vastaajalle on hallintoprosessissa asetettu lainvoimainen ennallistamisvelvoite, mutta toimenpiteitä ei ole vielä suoritettu. Mikäli ennallis-

³²⁰ Esimerkkeinä *Viljanen* on maininnut ennallistamistyön arvon arviointiin ja eri prosessien erillisyyteen liittyvät ongelmat. *Viljanen* 2007, s. 160.

³²¹ *Kukkonen* 2016b, s. 913-914. Myös *Salila* on kiinnittänyt huomiota kysymykseen. Hänen on kuitenkin todennut, että konfiskaatio ja hyödyn määrästä riippumattomat vahingokorvaus- ja ennallistamisvastuut ovat todennäköisesti riittäviä estämään laittomuudet ja laskelmoinnin. *Salila* 1997a, s. 1245. Vrt. *Korkka*, joka on ilmeisesti katsonut ennallistamiskulujen vähennyskelpoisuuden toimivan kannustimena torjua ympäristöä turmelevan toiminnan vaikutuksia. *Korkka* 2015, s. 303.

taminen jäisi syystä tai toisesta toteuttamatta, vastaaja hyötyisi rikoksestaan.³²² Lisäksi tilanteessa, jossa aiheutuvien kulujen todellista määrää ei vielä tiedetä, on olemassa riski kulujen arvioimisesta liian pieniksi tai suuriksi, mikä saattaisi tarkoittaa rikastumis- tai rankaisukiellon vastaista lopputulosta.

Kuten aiemmin todettu, oman ongelmansa aiheuttaa se, voiko ja miten konfiskaatiotuomion jälkeen realisoituva ennallistamiskulurasitus vaikuttaa mahdollisesti jo lainvoimaiseen tuomioon. Mikäli ennallistamiskulut rinnastettaisiin vahingonkorvaukseen, tilanne voitaisiin ratkaista RL 10:11.2:n mukaisella menettelyllä siten, että Oikeusrekisterikeskus päättää asianomaisen henkilön hakemuksen perusteella myöhemmin realisoituneita ennallistamiskuluja vastaavan määrän maksamisesta valtion varoista. Jos taas ennallistamiskuluihin sovelletaan yksin RL 10:10:n kohtuullistamissäännöstä, vaihtoehtoisiksi näyttäisivät jäävän ylimääräiset muutoksenhakukeinot ja nimenomaan oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 31 luvun 8a §:n mukainen konfiskaatiopurku vastaajan eduksi.³²³

³²² Esimerkiksi toiminnanharjoittajan ajautuessa konkurssiin ennallistamisvelvoitteet voivat jäädä toteuttamatta. Ennen konkurssia aiheutuneesta ympäristövahingosta vastaa kuitenkin lähtökohtaisesti vahingon aiheuttanut konkurssivelallinen. Tällä tai konkurssipesällä ei kuitenkaan välttämättä ole varoja ennallistamisen toteuttamiseen, jolloin ennallistamistyö saattaa lopulta jäädä toissijaisen vastuutahon tai valtion hoidettavaksi. *Tuomainen* 2001, s. 471-473. Kun otetaan huomioon ennallistamisesta aiheutuvat, kenties hyvinkin merkittävät kustannukset, on epätodennäköistä, että niitä myöskään pystytään perimään jälkikäteen. Tätä tutkielmaa kirjoitettaessa viireillä on lakiesitys konkurssilain (20.2.2004/120) muuttamiseksi, jonka tarkoituksena on saattaa osa ennen konkurssia syntyneistä ympäristövastuista massavelan piiriin siten, että konkurssipesällä olisi velvollisuus huolehtia niistä omalla kustannuksellaan. Konkurssipesällä olisi esimerkiksi velvollisuus ryhtyä välttämättömiin toimenpiteisiin velallisen toiminnasta johtuvan ympäristön pilaantumisen tai ympäristön merkittävän haitallisen muuttumisen ehkäisemiseksi tai rajoittamiseksi sekä velvollisuus vastata näiden aiheuttamista kustannuksista (ehdotettu 16a:2). Ennallistamistarkoituksessa tehtävät toimet on kuitenkin jätetty tämän määritelmän ulkopuolelle. HE 221/2018 vp, s. 42 ja 70-71. Konkurssipesällä olisi ehdotuksen mukaan myös rajattu vastuu sen hallussa olevista jätteistä (ehdotettu 16a:3). HE 221/2018 vp, s. 42-43 ja 72-73.

³²³ Kyseisen pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan menettämisseuraamusta koskeva tuomio voidaan purkaa vastaajan eduksi, jos vedotaan uuteen seikkaan tai todisteeseen ja sen esittäminen olisi todennäköisesti johtanut menettämisaikavirheen hylkäämiseen tai siihen, että menettämisseuraamus olisi tuomittu olennaisesti lievempänä. Ympäristörikostapauksissa uusi seikka voisi olla tuomion jälkeen syntyvä lisäennallistamistarve. Uudeksi todisteeksi taas saatettaisiin hyväksyä uusi tieteellinen tieto ympäristön tilasta, joka vaatisi uutta asiantuntijatoimintaa. Ks. *Frände ym.* 2012, s. 1221. Ylimääräisten muutoksenhakukeinojen käytön tulisi kuitenkin olla rajattu vain poikkeuksellisiin tilanteisiin eikä vähäisiin menettämisseuraamuksen mittaamiskysymyksiin siten voitaisi puuttua tuomionpurulla. HE 190/2002 vp, s. 40. Tuomionpurun kynnyks on siten korkealla. Lisäksi ympäristörikostapauksissa on huomioitava aineellisen ympäristösääntelyn asettamat velvoitteet, jotka nähdäkseni edelleen nostavat purkukynnyksen. Esimerkiksi YSL 6 §:n mukaan toiminnanharjoittajan tulee olla selvillä toimintansa ympäristövaikutuksista, ympäristöriskeistä, niiden hallinnasta sekä haitallisten vaikutusten vähentämismahdollisuuksista. Selvilläolovelvollisuus kattaa siten laajasti kaiken ympäristön kohdistuvan toiminnan, ennallistaminen mukaan lukien. Ks. HE 214/2013 vp, s. 89. Jotta YSL 6 §:n sisältö ei jäisi kuolleeksi kirjaimiksi, ei vastaajan eduksi tapahtuvassa konfiskaatiopurussa tulisi huomioida uusina seikkoina tai todisteina asioita, jotka vastaajan olisi pitänyt YSL:n mukaisen selvilläolovelvollisuutensa nojalla tietää.

Selkein ratkaisu suhtautua jo realisoituneiden ennallistamiskulujen ja hyötykonfiskaation suhteeseen olisi joko täysin hylätä tai hyväksyä ennallistamiskulujen vähennyskelpoisuus. Ympäristöoikeuden ja ympäristörikosoikeuden lähtökohdista käsin vähentämiskelpoisuuden hylkäävä tulkinta saattaisi puoltaa paikkaansa. Aiheuttamisperiaatteen mukaan vahingon aiheuttajan tulee korjata ympäristön tila ja vastata myös korjaamiseen liittyvistä kustannuksista. Mikäli ennallistamiskustannukset saisi vähentää rikoshyödystä, aiheuttamisperiaate ei täysimääräisesti toteutuisi ja kustannukset jäisivät valtion vahingoksi. Lisäksi julkisoikeudellinen ennallistamisvelvoite perustuu yleisen edun valvomiseen ja turvaamiseen, mikä tukee pidättyvää suhtautumista kulujen vähennyskelpoisuuteen. Voidaan kysyä myös, kärsivätkö hyötykonfiskaation ja ympäristökriminalisointien preventiotavoitteet, mikäli rikosentekijällä on jo etukäteen tiedossa mahdollisuus ennallistamiskulujen vähentämiseen rikoshyödystä. Ympäristörikoksilla tavoitellaan, tai ainakin niillä saavutetaan, usein taloudellista hyötyä ja konfiskaation rikastumiskieltoperiaatteeseen peilaten tulisi juuri taloudellista hyötyä tuottavissa rikoksissa suhtautua varauksellisesti kulujen vähentämiseen.

Edellä on esitetty useita ennallistamiskulujen vähennyskelpoisuuteen liittyviä käytännön ongelmia. Mikäli ennallistamis- ja rikosprosessit erotettaisiin siinä määrin, että ennallistamiskulujen vähennyskelpoisuus kielletäisiin, ei kyseisiä ongelmia nähdäkseni enää ilmenisi. Vähentämisen yksiselitteinen hyväksyminen taas vaatisi samalla päätöstä siitä, mitkä kustannukset, ja miten todistaen ne sallittaisiin vähennettäviksi. Vastajan itsensä toteuttamissa ennallistamistoimenpiteissä tulisi tarkoin kontrolloida niiden asianmukaisuutta. Muutoin olisi olemassa riski siitä, että vähennettäväksi tulisi myös ennallistamiseen kuulumattomia kuluja ja mahdollisesti jopa puutteellisesti suoritetuista ennallistamistoimenpiteistä johtuvia kustannuksia. Tällöin vastaaja saisi laitonta hyötyä eivätkä konfiskaation tavoitteet toteutuisi.

Toisaalta täytyy kiinnittää huomiota konfiskaation rankaisukieltoperiaatteeseen. Ennallistamisvelvoitteella ja siitä aiheutuvilla kuluilla on itsenäinen seuraamusluonne. Ennallistamiskustannusten vähentämisen kieltäminen voisi johtaa tilanteeseen, jossa rikosentekijälle kasautuisi konfiskaatiosta erillisiä seuraamuksia niin, että seuraamuskokonaisuus muodostuisi

lopulta rangaistukselliseksi. Tämä ei ole yhtäältä ennallistamisvelvoitteen eikä toisaalta konfiskaationkaan tavoitteiden mukaista.³²⁴

Ennallistamiskulujen lähes marginaalinen ero vahingonkorvaukseen perustelee kuluvähennykset hyväksyvää tulkintaa. Rinnastus vahingonkorvaukseen tarkoittaisi RL 10:2.6:n soveltamista ennallistamiskuluihin ja kulujen täyttä vähentämistä rikoshyödyistä. Sekä ennallistamisen että vahingonkorvauksen tarkoituksena on vahingon vähentäminen ja kompensointi.³²⁵ Suorinta ennallistamiskulujen ja vahingonkorvauksen rinnastuminen on tilanteissa, joissa jokin muu ennallistamistoimenpiteitä suorittanut taho vaatii vastaajalta ennallistamiskuluja vastaavaa määrää vahingonkorvauksena. Lisäksi on huomioitava, että metsälaissa säädetään nimellisesti rikoksesta johtuvien ennallistamistoimenpiteiden vähennyskelpoisuudesta vahingonkorvauksen tapaan. Eri ympäristölakien mukaisiin tilanteisiin tulisi nähdäkseni suhtautua lähtökohtaisesti samalla tavoin.

Yhdistävästä korvausluonteesta huolimatta julkisoikeudellista ennallistamisvelvoitetta ei voida mielestäni kuitenkaan täysin yksiselitteisesti rinnastaa yksityisoikeudelliseen vahingonkorvausvelvollisuuteen, sillä niiden suojeleobjektit eroavat olennaisesti toisistaan. Ennallistamisen tavoitteena on *yleisen edun* nimissä korjata vahingoittunut ympäristö, kun taas vahingonkorvauksella kompensoidaan lähtökohtaisesti *yksityiselle edulle* aiheutunutta haittaa.

Kumpikaan edellä kuvattu lähestymistapa ole täysin tyydyttävä. Näin ollen lainsäätäjän ajatusta ennallistamiskulujen harkinnanvaraisesta huomioon ottamisesta voidaan pitää sinällään perusteltuna kompromissiratkaisuna. Ennallistamista prosessina leimaa vahvasti tapauskohtaisuus, joten myös tuomioistuimille on syytä jättää tapauskohtaista harkinnanvaraa. Toisaalta hyötykonfiskaation tarkoitus sekä ympäristön ja yleisen edun turvaamiseen liittyvät syyt puoltavat ennallistamisen ensisijaisuutta hyötykonfiskaatioon nähden.³²⁶ Ensisijaisesti on tarpeen varmistaa, että vastaaja korvaa mahdollisimman täysimääräisesti aiheuttamansa vahingon. Tällöin yksin kohtuullistaminen ei liene luontevin ratkaisu määrittelemään ennallistamisen ja

³²⁴ Ks. HE 80/2000 vp, s. 15. Ennallistamisvelvoitteen tarkoituksena ei ole rangaista, vaan johtaa vahingoittuneen ympäristön korjaamiseen. Ympäristörikostoimikunta ehdotti ennallistamista *seuraamukseksi*, ei siis rangaistukseksi, ympäristörikoksissa. Seuraamuksen lähtökohtana olisi toimikunnan mukaan ollut rikoksella järkytetyt tilat palauttaminen. KM 1973:49, s. 175-176.

³²⁵ Ks. *Korkka* 2015, s. 302-303.

³²⁶ *Rautio* 2006, s. 198. Ks. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 21 ja *Kukkonen* 2016b, s. 913.

rikoshyödyn menettämisen välistä suhdetta, vaikka lain esitöiden viittaus RL 10:10:n mukaiseen kohtuullistamissäännökseen on nähdäkseni sinällään selvä. Rankaisukieltoperiaate, ennallistamiskulujen ja vahingonkorvauksen läheinen suhde sekä ennallistamisen etusija hyötykonfiskaatioon nähden puoltavat ennallistamiskulujen ottamista pääsääntöisesti vähennyksenä huomioon rikoksen tuottamaa hyötyä laskettaessa.³²⁷ Sen sijaan konfiskaation kohtuullistaminen on poikkeusluonteinen elementti³²⁸, minkä tulisi korostua taloudellista hyötyä tuottavissa rikoksissa.³²⁹ Se, mikä alun perin oli tarkoitettu poikkeukseksi, muodostuisi ennallistamislanteissa siten pääsäännöksi. Tätä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena kohtuullistamissäännöksen tausta-ajatuksen kannalta.

On vaikeaa esittää yksiselitteistä tulkintaratkaisua siitä, miten ennallistamiskustannukset tulisi huomioida hyötykonfiskaatiossa. Asia kaipasi lainsäätäjän tai vähintäänkin korkeimman oikeuden kannanottoa. Vaasan hovioikeuden ratkaisussa nro 652, 22.5.2013, R 12/281 näkemys ennallistamisen ensisijaisuudesta ja kohtuullistamissäännöksen soveltamisesta oli yhdistetty siten, että ennallistamiskustannusten katsottiin olevan pääsääntöisesti vähennettävissä rikoksen tuottaman hyödyn määrästä, minkä ohella asiaa tarkasteltiin vielä menettämisseuraamuksen kohtuullisuuden kannalta. Tärkeintä on nähdäkseni joka tapauksessa huolehtia sekä ennallistamisen että erityisesti konfiskaation tavoitteiden toteutumisesta menettämisseuraamusasiaa käsiteltäessä. Hyötykonfiskaatioon vaikuttava seuraamuskokonaisuus ei saa johtaa menettämisseuraamuksen muodostumiseen rangaistukselliseksi, muttei toisaalta mahdollistaa myöskään vastaajan hyötymistä rikoksestaan.

³²⁷ Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008/2009, s. 21. Ks. luvussa 5.2.3 esitetty Vaasan hovioikeuden ratkaisu nro 652, 22.5.2013, R 12/281 (lainvoimainen).

³²⁸ *Korkka* 2015, s. 197. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista syventyä tarkemmin kohtuullistamisharkintaa koskevaan kysymykseen. Konfiskaation kohtuullistamisesta yleisesti ks. *Viljanen* 2007, s. 491-542 ja *Kukkonen* 2016a, s. 737-739. Kohtuullistamisperusteiden olemassa oloa nimenomaan ympäristörikostapauksissa on pohdittu muun muassa tapauksissa Vaasan HO nro 972, 31.8.2011, R 10/223 (lainvoimainen) ja Itä-Suomen HO nro 18/126608, 19.6.2018, R 18/135 (lainvoimainen). Molemmissa tapauksissa päädyttiin menettämisseuraamuksen kohtuullistamiseen. Tuomioistuimet kiinnittivät huomiota esimerkiksi saadun hyödyn suureen määrään, vastaajaan heikkoon taloudelliseen tilanteeseen sekä rikosentekijän syyllisyyteen (tahallisuus/törkeä huolimattomuus).

³²⁹ *Kukkonen* 2016b, s. 913-914.

6 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa on selvitetty rikoshyödyn laskemista ja kulujen vähennyskelpoisuutta erityisesti ympäristörikosten näkökulmasta. Tutkielman pääluvuissa kaksi ja kolme on käsitelty konfiskaatiota sekä itsenäisesti että suhteessa ympäristörikosoikeuteen. Pääpaino on ollut RL 10 luvun 2 §:ssä säädettyssä taloudellisen hyödyn menettämisessä sekä RL 48 luvun 1 §:n mukaisessa ympäristön turmelemisessa, mutta lisäksi tutkielmassa on käyty läpi konfiskaation sekä ympäristörikosoikeuden tavoitteita ja perusteita. Menettämisseuraamusta ja ympäristörikosoikeutta leimaavat niiden sisäiset jännitteet. Molemmat oikeuden osa-alueet ovat kuitenkin osa rikosoikeudellista järjestelmää ja niillä on yhtenevät tavoitteet. Menettämisseuraamusääntelyn tehtävänä on vahvistaa ja täydentää ympäristörikosoikeudellista sääntelyä osoittamalla, ettei kriminalisoitu teko kannata. Ympäristörikosoikeuden taustalla ovat puolestaan ympäristöoikeudelliset ympäristön suojelemiseen ja käyttöön liittyvät tavoitteet, ja RL 48 luvun tunnusmerkistöt ovatkin pitkälti sidottuja ympäristölainsäädännön tulkintaan. Näin ollen rikosoikeuden ja konfiskaation tulisi järjestäytyä siten, että ne pystyvät parhaalla mahdollisella tavalla tukemaan ympäristöoikeutta omien rajoitteidensa ja säännöksiensä puitteissa. Ympäristöarvojen merkityksen lisääntyessä tämä voi nähdäkseni vaatia *de lege ferenda* esimerkiksi uuden ympäristörikoksiin soveltuvan menettämisseuraamuksen käyttöönottoa.

De lege lata on tarkastelu erilaisten kulujen vähennyskelpoisuutta hyötykonfiskaatiossa. Tutkielmassa omaksutun tulkinnan mukaan rikoshyödyistä voidaan vähentää pääsääntöisesti sellaiset lailliset kulut, joilla on riittävä liitännäisyys rikokseen. Kriminalisoidulla menettelyllä aiheutetut ja laittomasta toiminnasta riippumattomat kulut sekä verot ovat vähennyskelvottomia. Kuluerien vähennyskelpoisuutta ympäristörikoksissa on tutkielmassa pyritty havainnollistamaan luomalla erilaisiin kuluryhmiin perustuva jaottelu, joka osoittaa, että ympäristörikoksiin liittyy sekä vähennyskelpoisia että vähennyskelvottomia kuluja. Kuluerien ryhmittely ei ole kuitenkaan tyhjentävä ja konkreettisesti yksittäistapauksessa kunkin kuluerän luonne tulee arvioida erikseen, sillä ympäristörikoksissa esiintyy hyvin erilaisia hyötymistilanteita ja tosiseikastoja. Tutkimuksellisesti voidaankin tarjota lähinnä esimerkkejä ja yleisluonteiset raamit erilaisiin rikoshyödyn määrittämistilanteisiin.

Huomionarviosta on lisäksi, että nykyiseen kulujen vähennyskelpoisuutta koskevaan oikeuskäytäntöön liittyy käsitykseni mukaan tulkinnanvaraisuutta, jonka jättämisellä korkein oikeus todennäköisesti pyrkii turvaamaan itselleen ja miksi ei alemmillekin oikeusasteille mahdollisuuden todeta myös sinänsä lailliset kulut vähennyskelvottomiksi, mikäli niiden vähentäminen olisi esimerkiksi räikeästi konfiskaation tai kriminaalipoliittisten tavoitteiden vastaista. Kynnys tällaisen poikkeusmahdollisuuden käyttämiseen voi kuitenkin olla korkea ottaen huomioon nettohyötyperiaatteen suhteellisen vakiintunut asema suomalaisessa oikeusjärjestyksessä.

Tulkinnanvaraisuudesta huolimatta korkeimman oikeuden linja sitoa kulujen vähennyskelpoisuus kustannukset aiheuttaneen menettelyn rangaistavuuteen lisää oikeudenkäytön ennakoitavuutta, kun kriminalisointien perusteella voidaan päätellä, mitkä kulut ovat lähtökohtaisesti vähennettävissä rikoksen tuottamasta hyödystä. Linjaus ei kuitenkaan täysin poista eri rikostyyppien erilaista kohtelua konfiskaatiossa, vaan valmistelukriminalisointien kohdalla tehdyt arvovalinnat heijastuvat osaltaan siihen, miten ankaraksi menettämisseuraamus tiettyjen rikostyyppien kohdalla muodostuu. Konfiskaation keinoin tilanne voitaisiin ratkaista määrittelemällä yksiselitteisesti joko netto- tai bruttohyötyperiaate rikoshyödyn laskentatavaksi, mutta tällöin jouduttaisiin todennäköisesti myös muuttamaan vallitsevaa käsitystä hyötykonfiskaation tavoitteista. Bruttohyötyperiaatteen omaksuminen merkitsisi konfiskaation seuraamusluonteen korostumista ja kaikista kuluvähennyksistä luopumista, jolloin rikoshyötylaskelmien tekeminen todennäköisesti yksinkertaistuisi. Kulujen selvittämiseen muun muassa ympäristörikoksissa liittyy erilaisia haasteita ja liiketaloudellisia kysymyksiä, joita juristien ammattitaito ei välttämättä riitä käsittelemään.³³⁰ Mahdollisimman yksinkertaiselle hyödyn laskentatavalle saattaisi tästä näkökulmasta olla tarvetta. Toisaalta poikkeukseton bruttohyödyn soveltaminen tarkoittaisi useissa tapauksissa hyötykonfiskaation muodostumista nykyistä ankarammaksi ja kenties jopa kohtuuttomaksi. Myöskään vain nettohyötyperiaatteen soveltaminen kaikkiin tapauksiin ja kuluihin ei ole perusteltua, sillä se voisi tehdä tyhjäksi koko hyötykonfiskaation preventiivisen tarkoituksen ja mahdollistaa rikoksesta hyötymisen.

³³⁰ Ks. KM 1973:49, s. 151 ja *Liljenfeldt* 1984, s. 465.

Konfiskaation eri suuntaisista tavoitteista ja soveltamistilanteiden moninaisuudesta huolimatta rikoshyödyn laskentatapa kaipaisi nähdäkseni lainsäätäjän kannanottoa. Viime vuosikymmenten oikeuskäytäntö on ollut hajanaista ja myös hiljattain annetut ratkaisut herättävät kysymyksiä. Mielenkiintoista olisi nähdä, miten sanamuodon valintaan vaikuttaisivat muun muassa kansainväliset esimerkit.

Kuluja aiheuttaneen menettelyn laadun lisäksi olennainen, ellei jopa olennaisin, kriteeri kulujen vähennyskelpoisuutta arvioitaessa on kulujen ja rikoksen välinen syy-yhteys. Puuttuvan syy-yhteyden perusteella sinänsä laillisetkin kulut voidaan katsoa vähennyskelvottomiksi. Kuluvähennysten mahdollisuus tulee tutkielman mukaan rajata tilanteisiin, joissa kulut riippuvat rikoshyötyä tuottaneesta laittomasta menettelystä. Rajauksella on olennainen merkitys ympäristörikoksissa, sillä niissä rikollinen menettely ilmenee tyypillisesti osana muuta laillista toimintaa. Vain kohdistamalla kuluvähennykset rikoshyötyä tuottaneeseen laittomaan toiminnan osaan voidaan käsitykseni mukaan taata tehokas ja preventiivinen konfiskaatio ympäristörikoksissa. Vastaajalle joka tapauksessa aiheutuvia kuluja ei voida vähentää. Muutoin sallittaisiin laillisen toiminnan rahoittaminen laittomalla, mikä kannustaisi rationaalisesti ajattelevaa henkilöä rikollisen menettelyn valitsemiseen. Tämä puolestaan olisi selkeästi ympäristökriminalisointien tarkoituksen vastaista. Syy-yhteyden määrittäminen ympäristörikoksissa ei ole kuitenkaan yksinkertaista. Vaikeuksia voi liittyä esimerkiksi tarvittavien tietojen, kuten liikevaihtotietojen, saamiseen sekä laittoman toiminnan laajuuden ja ajallisen keston selvittämiseen. Oletettavaa onkin, että vähennyskelpoisten kulujen määrä joudutaan useissa tapauksissa arvioimaan. Rikoshyödyn syy-yhteyksymyksiä olisi myös syytä tutkia tarkemmin ottaen huomioon ympäristörikosten erityispiirteet.

Hyötykonfiskaatioon ympäristörikoksissa liittyy omaleimaisena kysymyksenä ennallistamiskulujen suhde menettämisseuraamukseen. Kuten tutkielmassa on kuvattu, oikeustila on tältä osin hajanainen ja eri oikeuslähteet sekä käytännön argumentit vievät tulkintaa eri suuntiin. Muun muassa lain esitöissä puollettu RL 10:10:n mukaisen kohtuullistamissäännöksen soveltaminen ennallistamiskuluihin tarkoittaisi säännöksen oman sisäisen systematiikan näkökulmasta kulujen vähennyskelpoisuuden poikkeusluonteisuutta. Toisaalta ennallistamisella on selkeitä yhteisiä piirteitä vahingonkorvauksen kanssa. Rinnastus vahingonkorvaukseen mer-

kitsisi RL 10:2.6:n soveltamista ennallistamiskuluihin ja kulujen automaattista vähennyskel-
poisuutta. Vaikka tältä pohjalta voidaan esittää joitakin pääpiirteittäisiä tulkintasuosituksia,
vaikuttaisi laista puuttuvan elementti, jonka varaan realisoituneiden ennallistamiskulujen ja
konfiskaation suhde voitaisiin yksiselitteisesti rakentaa. *De lege ferenda* tuon elementin tulisi
pystyä yhdistämään yhtäältä joustavan ja muuttuvan ympäristön ennallistamisen vaatimukset
sekä konfiskaation tavoitteet ja vastaajan oikeusturvan.

Loppujen lopuksi palataan yhä uudelleen tarkastelemaan hyötykonfiskaation sekä ympäristö-
rikos- ja ympäristöoikeuden tavoitteita ja tarkoitusta. Hyötykonfiskaatio on viimeinen osa oh-
jauskeinojen ketjua, jonka tehtävänä on taata ympäristön hallittu käyttö ja hyvinvointi. Koska
ympäristö on elämän jatkumisen kannalta välttämätön tekijä, tuossa ketjussa ei tulisi olla
heikkoja lenkkejä. Rikosoikeusoikeudellisen järjestelmän vaikuttavuuden ja ympäristöarvojen
huomioimisen kannalta on keskeistä, että hyötykonfiskaatio on selkeä, näkyvä ja ennen kaik-
kea tehokas rikosoikeudellinen seuraamus ympäristörikoksissa. Tämän varmistaminen voi
tulevaisuudessa vaatia lainsäätäjältä ja -soveltajalta rohkeutta tehdä muutoksia nykyiseen kon-
fiskaatiojärjestelmään. Muutoin vaarana on ympäristörikollisuuden muodostuminen kannatta-
vaksi.